T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI

TÜRK ROMANINDA İTTİHAT ve TERAKKİ ALGISI

(1908-2016)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÖZTEKİN DÜZGÜN

KOCAELİ 2019

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI

TÜRK ROMANINDA İTTİHAT ve TERAKKİ ALGISI

(1908-2016)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÖZTEKİN DÜZGÜN

Danışman

Prof. Dr. İBRAHİM ŞİRİN

KOCAELİ 2019

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

TÜRK ROMANINDA İTTİHAT ve TERAKKİ ALGISI

(1908-2016)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: Öztekin DÜZGÜN
Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu Karar ve No: 18.09.2019-23

Jüri Başkanı: Prof. Dr. İbrahim ŞİRİN.....

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Serkan YAZICI.....

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Sema ORSOY.....

KOCAELİ 2019

ÖNSÖZ

Bu çalışma, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Türk romanında nasıl ele alındığına yoğunlaşmıştır. Cemiyetin kuruluşundan hemen önceki dönemden bahsedilip kuruluşu, icraatları ve dağılışına giden sürece değinilmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bu tarihi bilgiler ışığında romancılar tarafından ele alınmaları ve genel bir bakışla romanların bu yönlü değerlendirmeleri verilirken, yakın dönemin romana konu edilişi, roman-tarih ilişkisi bağlamıyla ele alınmıştır. Bünyesinde tarihe ve romanlara kronolojik bakışlar barındıran çalışma, Tarih disipliniyle birlikte Edebiyat disiplininden yaralanmıştır. Dolayısıyla benim adıma bu çalışma, lisans mezuniyeti yaşadığım Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden Tarih Anabilim Dalı'na geçiş olarak da yorumlanabilir.

Çalışmamı hazırlarken desteklerini benden esirgemeyen hocam Prof. Dr. İbrahim Şirin'e teşekkürlerimi bir borç bilirim. Çalışmayı aktif bir şekilde düşünürken hep yanımda olan ve beni çalışmaya iten arkadaşlarıma, aileme teşekkürlerimi; bu süreçte üzerimdeki yükleri alarak çalışmaya odaklanmamı sağlayan ve bana olan inancı dolayısıyla ekstra bir güç aşılayan sevgili eşim Tuba Akkurt Düzgün'e şükranlarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ……İ

İÇİNDEKİLER…… İİ

ÖZET……..……...İV

ABSTRACT……..……..V

SİMGE VE KISALTMALAR……..……Vİ

GİRİŞ……...……..1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İTTİHAT ve TERAKKİ CEMİYETİ…….9

1.1. GENEL HATLARIYLA İTTİHAT ve TERAKKİ…….9

1.1.1. İttihat ve Terakki'nin Kuruluşu……...…….9

1.1.2. İttihat ve Terakki'nin Faaliyetleri……...…….12

1.1.3. İttihat ve Terakki'nin Dağılışı…….…….24

1.2. ROMAN TARİH İLİŞKİSİ ve YAKIN DÖNEMİN ROMANDA KULLANIMI…….29

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRK ROMANINDA İTTİHAT ve TERAKKİ……...35

2.1. ROMANLAR ……..……..35

2.1.1. Nesl-İ Ahir……..……..35

2.1.2. Kadınlar Arasında..……...……...36

2.1.3. Jönler……..37

2.1.4. Handan……..…….38

2.1.5. Miras……...……39

2.1.6. Hüküm Gecesi…….39
2.1.7. Damga…...……..41
2.1.8. Gökyüzü...……..42
2.1.9. Sinekli Bakkal……...…….43
2.1.10. Bir Sürgün...…….44
2.1.11. Üç İstanbul..…….45
2.1.12. Ateş Gecesi..…….47
2.1.13. Yolcu Nereye Gidiyorsun.....48
2.1.14. Mahur Beste...……..49
2.1.15. Sultan Hamid Düşerken...……...49
2.1.16. Esir Şehrin Mahpusu..……51
2.1.17. Yorgun Savaşçı…...……..52
2.1.18. Kutsal İsyan...……..53
2.1.19. Bizim Diyar..……55
2.1.20. Dersaadette Sabah Ezanları…..…….56
2.1.21. Cevdet Bey ve Oğulları…….58
2.1.22. Cumhuriyet Türküsü…..……58
2.1.23. Kılıç Yarası Gibi….……59
2.1.24. Elveda Güzel Vatanım…...……..61
2.2. ROMANLARDA İTTİHAT ve TERAKKİ'NİN GENEL GÖRÜNÜMÜ...63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İTTİHAT ve TERAKKİ ALGISININ TÜRK ROMANINDAKİ TARİHSEL SÜREÇTE DEĞİŞİMİ…….67
3.1. KRONOLOJİLER ve ANALİZ……..67
3.1.1 İttihat ve Terakki'yi Konu Alan Romanlar ve Kronoloji……...67
3.1.2. II. Abdülhamit'i Konu Alan Romanlar ve Kronoloji……76
3.1.3. Analiz……..79

SONUÇ……..91
KAYNAKÇA……94

ÖZET

İttihat ve Terakki Cemiyeti, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan önce Osmanlı Devleti'nde II. Abdülhamit istibdadına karşı ortaya çıkmış bir topluluktur. Komitacı bir tarz benimseyerek Saray ile iktidar mücadeleleri vermiş, hürriyeti savunmuş fakat iktidar olduktan sonra istibdadı aratır duruma gelmiştir. II. Meşrutiyet, 31 Mart İsyanı, Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı İttihat ve Terakki Cemiyeti dönemine denk gelmiş ve bu olağanüstü süreçlerde Cemiyet'in takındığı tavırlar belirleyici olmuştur.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Türk romanında sıkça ele alınması rastlantı değildir. Tarihi roman olgusunun son dönemlerde popüler olması, popüler tarih anlayışını da beraberinde getirmiştir. Günümüz sinema ve dizi sektörünün tarihe olan ilgisi de her geçen gün artmaktadır. Günümüz insanı geçmişle akademik tarih okumaları ile değil roman, film, dizi gibi yapıtlarla bağ kurmaya çalışmaktadır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine olan ilgi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne olan ilgiyi de arttırmıştır.

Romancılar tarihi bir olgu olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni işlerken, Cemiyet'in dönüşümünü anlatmışlar ve karakterleri üzerinden Cemiyet'e olan kendi bakışlarını anlatmışlardır. Bu bakışlardaki farklılaşmalar, ideolojik tutumlardan kaynaklanmakla birlikte ilk dönem romanlarında özne olarak ele alınan İttihat ve Terakki Cemiyeti, son dönemlere gelindikçe nesne olarak ele alınmış ve işlenmiştir. Romancının hakikati ile tarihin hakikati arasındaki fark, kurmaca metin ile bilimsel metin arasındaki farka benzemektedir. Dolayısıyla romanların tarihi bilgi öğretmek yerine anlatılan tarihi dönemin ruhunu okura hissettirmesi, akademik tarihi bilgiyi daha aktif kılacak, hakikate sanat cephesinden destek olacaktır.

Anahtar Kelimeler: İttihat ve Terakki Cemiyeti, Tarihi Roman, Popüler Tarih

ABSTRACT

Committee of Union and Progress, is a community that was founded before the Republic of Turkey opposed to the despotism of Abdulhamid II period. Although Committee embraced a commitee style which is include people freedom while struggling to the palace, after taking the power from palace, they turned away from that style. Thus II. Constitutional Monarchy, The March 31 rebellion, The Tripoli War, The Balkan Wars, The First World War happenden at the administration of the Committee of Unionand Progress, their behaviors were decisive to this period.

It’s not a coincidence that the Committee of Union and Progres takes place in Turkish novels. The fact that the historical novel phenomenon has become popular in recent years has brought with it the popular history understanding. Today's cinema and series sector has a growing interest in history. Today's people are trying to connect history with works like novels, movies and series, not with reading academic history. The interest in the last period of the Ottoman Empire increased the interest in the Committee of Union and Progress.

While the novelists worked on a historical phenomenon like the comittee of Union and Progress Society, they explained the transformation of the society by their views on the society through their characters. Although the differentiations in the seviewsare caused by ideological attitudes, the Committee of Union and Progress, which is considered as a subject in the early period novels, has been handled and processed as object in the last periods. The difference between the truth of the novelist and the truth of history is similar to the difference between fictional text and scientific text. Therefore, instead of teaching the historical knowledge, novels make readers to feel the spirit of the period by making the academic information more active and thus truth will support the art front.

Keywords: The Committee of Union and Progress, Historical Novel, Popular History.

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e: Adı Geçen Eser

bkz. : Bakınız

Çev. : Çeviren

Haz. : Hazırlayan

s. : Sayfa

ss. : Sayfa Aralığı

TDK: Türk Dil Kurumu

TTK: Türk Tarih Kurumu

Giriş

İttihat ve Terakki Cemiyeti ilk defa, Halid Ziya Uşaklıgil'in 1908 yılında yayımlanan Nesl-i Ahir adlı romanıyla Türk romanına konu olmuştur. Bu süreç, Gürsel Korat'ın 2016 yılında yayımlanan Unutkan Ayna adlı romanına kadar devam etmiştir. Cemiyet'in faal olduğu 1900'lü yılların başında Türk romanına yerleşmeye başlayan İttihatçı algısı, Cumhuriyetin ilk yıllarında kimi dönüşümlere uğramış ve bir süre cemiyetten bahsedilmez olmuştur. 1940'lı yıllardan sonra akademik tarihçiliğin İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yönelimi romancıları da etkilemiş ve cemiyetin Türk romanındaki algılanışı günümüze kadar değişimlere uğrayarak gelmiştir.

Romanlar, sanatsal metinler içerisinde değerlendirilir ve doğası gereği kurmacadır. Kapitalist üretim tarzına geçildikten sonra özellikle sanayi toplumlarında birey temelli bir algının yerleşmesi, roman sanatına parlak bir dönem yaşatmıştır. Birey psikolojisinin toplum psikolojisinden kıymetli görülmeye başlandığı bu dönemler, uluslaşmayı da beraberinde getirmiştir. Özellikle Batı toplumlarında yerleşmiş olan roman sanatı, Tanzimat Dönemi'ndeki çevirilerle Osmanlı Devleti'nde tanınmaya başlanmış ve bu topraklardaki asıl gelişimini 19. yüzyılı 20. yüzyıla bağlayan dönemlerde gerçekleştirmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kuruluşu ve gelişimi de bu yıllara denk gelmektedir.

Roman sanatının Osmanlı Devleti'ndeki gelişimi, elbette İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gelişimine bağlanamaz. Zira biri siyasal alana ait gizlice kurulan bir oluşumu ifade ederken, diğeri sanatsal alana ait bir yazım türüdür. Fakat aynı tarihlerde aynı ülkedeki zihniyetlerde yerleşmelerinin ise elbette nedenleri vardır. Bu nedenler içerisinde II. Abdülhamit'le özdeşleşen İstibdad rejiminin toplumda ve sanatçıda bıraktığı ruh hali anılabilir. Bu dönem sanatçılarında gerçekçi bir

tarzla geniş ruh çözümlemeleri yapma yönelimi görülür. Otoriteye bağlı olarak sansüre uğramadan yazmaya çalışmak, yine dönem sanatçılarının şikayet ettikleri önemli bir unsurdur. Dolayısıyla dönem şiiri gittikçe kapalı bir tarza şairi itmişken romancıyı bunalımlı ruh hallerini yansıtmaya itmiştir. Anlatılan roman mekânlarının soluk ve cansız tasvir edilmesi, yaşam enerjisi düşük bir şehir ve ülke görünümü dönem romanına hâkimdir. Bu dönem romancıları, roman sanatının başat unsuru olan bireyin iç dünyasına yapılan yolculuğu derinlemesine uygular. Bu dönem ve her hangi bir dönem atmosferini anlamaya ve anlamlandırmaya yardımcı olacak olan romanlar, İttihat ve Terakki bağlamıyla da düşünülebilir. Gerek İttihatçılığı, gerek II. Abdülhamit'i, gerekse bu iki kutbun aktif olduğu dönemi merkez alarak bir anlatı yoluna giden romancının dokunduğu noktalar itibariyle İttihatçılık algısının yerleşmesi saptanabilir. Bununla birlikte, İttihatçılık algısına yoğunlaşırken II. Abdülhamit'ten ayrı bir okuma yapmak neredeyse imkânsızdır. Birbiri üzerinden gündeme gelmiş olmaları, Türk romanında da sık rastlanılan bir durumdur. II. Abdülhamit idaresi, romanlarda cemiyetin kuruluş nedeni olarak görülmektedir. Bu kuruluşa giden süreç ise, Osmanlı Devleti'ndeki yenileşme hareketlerine dek uzatılabilir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kuruluşu, yenileşme hareketlerinin 19. yüzyılda yerleşmesinin sonucu olarak okunabilir. Tanzimat hareketi ve Yeni Osmanlılar düşüncesinin Jön Türklere evrimi sonrası ortaya çıkan İttihat ve Terakki Cemiyeti, bu yenileşme hareketlerinin sonucudur. 19. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda toplumsal değişimler yaşanmıştır. Devlet kadroları büyük ölçüde Batılaştırılmış, yeni askeri bürokratik kadrolar yaratılmıştır. Bu yeni kadrolar, İmparatorluğun kurtuluşunu, burjuva ulus devleti modelinde görmüş ve böyle bir ideoloji benimsemiştir.[1] Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin kuruluşu, Tanzimat dönemi aydınının, iktidarı gerek yazılarıyla gerek rutin toplaşmalarıyla eleştirilerinin sonucu olarak görülebilir. Başlangıçta edebi bir çıkış olan bu hareket, zamanla siyasi bir niteliğe dönüşmüştür.[2]

[1] Yahya S. Tezel, *Cumhuriyet Döneminin iktisadi Tarihi*, Yurt Yayıncılık, Ankara, 1982, s.84-85.
[2] Ernest Edmondson Ramsaur, Jr, *Jön Türkler ve 1908 İhtilali*, Çev. Nuran Ülken, Sander Yayınları, İstanbul, 1972, s.20.

Tasvir-i Efkâr, Hürriyet, İbret ve *Muhbir* gibi gazetelerdeki yazılar ve bu yazılar vesilesiyle yapılacak ıslahatların tartışılmaya açılması, Yeni Osmanlılar hareketinin önemli noktalarındandır. Ziya Paşa ve Namık Kemal'in sürgünlere[3] uğradığı bu dönemler, başka sürgünler içerse de bir düşünsel yapılanma dönemi olarak görülebilir. Londra, Paris gibi Avrupa'nın önemli şehirlerini görme fırsatı yakalayan Yeni Osmanlılar, Avrupa'daki faaliyetleri nedeniyle, milli birliklerini kurmuş olan 'Genç İtalya', 'Genç Almanya' gibi derneklere benzerliği, Yeni Osmanlılara başka bir ismi de getirmiştir. 'Genç Türkler' manasına gelen 'Jeunes Türk' yani *Jön Türk* ismi, Avrupalılar tarafından hitaben kullanılmış ve bu isim daha sonra siyasi tarihimizde de kullanılmaya başlamıştır.[4] Yeni Osmanlılar derneğinin mensupları da Jön Türk ismini benimsemişler ve toplumda böyle anılmayı uygun görmüşlerdir.[5] Fransızca olan bu deyim, ilk defa 1867'de Mısırlı Prens Mustafa Fazıl Paşa tarafından Abdülaziz Han'a yazdığı mektubunda kullanılmış, Namık Kemal ve Ali Suavi tarafından da beğenilmiştir. 1867'den itibaren Yeni Osmanlılar, Jön Türkler ismini kabul etmişlerdir.[6]

Yakın tarihimize baktığımızda gördüğümüz Jön Türk imgesi, Birinci ve İkinci Meşrutiyetleri hazırlayan, Osmanlı İmparatorluğu'nda gerçekleştirilmesi ihtiyacı duydukları yenilikleri ihtilalci bir ruhla yerine getirmek isteyen inkılâpçılar olarak yerleşmiştir.[7] Jön Türklere göre zor durumda olan Osmanlı İmparatorluğu'nun kurtuluş yolları, siyasi ve içtimai kalkınmalar, bu kalkınmaların müesseseleri olarak padişah, Kanun-i Esasi ve parlamento üzerine düşünce üretmelerinde yatıyordu.[8]

Abdülaziz'in tahtan indirilmesi ve seyreden süreçte Kanun-i Esasi'nin ilanı vesilesiyle yürürlüğe konan I. Meşrutiyet, Mebusan Meclisinde yaşanan

[3] Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılab Tarihimiz ve Jön Türkler*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2000, s.22.
[4] Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914),* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s.594.
[5] Yusuf Ziya İnan, *Jöntürklerden İttihat ve Terakki Cemiyetine*, Bayramaşık Yayınları, İstanbul, 1978, s.14.
[6] İnan, *a.g.e*, s.14
[7] Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler(1876-1938)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, s.84.
[8] Tunaya, *a.g.e*, s.90-95.

tartışmalar ve Osmanlı-Rus Savaşı gerekçesiyle II. Abdülhamit tarafından meclisin tatil edilmesi sonucunda yürürlükten kaldırılmıştır.[9] I. Meşrutiyet ve ilk Türk Parlamentosu olan Meclis-i Mebusan'ın açılması, tam olarak fikir birliği kuramamış olsalar ve sonradan dağılsalar da Yeni Osmanlıların eserleri olmuşlardır.[10] Sonraki süreç, herkes tarafından 'istibdat' olarak nitelenecektir. Bu sürecin yürütücüsü II. Abdülhamit iken, II. Meşrutiyet'in ilanına kadar olan ve devam eden süreçte varlığını gittikçe hissettirecek olan İttihat ve Terakki Cemiyeti de bu yürütücülük rolüne soyunmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni konu alan romanlara genel bir bakış sergileyerek romancılar şahsında İttihatçıların algılanışını konu edecek olan bu çalışma, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne dair yeni bir iddia ortaya atmak niyetinde değildir. Bu çalışıma, cemiyetin kuruluşu, gelişimi ve feshi üzerine yapılan çalışmalar ışığında, cemiyetin romancılarda nasıl bir yer işgal etmiş olduğunu ve dönemsel algı dönüşümlerinin nasıl ortaya çıktığına yoğunlaşma niyetindedir.

Jön Türkler, Tanzimat Dönemi ve sonrasına denk gelen süreçte, aslında *aydınlatma*ya çalıştığı 'halk'tan, 1900'lü yılların başlarında artık umudu kesmiş durumdadır. Halk ve ülke için gerekli olan ihtilalin yapılamaması, Jön Türkleri, bu ihtilali gerçekleştirecek tarafa, askeriyeye yöneltmiş ve silahlı gücü kullanmak istemişlerdir. Bunun yanında bu dönem, ülkedeki elitleşmenin salt siyasal açıdan gerçekleştiği bir dönemdir. Avrupa'daki entelektüel elitlerin dışında, salt siyasal alanda elitleşmenin sonucu olarak politik hayatın her zamankinden aktif geçeceği noktası da önemlidir. Jön Türklerin düşünceleri, II. Abdülhamit'i hal'etmek ve yerine başka birini koyarak meşruti bir yönetim anlayışını benimsemekte birleşiyordu. Sadece bu düşüncelerle istenen noktaya varılamayacağı, Dr. Abdullah Cevdet'ten başka birinde görülmez. Tanzimat aydının kapıldığı romantik anlayışta yer alan milli tarihle bağ kurma anlayışı, Jön Türklerde realist bir paydaya evirilmiş, askeri erkân ve komitacılık ön plana çıkmıştır. Daha sonradan geliştirilen Türkçülük akımı, birçok bakımdan Osmanlıcı olan Jön

[9] Kuran, *a. g. e,* s.24-30.
[10] Armaoğlu, *a.g.e,* s.594.

Türklerin siyasi konjonktüre ayak uydurma ve genel politik atmosferden yararlanma gibi itkilerinden doğmuştur.[11]

Ülkelerde kurulan yeni düzenleri anlamak, ülkenin kuruluşundan hemen evvel meydana gelmiş tarihi olaylara yoğunlaşmakla mümkün olabilir. Fakat bu durum, daha geniş ve disiplinler arası bir çalışmaya muhtaçtır. Bunun yanında ideolojik tutumlardan uzak akademik bakışın sürekli canlı kalması önemlidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna doğru giden süreçte İttihat ve Terakki Cemiyeti etkin rol oynamış ve ülke siyasetinin geçtiği bütün aşamalarda belirleyici olmuştur. Dolayısıyla İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden bahsederken, aslında Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna giden süreci anlamaya çalıştığımız gerçeğini bilerek hareket etmek doğru olur.[12]

İttihatçıları, muhafazakâr sağ 'din düşmanı, Siyonist uşağı, Mason, darbeci, komitacı, zalim, uğursuz' gibi söylemlerle karşılarken Sol ve Liberal düşüncelerde olanlar ise Ermeni Tehciri nedeniyle faşizan, Kemalist kesim ise Mustafa Kemal'e yapılan suikasttan kaynaklı komitacı zihniyetlerini eleştiren bir tutumla karşılar. Bu durumların oluşmasında, İttihatçılığı akademik tarih yazımından ziyade hatıra ve gazete eksenli bir tarih yazım süreci etkilidir. Bu açıdan Mustafa Ragıp Esatlı'nın 1937 yılında Akşam Gazetesi'nde *İttihat ve Terakki'nin Son Günleri* adlı yazı dizisi mühimdir ki İttihatçılığa dair cemiyetin feshinden yıllar sonra bir kamuoyu oluşturmuştur. Daha sonra Ziya Şakir ve Asım Çalıkoğlu'nun İttihatçılıkla ilgili gazete yazıları ve Ahmet Bedevi Kuran'ın *İnkılab Tarihimiz ve Jön Türklük* adlı çalışması, İttihatçılık ilgisini diri tutmuştur. Bu çalışmaların yanında akademik tarih çalışmalarının İttihatçılığa yönelimi, 1948 yılında Tarık Zafer Tunaya'nın doçentlik tezi olan *Amme Hukukumuz Bakımından İkinci Meşrutiyet* adlı çalışmaya başlamıştır. 1952'de yayımlanan *Türkiye'de Siyasi Partiler* adlı çalışma, Tarık Zafer Tunaya'nın bu ilgiyi sürdürdüğü çalışmadır. Cumhuriyet'i anlama yolunun İttihatçılığı anlamaktan geçtiği düşüncesi, Tunaya'nın II. Meşrutiyet'i, Cumhuriyet'in provası olarak görme düşüncesine yaslanmaktadır. Şükrü Hanioğlu, Zafer Toprak, Sina Akşin,

[11] Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri (1895-1908)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.305-312.
[12] M. Naim Turfan, *Jön Türklerin Yükselişi*, Çev. Mehmet Moralı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2013, s. 27.

Ali Birinci, Mete Tunçay, Mehmet Ömer Alkan Tunaya'yı İttihatçılık konusunda takip eden akademisyenlerdir. [13] Murat Koç'un Türk Romanında İttihat ve Terakki adlı çalışması bulunmaktadır. Bu çalışma, edebiyat bilimi metodolojisi çerçevesinde hazırlanmıştır. Bu noktada çalışmamızın farkı, tarih metodolojisi içermesidir.

Akademisyenlerin ittihatçılık ilgisinin yanına romancıları da eklemek gerekir. Özellikle kariyerli yazarların dönem romanı yazma, tarihe ışık tutma, Cumhuriyet'e doğru giden süreci anlama ve anlatma gibi itkilerinden doğan ve İttihatçılık algısı oluşturan romanlarına genel bir bakış sergilemek gerekmektedir.

Çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümlerinde yoğun olarak değineceğimiz üzere yazarların İttihatçılığa dair kimi düşünceleri vardır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kuruluşu, genel olarak II. Abdülhamit idaresine bağlanmıştır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, cemiyete muhalif bir pencereden bakarken, II. Meşrutiyet'in ilanını olumlu karşılamıştır. Bu durum genel olarak romancılarda benzerlik göstermektedir. Meşrutiyetten sonraki süreçte cemiyet kıyasıya eleştirilmiştir. Belki de bu eleştiriler en fazla Reşat Nuri Güntekin'in romanlarındadır. Cumhuriyetin ilk yılarında üzerine konuşulması sanki gizli bir anlaşma ile yasaklanmış olan İttihatçılığa eğilme cüretini gösteren Reşat Nuri, Yakup Kadri ve Halide Edip Adıvar'dır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin faal olduğu dönemlere şahit olan bu yazarlar, kendi dönemlerinin duygusunu da romanlara katmakta özenli davranmışlardır. 1950'li ve 60'lı yıllarda Kemal Tahir'in araştırmacı kişiliğini ön plana çıkarıp romanlarındaki İttihatçı imgesinin dönüşümünü işlemesi, romancılar şahsında cemiyetin faal olduğu dönemleri sağlıklı bir pencereden değerlendirmesini sağlamıştır. Yazarın *Yorgun Savaşçı* romanındaki başkişisi *Yüzbaşı Cemil*, kahraman bir İttihatçı askerken Kurtuluş Savaşı döneminde kendini hain olarak bulmaktadır. Bu durumun kendisinde yarattığı tahribata roman boyunca şahit olan okuyucu, Cemil'in Kurtuluş Savaşı'na katılmasına da şahit olur.

[13] İbrahim Şirin, *'Türkiye'de İttihatçı Algısı ve İttihat ve Terakki Çalışmaları '*, Türkiye'den Aydın Portreleri: Kurtuluş Kayalı, Doğu Batı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 256-269.

80'li yıllarda Attila İlhan'ın *Dersaadette Sabah Ezanları* adlı romanı vesilesiyle tekrar ele alınan İttihatçılık, tarihi bilgileri roman sanatı çerçevesinde değerlendiren ve İttihatçılığın romanlardaki özne durumundan nesne durumuna geçişinin ilki olarak değerlendirilebilir. Bu durum kesin bir yargıyı işaret etmemekle birlikte postmodern roman anlayışının 80'li yıllardan sonra Türkiye'de yerleşmesi bağlamını içerdiği söylenebilir. Tarihi şahsiyetlerin ruh halleri verilirken onların insani duyguları bağlamıyla ele alınmaları ve salt araçların değişimine ışık tutmaları anlatılır. Fakat bu yorum, daha açık bir şekilde Ahmet Altan'ın İttihatçılığa yöneldiği *Kılıç Yarası Gibi* romanında görülmektedir.

Ahmet Ümit'in 2015 yılında yayımladığı *Elveda Güzel Vatanım* adlı romanı İttihatçılık algısı bakımından önemlidir. Roman adının altında 'Devletin derinlikleri, toprağın derinliklerinden daha karanlıktır.' alt yazısı yer almakta ve bu durum, İttihat ve Terakki'nin komitacı zihniyetini anlatmanın başlangıcı olarak görünmektedir. İttihat ve Terakki üyesi olan Şehsuvar Sami'nin sevdiği kadına yazdığı mektuplardan oluşan roman, tarihi bilgileri içererek ilerlemiştir. Bir röportajında[14] Fransa'daki İttihatçıların sohbet ettiği kafelerde vakit geçirdiğini, İttihatçı subayların dağa çıktığı mekânları gezdiğini anlatan Ümit, romanın sonuna İttihat ve Terakki ile ilgili iki de kaynakça koymuştur. Bunlardan ilki anı ve akademik çalışmalardan oluşan kaynakça iken diğeri, İttihat ve Terakki'nin geçtiği romanların kaynakçasıdır. Bütün bu durumlar, Ahmet Ümit'in, İttihatçılığa dair yazılabilecek son roman olarak kendi metnini gördüğünü de ifade eder niteliktedir. Tabir yerindeyse, bu konuda kendi romanının üzerine bir roman yazılamayacağı iddiasını barındırmaktadır. Fakat bu romandan bir yıl sonra yayımlanan Gürsel Korat'ın *Unutkan Ayna* adlı romanı da İttihatçılık algısına yönelmiştir. Özel olarak Ermeni Tehciri'ne yoğunlaşan roman, İttihat ve Terakki'den 'gizli bir örgüt' olarak bahsetmekte ve tarihi bir hakikati ortaya çıkarmaktan ziyade edebi hazza yönelmiş ve dönemi edebiyatçı gözüyle değerlendirmiştir. Tam da bu noktada, tarihi roman yazan romancılarda

[14] Özlem Karahan, '*Bu Kitabı Yazdığım İçin Çok Mutluyum*', T24, Aralık 10, 2015. Erişim Tarihi: Haziran 17, 2019.https://t24.com.tr/k24/yazi/ahmet-umit,493

bir tasnife gitmeye ihtiyaç duyulabilir: tarih yanlısı romancı ile edebiyat yanlısı romancı. Belki de bu tasnifi romancıdan ziyade romana indirgemek doğru olacaktır. Ahmet Ümit, *Elveda Güzel Vatanım* romanıyla tarih yanlısı bir romancı olarak tarih yanlısı bir roman ortaya çıkarmıştır. Okuyucu bu romanı, edebi haz almak için okuyabilir ama bu romanın okuyucuda kalıcı olması, tarih öğretimi üzerinden olacaktır. Fakat Gürsel Korat, *Unutkan Ayna* adlı romanında tarih öğretmeye yarayacak bilgiler silsilesiyle değil, edebi hazzı okuyucuda diri tutacak bir metin ortaya çıkarmıştır. Bu yönüyle edebiyat yanlısı bir romancı olarak edebiyat yanlısı bir romanın yazarı olmuştur. Dönemin insanını ve o insanın mekânla, insanla, zamanla kurduğu ilişkiyi okuyucuya hissettiren bir dil kurmuştur. Belki de sanatçıdan beklenilen tam da budur. Fakat bu iki roman da İttihatçılık algısına dair nüveler vermektedir.

1910 ile 1920 arasındaki romanlarda İttihatçılık algısı olumlu bir görünüme sahipken İttihatçılar kahraman ilan ediliyordu fakat ufak tefek yönetimsel eleştiriler de başlamıştı. 1930 ile 1940 arasındaki romanlarda bu eleştiriler artıyor ve hain ilan edilmeleri an meselesi oluyordu. Bunun yanında İttihatçıların sığ bir topluluk oldukları, maksat hevesleriyle komitacılık zihniyetlerini birleştirerek kindar oldukları ve istibdadı gölgede bıraktıkları da anlatılmaya başlanmıştı. İyice olumsuzlanan ittihatçılara bakış, bu zamanda aslında daha çok mesafeliydi. 1940 ile 1950 arasında, siyaseti hesap edemeyen, savaş ekonomisiyle zenginleşen bir İttihatçı portresi orta atılırken, Mili Mücadele'den sonra fakirleşen ve karamsarlaşan bir portre ortaya çıkıyordu. 1950 ile 1960 arasında II. Abdülhamid gündeme geliyor ve İttihatçılar da bu gündem üzerinden küçümsenmeye başlanıyordu. Batı uşağı, Mason, Farmason olarak görülüyor; intikam duygusu ile hareket edenler olarak nam salmaya başlıyorlardı. 1960 ile 1980 arasındaki romanlarda ise trajik İttihatçı portresi görmeye başlamaktayız. Tarihi şahsiyetler olarak romanlara konu oluşları ve kahramanken haine dönüşleri aktarılırken dönemin siyasi atmosferi ve konjonktürü bu dönem romanlarında özellikle yer edinmiş ve kahraman psikolojisinden hain psikolojisine gerileyen İttihatçı bireyin trajedisi konu olmaya başlanmıştır. 1980'lerden günümüze kadar olan süreçte ise roman anlayışının da değişmesiyle İttihatçılık, tek bir düşüncede somutlanmamıştır. Bu dönemde İttihatçılık algısı, doğruyu ve yanlışı aynı

zamanlarda yapan ve cemiyet içerisindeki görevleri vesilesiyle cemiyet üyelerinin zorunluluğuna dikkat çeken bir haldedir. Bu açıdan *'hem hem'* psikolojisi devreye girmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İTTİHAT ve TERAKKİ CEMİYETİ

1.1. GENEL HATLARIYLA İTTİHAT VE TERAKKİ

1.1.1. İttihat ve Terakki'nin Kuruluşu

Cumhuriyet tarihi boyunca tartışma konusu olan ve 'istibdat' olarak anılan II. Abdülhamit'in yönetimi, cumhuriyet reformizmine II. Abdülhamit'i idealize ederek tepki gösteren çevrelerce benimsenirken, ilk olarak Bernard Lewis tarafından dikkat çekilen ve Tanzimat'la arasında yer alan bir süreklilik olarak da kavranmıştır. Batı etkisinin yönetici elit dışında bir kitleye ulaşması, açılan yeni okullar eliyle olmuştur. Alt tabakadan öğrencilerin olduğu bu okulların ve mezunlarının sayısı gün geçtikçe artmaktaydı. Bunun yanında II. Abdülhamit yönetimi, aydınları hiçbir zaman yanına çekmeyi başaramamış ve aslında manevi bir aydın krizi, 'istibdat' söylemini güçlendirmiştir. Bu istibdada yönelik ilk eylemi, 1878'de ünlü Genç Osmanlılardan Ali Suavi yapmıştır. Anayasanın askıya alınmasından kısa bir süre sonra eski padişah Murat'ı kurtarmak ve tahta çıkarmak adına Çırağan Sarayı'na düzenlediği baskında başarısızlığa uğrayan Ali Suavi, polis tarafından öldürülmüştür. [15]

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yapısal karmaşıklığının görünümü hayli ilgi çekicidir.[16] İç işleyiş mekanizmaları arasındaki iletişim, cemiyete üye olmak için

[15] Erik Jan Zürcher*, Milli Mücadelede İttihatçılık,* İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, *s.29.*

[16] İttihat ve Terakki Cemiyeti ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Kitapevi, İstanbul, 2001. ; Feroz Ahmad, İttihat ve Terakki, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999. ; Muhittin Birgen, ittihat ve Terakki'de On Sene, Kitap Yayınevi, C: 1 Haz. Zeki Arıkan, İstanbul, 2006. ; Ali Birinci, Tarih Yolunda-Yakın Mazinin Siyasi ve Fikri Ahvali, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2001. ; Tevfik Çavdar, İttihat ve Terakki, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991. ; M. Şükrü Hanioğlu, Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jöntürklük(1889-1902), İletişim Yayınları, İstanbul, 1985. ; Ahmet Bedevi Kuran, Inkılap Tarihimiz ve Jön Türkler, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2000. ; Aykut Kansu, 1908 Devrimi, Çev. Ayda Erbal, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017. ; Şerif Mardin, Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908, İletişim Yayınları, İstanbul, 208. ; Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003. ; Tarık Zafer Tunaya, Türkiyede Siyasal Partiler

gerçekleştirilen ritüel, hücre yapılanması gibi yer altı örgüt profili, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni karmaşık hale getiren etkenlerdendir. Tarihi kavrama noktalarına bakıldığında sıkça rastlanılan durumlardan biri de bahsedilen olayların, kurumların, devletlerin ya da kişilerin idealleştirilmesidir. Taraftarı olunan bir düşüncenin çıktısı olarak bu durum, kişiyi berrak bakışından alıkoyar ve kişiye hakikati değil ideolojiyi ön planda tutan okumalar yaptırır. Dolayısıyla savunma yahut yerme üzerinden geliştirilecek tutumların, tarihi anlama noktasında soru işaretleri bırakacağı gerçeği de meydana gelir. İşte soru işaretlerinin bu manada epey çoğaldığı bir alan olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni görebiliriz.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, bir başka adla 1889 yılının Mayıs'ında[17] Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane öğrencilerinden Ohrili İbrahim Temo, Harputlu[18] Abdullah Cevdet, Kafkasyalı Mehmed Reşid, Bakülü Hüseyinzade Ali ve Diyarbakırlı İhsak Sukuti tarafından gizli bir cemiyet olarak kurulmuştur.[19] Konyalı Hikmet Emin ve İsmail Bey'lerin de kurucular arasında yer aldıkları söylenmektedir.[20] Bu cemiyeti kuran gençler, ülkenin içinde bulunduğu durumu kabul etmemekte diretmek, ülkenin gidişatının tek bir şahsın idaresinden kaynaklı rahatsız oldukları düşüncesini paylaşmak ve bu nedenle meşrutiyeti ülkede tekrar uygulamaya koymak istemişlerdir.[21] Kurdukları bu gizli cemiyetin adını ilk olarak İttihad-ı Osmani olarak belirlerler.[22]

Cilt: III İttihat ve Terakki, Hürriyet Vakfı Yayınları İstanbul, 1989. ; Turfan, M. Naim, Jön Türklerin Yükselişi, Çev. Mehmet Moralı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2013.

[17] Ramsaur, *a.g.e,* s.30.

[18] Kimi kaynaklara göre Arapkir, örnek için bkz. İnan, *Jöntürklerden İttihat ve Terakki Cemiyetine, s*.116.

[19] Kuran, s.45. (Kuran'ın kitabında 1892'ye tarihlendirilmiş olan kuruluş, sonrasında çıkan metinlerde 1889 yılı işaretli olduğundan kuruluş yılı olarak 1889 yılı imlenmiştir.)

[20] İnan, *a.g.e,* s.116-117.

[21] Kuran, *a.g.e,* s.45.

[22] Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler Cilt: III İttihat ve Terakki*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989, s.7.

Birleşmek'[23] manasına gelen 'İttihad' kelimesinin yanına Paris'te bulunan Ahmet Rıza'nın önerisiyle 'ilerlemek'[24] manasına gelen 'Terakki' sözcüğü de eklenmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti bu asıl adını, yoğun bir şekilde yazıştıkları ve aslında danıştıkları Ahmet Rıza'nın önerisiyle değiştirir. O dönem Paris'te bulunan Ahmet Rıza, pozitivist fikirlere sahip olması gerekçesiyle cemiyetin genç mensuplarına, ne yapmaları konusunda fikir verirken öncellikle örgütün adını Agust Comte'un ünlü ibaresi olan 'Nizam ve Terakki' olarak değiştirmeyi önerir. Cemiyet üyeleri aşırı pozitivist görüntünün problemli olabileceği görüşünde karar kılarlar. Tartışmalardan sonra Ahmet Rıza'nın önerdiği 'gelişme-ilerleme' manalarına gelen 'Terakki' kelimesi ile kendilerinin cemiyet adını belirledikleri 'birleşmek' manasına gelen 'İttihad' kelimelerini yan yana getirerek İttihat ve Terakki Cemiyeti olarak cemiyet adını belirlerler. Örgütün bu kuruluş dönemindeki varlığı, Mekteb-i Tıbbiye'nin bahçesinde yapılan toplantılardan ibaret olduğu söylenebilir. [25]

Cemiyetin kuruluşta 39 maddelik bir kuruluş beyannamesi olduğu düşünülmektedir. Cemiyetin amacını da içeren bu beyannamenin ilk maddelerinde, '*hükümet-i hazıranın adalet, musavat, hürriyet gibi hukuk-u beşeriyeyi ihlal eden ve bütün Osmanlıları terakkiden men ile*' ülkeyi yabancıların etkilerine terk eden 'usul-ü idaresini İslam ve Hıristiyan vatandaşlarımıza' ilan etmek olarak amaçlarını sıralamışlardı.[26] Bu dönem, yoğun bir şekilde iç ve dış yazışmaların yapıldığı bir dönemdir. Örgütlenme biçimi olarak İtalyan Carbonari Cemiyeti'ni örnek alan İttihat ve Terakki Cemiyeti, bunu İbrahim Temo'nun Napoli ve Birindisi'ye yaptığı ziyaretlere borçlu olduğu düşünülmektedir.[27]

[23] Güncel Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5bcc654c3c3270.20903762

[24] Güncel Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5bcc655346c0a8.09387294

[25] M. Şükrü Hanioğlu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 173-184.

[26] Armaoğlu, *a.g.e, s.596.*

[27] Ramsaur, *a.g.e, s.*31-32.

Özellikle 1895'ten sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti, farklı bir görünüme doğru ilerlemeye başlamıştır. II. Abdülhamit'e muhalif olan herkesin bir örgütte toplanma ve aslında güçlerini birleştirme ihtiyaçları, bu tarikat ehli; pozitivist; güncel siyasette bulunmak isteyenler ve kimi ileri gelenlerin yönelmeleriyle cemiyet bir çatı örgütü konumuna gelmiştir. Bu süreçten sonra cemiyetin her şubesi, cemiyeti kendisi politik anlayışına göre de yönetmeye başlamıştır. Örneğin Paris'te Ahmet Rıza ve ekibi, pozitivist bir söylem tuttururken, Kahire'de Hoca Muhittin Efendi ve ulema, dinî bir söylem tutturmuştur. Cemiyet, düzenli bir görünüme kavuştuktan sonra, cemiyet mensuplarının ortak düşüncesiyle İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yurtdışında Ahmet Rıza tarafından temsil edilmelerine karar verilmiştir. Bu ricayı kabul eden Ahmet Rıza, hazır bir teşkilatın temsilcisi olmuştur. Bir yandan ülkenin içinde bulunduğu olumsuz atmosferin böyle bir cemiyeti kurduğunu düşünürken, cemiyet mensuplarının bu darlıktan çıkmak için yoğun çalışmalar yapması da kaçınılmazdır. Faaliyetlerini, örgütlenme ve çoğalma çabalarıyla ortaklaştıran cemiyet mensupları, güncel politik hayattaki sıkıntıları da kendileri adına fırsata çevirmek de istemişlerdir. Bu sebeple onların birinci mukavemet alanı, II. Abdülhamit istibdadı olacaktır. Sultan Abdülhamit aleyhtarlığı ve Kanun-i Esasi'nin tekrar yürürlüğe konulmasına dönük istek, ülkede gün geçtikçe kuvvetleniyor ve Yıldız Sarayı'nın yaptırımları karşısında toplum bölünmeler yaşıyordu. Hükmetmek isteyenler ve karşısındakiler arasında gerçekleşen bu ikilik, her geçen gün kendini daha çok hissettiriyordu.[28]

Cemiyet, kısa sürede toplum tarafından karşılık bulmuştur. Paris'te bulunan Ahmet Rıza ve ekibi *Meşveret* gazetesini çıkarıp II. Abdülhamit aleyhine yazılar kaleme alıyor, Murad Bey *Mizan* gazetesini çıkarıp muhalif bir gür ses oluşturuyor, Cenevre ve Kahire şubeleri açılıyordu. İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri, Osmanlı İmparatorluğu sınırlarını aşmaya başlıyor ve yurt dışında güçlü örgütlenmeler yapıyordu. Yurtdışındaki Türklerle kurduğu bu münasebet

[28] Kuran, *a.g.e, s.46-53.*

dolayısıyla cemiyet, Panislamist bir çizgiden ziyade Pantürkist bir çizgiye gidecektir.[29]

1.1.2. İttihat ve Terakki'nin Faaliyetleri

Cemiyetin İstanbul şubesi, 1896 yılında öğrenciler arasında yaptıkları örgütlenmelerden memur ve ilmiye sınıfına kadar götürmüştür işi. Gittikçe güçlenen ve kendini merkezde hissetmeye başlayan cemiyet mensupları, icraatlarını daha ciddi noktalara taşıyor ve kimi değişimler için adımlar atmak istiyordu. Bunun ilk örneklerinden olan ciddi durum, 1896 yılında gerçekleşmişti. Cemiyet, 1896 yılında bir hükümet darbesi yapmaya karar verdi fakat bu darbenin yapılacağı günden önceki gün darbe ihbar edildi.[30] Bu durum, İmparatorluğun belki de yaşayacağı rutin problemler arasında gösterilebilirdi fakat Saray'ın bazı önlemler alması gerekiyordu. Hâl böyle olunca II. Abdülhamit de tedbirlerini arttırmış ve 1897'de yetmiş sekiz kişi 'Şeref' adlı vapurla Trablusgarp'a sürülmüştü. Daha sonra diğer yöneticiler de benzer bir akıbete uğramış ve cemiyetin İstanbul'da çalışma yürütme olanağı pek kalmamıştı. 1908'e kadar güçlü bir çalışma yapamayan bu şubede, 'merkez' görülebilecek bir grup da dolayısıyla olmamıştır. Bir diğer şube olan Paris Şubesi, ikiye bölünmüş bir halde, kişisel teşebbüslerle ayakta kalmaya çalışan ve ülke içerisindeki büyük eylemlerin yaratıcısı olmaktan uzak bir görünümdeydi.[31]

1889 yılında kötü durumda olan Jön Türk hareketi, hiç beklenmedik bir şekilde güçlendi. Padişahın üvey kardeşi ve eniştesi Damat Mahmut Celalettin Paşa, iki oğluyla (Sabahattin ve Lütfullah) birlikte Fransa'ya kaçtı. Hep birlikte padişahı suçlayıp Ahmet Rıza'yı öven bir dil kurdular. Fakat sonrasında Prens Sabahattin'in Jön Türklerin siyasi lideri olma ideali ortaya çıktı. Bunu başaramayan Prens Sabahattin, itibar ve maddi avantajlarıyla sonrasında başka

[29] Kuran, *a.g.e,* s.191-226.
[30] Zürcher, *a.g.e, s.*35.
[31] Tunaya, *a.g.e*, s.131.

oluşumlara girecekti. Edmond Demolins adında bir Fransız sosyal tarihçinin hayranı olan Sabahattin, adem-i merkeziyetçi bir yönetimden yanaydı.[32]

Materyalistlerin, bürokratların, kısacası farklı kesimlerin bir arada olduğu yoğun bir döneme denk gelmektedir İttihat ve Terakki Cemiyeti. Kendi içlerindeki anlaşmazlıkların da yavaş yavaş ortaya çıkacağı ve yıpratıcı etkilere açık hale gelebilecekleri de bir dönem aynı zamanda. Örneğin örgütün yayın organı Meşveret'i Paris şubesi çıkarıyor ve pozitivist takvimi (Fransız İhtilalini 0 kabul eden takvim) kullanıyor ve ulema buna karşı çıkıyordu. Kendi içlerinde yaşadıkları bu gibi anlaşmazlıklara rağmen onları bir arada tutan şeyin II. Abdülhamit'e muhalif olmaları ve kendi aralarındaki kavgayı sonraya sakince bırakmaları gibi görünüyor. Fakat daha sonraki süreçte İslamcı düşünceleriyle bilinen ve *Mizan* gazetesini çıkarması vesilesiyle adı Mizancı Murat'a çıkan Murat Bey, bir dönem örgüte liderlik yapmıştır. Aslında liderliği ele geçirmiştir. Bu bir iktidar krizidir. 1987'de Osmanlı-Yunan savaşında uzun süreden beri askeri alanda başarı kazanamayan Osmanlı Devleti başarılı olmuş ve bunu fırsat bilen II. Abdülhamit, cemiyetteki bu iktidar krizini değerlendirmek istemiştir. Cemiyetin önde gelen liderlerini yurda çağırmış ve onlarla anlaşmıştır. Dolayısıyla 1902'ye kadar seyreden süreçte İttihat ve Terakki, bir kaos ortamına girmiştir. Bu noktada Ahmet Rıza gibi şahsiyetlerin yurda dönmediğini ifade etmekte de yarar var. Dolayısıyla cemiyette bazı bölünmeler de gerçekleşmiştir.[33]

Başlangıçta fikir temelli olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, hareket olarak gitgide uygulama yoluna gitmiş ve ihtilalci bir nitelik kazanmaya başlamıştır. Bu durum, cemiyet içerisindeki fikir ayrılıklarını beraberinde getirmiştir. Fikir ayrılıklarının artık ayyuka çıktığı ve cemiyetin toparlanma ihtiyacı hissettiği bir dönem olan 4 Şubat 1902'de Paris'te bir Jön Türk Kongresi toplanmıştır. 4-9 Şubat arasında gerçekleşen bu kongre, Damat Mahmut Paşa'nın oğulları ve İsmail Kemal'in girişimleriyle toplanmıştır. Bu kongre, fikirleri birleştirmek

[32] Zürcher, *a.g.e, s.37.*
[33] Hanioğlu, *a.g.e*, s. 320-330.

yerine daha da ayırmıştır.[34] Prens Sabahattin'in çağrısının kongrenin toplanmasında önemli olduğu bu kongrede, özellikle üzerinde durulup tartışılmaya açılan iki konu mevcuttur. Birincisi, salt yayın yoluyla inkılâp yolunda başarı sağlanamayacağı düşüncesine dayanan 'ihtilalci' tavır takınmak gereği; ikincisi ise inkılâbı gerçekleştirmek için yabancı devletlerden destek alınması gerektiği düşüncesidir. Özellikle ikinci düşünce üzerine yoğunlaşan kongre üyeleri, Prens Sabahattin ve Ahmet Rıza'nın etrafında kümelenmiştir. Prens Sabahattin ekibi, yabancı bir müdahaleyi uygun görüp bir dost devlet edinmek istiyordu fakat bu durum pek de kolay değildi. Kongrede azınlık durumunda kalan Ahmet Rıza ve ekibi, sonradan daha da güçlenecek ve genel duruma da hâkim olacaktı. Kongrede ayrıca Hınçak ve Daşnak gibi ihtilalcı Ermeni örgütlerle birlikte Osmanlı İmparatorluğundaki bütün milletler temsil ediliyordu.[35]

Kongreden sonra Prens Sabahattin'in liderliğinde olan grup, Paris'te bir cemiyet kurdu. *Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti* adını verdikleri bu cemiyet, liberal felsefeyi savunuyor ve yerel yönetimlere önem verip tek merkezden tahin olunan memuriyetleri savunuyordu. Ahmet Rıza liderliğinde olan grup ise başka bir cemiyet kuruyor, adını *Osmanlı Terakki ve İttihad Cemiyeti* koyuyor ve daha çok milliyetçi bir çizgi benimsiyordu.[36] Kongrede azınlıkta kalmasına rağmen özellikle Balkanlarda etkinliğini arttıran bu grup, kurucuları arasında Sadrazam Talat Paşa'nın da bulunduğu ve daha çok asker barındıran bir cemiyet olan *Osmanlı Hürriyet Cemiyeti* ile birleşmiş ve II. Meşrutiyet'in getirilmesinde büyük rol oynamıştır. Bu noktadaki temel mesele, II. Abdülhamit istibdadına karşı çok büyük bir anlaşmanın, bütün muhalifler arasında farkında olmadan yapıldığıdır. Bu yapı, fikir ayrılıklarını tartışmaya, istibdadı bitirdikten sonra başlayacak bir yapıdır. 1907 yılının Aralık ayında toplanan II. Jön Türk Kongresi ise Prens Sabahattin, Ahmet Rıza ve Ermeni delegasyonunun arasında geçen kimi tartışmalara sahne olmuştur. Bu tartışmalar daha sonra bir hizaya sokulmuş ve ihtilal yapma yollarının gidişatına karar verilmiştir. Fakat beyanname gerekliliklerinden daha evvel ilan edilecek olan II.

[34] M. Şükrü Hanioğlu, '*İttihat ve Terakki Cemiyeti'*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul, 2001, 23. Cilt, s. 478.
[35] Zürcher, *a.g.e*, s.38.
[36] Armaoğlu, *a.g.e, s.599.*

Meşrutiyet'in ilanı, beyannamenin çalışma tarzlarına gerek bırakmamıştır. Bu kongrenin en önemli özelliği, II. Abdülhamit'e muhalif olan bütün kesimlerin temsil edilerek gerçekleştirilmiş olmasıdır.[37]

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin asıl kurucusu olarak Doktor Bahattin Şakir'i kabul edebiliriz. 1905 yılı bu açıdan cemiyetin yeniden kuruluş yılıdır. Evvelinde Saray ve cemiyet arasında habercilik yapan Doktor Şakir, İttihat ve Terakki'yi komitacı bir noktaya getiren kişi olarak da bilinir. Cemiyet, bu yeni kuruluşu da yurtdışında örgütlenerek gerçekleştirmiştir. 1905-1907 yılları arası, bu manada önemlidir. Bir sürü yeni şubenin ve örgütleme çalışmaların yapıldığı bu süreç, aslında yeni bir organizasyonun da habercisidir. İhtilalci bir örgüt kurmaya çalışan Doktor Bahattin Şakir, bunu, askeriye içerisinde örgütlenerek başarıya ulaştırabileceğini düşünüyordu. Düşük rütbeli askerlerin örgüte dâhil olmasıyla başlayan bu süreç, ordu içerisinde örgütlenmeye ve orduya hâkim olmaya başlayan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hamlelerine sahne oluyordu. Fakat yurtiçinde yaşanan tutuklamaların sayısı gün geçtikçe artıyor ve içeride örgütlenmek bu manada çok daha zor oluyordu. Bu noktada askeriye içerisinde bir Darbe Teşkilatı kurulma amacıyla örgütlenme yapmaya çalışan cemiyet üyeleri tutuklanırken, yurtdışında durum çok farklıdır. Kültürel ve entelektüel bir dönüşüm sürecine giren bir cemiyetten bahsediyoruz. Yurtdışında azınlık kalan bireyler olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti mensupları, milliyetçi ve antiemperyalist bir çizgide buluşuyorlar ve söylemlerini buna göre dizayn ediyorlardı. Bu dönem, milliyetçi bir politikaya girilen dönemdir. Radikal milliyetçi ifadelerin hız kazandığı tam bir Türkçü düşünme ve davranış gösterme dönemidir. Paris'te yükselen milliyetçilik hareketlerinin ve Rusya'da yaşayan Müslümanların milliyetçi tutumları, İttihat ve Terakki'yi de etkilemiştir. Yusuf Akçura'nın cemiyet içerisinde konumlanışı da yine böyle bir payda üzerinden şekillenmektedir. Doktor Bahattin Şakir ve Doktor Nazım, bu dönemde söz sahibi olan ve dönemin başını çeken ikili durumundalardır. İttihatçılar, özel bir merasimle bir cemiyete üye olan ve hayatları pahasına disiplinli bir yer altı çalışma yemini ederek cemiyete katılan kimselerdi. Bu açıdan onlara genel bir

[37] Kuran, *a.g.e,* s.287-297.

deyimle Türk Jakobenleri denilebilir. Cemiyet, 'Heyet-i İdare'lerin gözetimindeydi. Kurallara uymayan, ölümle dahi cezalandırılabilirdi. Dolayısıyla İttihat ve Terakki, komitacı bir zihniyeti içeriyordu. Öyle ki bu davranış biçimi, yasal bir parti olunca da terk edilememiştir. İttihatçılara 1908'e kadar Rumeli'de çoğalmış olan Mason locaları da çok destek oldu. 1876-1908 arasında Rumeli'de açılan dokuz loca İtalyan, İngiliz, İspanyol ve Fransız Mason merkezlerinin hegemonyası altındadır ve bu localara üye seçilenler, Cemiyet'e de alınmaktadırlar. Selanik'te 'Mekedonya-Risorta' ve 'Veritas' localarına kayıtlı olan İttihatçılar arasında Talat Paşa, Naki Bey ve Yıldız Sarayı'na 22 Temmuz telgrafını çeken Serez mutasarrıfı Reşid Bey de (Paşa) vardır. İttihat ve Terakki'nin gizli bir yer altı örgütü havasının yanındaki mitleşme durumu, 1906'daki ilk on kurucusunun hem Mason hem de tarikat mensubu olmalarında aranmalıdır.[38]

İttihat ve Terakki aslında, özellikle 1906 yılından itibaren istibdat rejimine karşı ülkeyi hareketlendirmiş bir çatı ismin adıdır. '*Kültürü zayıf, kini çok'*, bugün ve yarın arasındaki bağıntıyı kurmaktan uzak bir sonucu hazırlayan yapı da yine bu çatının sonucudur. Cemiyet, bocalamaların ve arayışların hiç bitmediği, eylemcilikte ısrarlı ve tekelci zihniyeti elden hiç bırakmayan ideolojik yoksunluklar yaşayan bir haldedir. Osmanlıcılık, İslamcılık ve en sonunda güçlü bir Türkçülüğün savunularını yapmaya çalışırken kendini bulmaya çalışan, belki de gelişmeye çalışan bir cemiyet anlayışı hâkimdir. Bunun yanında cemiyetin komitacı anlayışı gereği görünmeyen bir buzdağı benzetmesine neden olabilecek gizlilikte bir hali de vardır. Dolayısıyla cemiyet, gerçek manada hiçbir şekilde partileşememişti. 1906 yılının Eylül'ünde Talat Bey'in etrafında toplanan bir grup, yeni bir cemiyet kurmuştur. Osmanlı Hürriyet Cemiyeti adını alan bu cemiyet, kendisinden önce kurulan ve kuruluşunda Mustafa Kemal'in bulunduğu gizli bir cemiyet olan Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'yle sonradan birleşmiştir. Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin askerler arasında popüler olması ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'yle yakın düşünmesi, bu iki cemiyeti birbirine bağlamıştır. Bu iki cemiyet 27 Eylül 1907'de resmen birleşmiş ve İttihat ve Terakki adıyla devam

[38]Tunaya, *a.g.e*, s.132-154.

etmişlerdir. 1908 yılında tekrar ilan edilen meşrutiyete giden yolu güçlendiren, işte bu son birleşmedir. İkinci meşrutiyet, çoklu bir etki içeren niteliktedir. II. Abdülhamid rejimini (1876-1908) yıkarak Osmanlı İmparatorluğunun sonunu simgelerken, kurulacak yeni bir devletin hemen arifesinde, kuruluş deneyimlerini içeren siyaset laboratuvarı olmuştur. İkinci Meşrutiyetin oluşmasında dönemin hareketli şehirlerinden olan Selanik'in büyük bir payı olmuştur. Bir diğer önemli kent ise Paris'tir. İkinci Meşrutiyet, Türk tarihinde gerçekleşen ilk burjuva devrimiydi ve belirli noktalarıyla eski düzenin modernize edilip sürdürülmesiydi. Kahraman edinme telaşı içerisinde olan kitleleri, Meşrutiyet'i somutlaştıracak kişiliklere de, İttihat ve Terakki Cemiyeti gibi çoklu bir parti oluşumuna da, mucize bekledikleri siyasal atılımlara da hazırlayan bir noktadaydı. Türkiye tarihinde çoğulcu bir siyaset hayatını başlatmak da yine İkinci Meşrutiyetle mümkün olmuştu.[39]

1907'de toplanan İkinci Jön Türk Kongresinde Ermeni ihtilalcılarının da girişimiyle Ahmet Rıza artık şiddet kullanmaya ikna olmuştu. 1905-1907 arasında kurulan bir başka yer altı örgütünün (Osmanlı Hürriyet Cemiyeti) kurulduğunu 1907'nin başlarında öğrenmiş olması, bu kararı aldırmıştı ona. Ahmet Rıza'nın çevresiyle ilişki kuran bu yer altı örgütü, uzun zamandır arzulanan meşrutiyeti gerçekleştiren ekip oldu.[40]

8-10 Haziran 1908'de Alman tehlikesi dolayısıyla yakınlaşan Büyük Britanya kralı ile Rus Çarının, Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarını paylaştıkları söylentisine neden olan Reval[41] görüşmeleri,1908 olaylarına yol açmıştır. Anayasal parlamenter bir rejimin yabancı müdahalesini önleyeceğini düşünen İttihat ve Terakki Cemiyeti liderleri, harekete geçti ve birçok subay, padişaha isyan edip dağa çıktı. 3 Temmuz'da Binbaşı Resneli Ahmet Niyazi Resne'de, 7 Temmuz'da Enver Paşa Tikveş'te, 20 Temmuz'da Eyüp Sabri Ohri'de padişaha isyan ederek dağa çıktılar. İsyanı bastırmak için gönderilen subaylar öldürüldü. Bunun yanında Saraya bilgi götürmek isteyen hafiyeler de

[39] Tunaya, *a.g.e*, s.121-138.
[40] Zürcher, *a.g.e,* s.39.
[41] Bugünkü Estonya'nın başkenti 'Tallinn'.

teşhis edilerek öldürüldü.[42] İzmir'den gönderilen birlik ayaklanmacılara katıldı ve 6 Temmuz'da ilk bildirisi Manastır'da okunan cemiyet, 23 Temmuz'da bazı Makedonya kasabalarında Meşrutiyet'i ilan etti. Bu gelişmelere engel olamayan II. Abdülhamit, 23 Temmuz'u 24 Temmuz'a bağlayan gece II. Meşrutiyet'i ilan etti.[43]

14 Şubat 1878'de yürürlükten kaldırılan Kanun-u Esasi, 1908'e kadar rafa kaldırılmıştı fakat padişah ile onun altında yer alan bürokrasi arasında çekişme uzun yıllar sürmüş ve aynı kavga devam etmişti. Bunun sonucu olarak Meşrutiyet tekrar ilan edilmişti. Meşrutiyet'in tekrar ilanı, ilk günlerde büyük coşkuya sahne oldu. Taşradaki halkın rejim yöneticilerinin aleyhine yaptığı gösterilere İstanbul dışındaki yüksek derecede rütbeli memurların görevden azledilmeleri de eklendi ve yeni bir döneme giriş yapıldı.[44]

İttihat ve Terakki Cemiyeti, meşrutiyetin ilanından sonra, bütün idareyi resmi olarak ele alma konusunda problemler yaşıyor ve bu duruma pek yanaşmıyordu. Dönemin İttihatçı mebuslarından Hüseyin Cahit Yalçın, bu konuda şöyle yazıyordu:

> 'Rütbesiz, nişansız, şan ve şöhretsiz bir gencin vezaret unvanıyla Sadrazamlığa çıkmasını, bu memleketin havsalası almazdı. Hükümetin başına çıkmayı onların zihinleri almadığı gibi, memleketin de hazmedebilmesi imkansızdı. 1908 Temmuz'unda İttihat ve Terakki Cemiyeti bir posta başkatibi olan Talat Efendi'yi Sadrazam ilan edemezdi; buna şartlar ve haller imkan vermezdi... Eğer böyle bir şey olsaydı, memlekette muhakkak anarşi çıkardı… İttihat ve Terakki Cemiyeti mensupları da bunu fark etmişler ve yüksek makamlara geçmeye kalkışmamışlardı.'[45]

[42] Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki 1908-1914*, Kaynak Yayınları, Çev. Nuran Yavuz, İstanbul,1999, s.26.
[43] Hanioğlu, '*İttihat ve Terakki Cemiyeti*', 23: *s.* 481.
[44] Aykut Kansu, *1908 Devrimi*, İletişim Yayınları, Çev. Ayda Erbal, İstanbul, s.9-15.
[45] Hüseyin Cahit Yalçın, *Talât Paşa,* Yedigün Yayınları, İstanbul, 1943, s.14.

Cemiyetin bütün idareyi ele alma konusunda başka sıkıntıları da vardı. Ülke çapına dağılmış ve düzenli hareket eden örgütsel bir işleyişten ziyade, örgüt işleyişinde söz sahibi unsurların daha çok Balkanlar'da konumlanması, idareyi bütün ülkeye yayma konusunda sıkıntılar yaşayacağını gösteriyordu.[46]

İkinci Meşrutiyetin ilk sadrazamı Sait Paşa oldu. Padişahla yaşadığı bir anlaşmazlık sonucunda iki aylık sadrazamlığından istifa eden Sait Paşa yerine Kamil Paşa sadarete geçti ve seçimler Kamil Paşa sadrazamlığında gerçekleşti. Seçimleri büyük çoğunlukla İttihat ve Terakki Cemiyeti kazandı. 17 Aralık 1908'de Padişah II. Abdülhamit tarafından Meclis-i Mebusan tekrar açıldı.[47]

Meşrutiyet rejimine tekrar dönülmesi, ülkede sevinçle karşılanırken Jön Türklerin Avrupa emperyalizminin baskılarını hissetmeye başlamasına da neden olmaya başlamıştı. Dünyanın büyük bir savaşa hazırlanıyor olduğunu artık herkes biliyordu. İmparatorlukların ulus devletlere dönüşümünün arifeleri olan bu dönemlerde desteklerini gördükleri İngiltere, Jön Türklerin karşısında yer almış, İmparatorluğun dağılmasını öngören İtalya da yağmaya katılmış ve Jön Türklerin Almanya'yla ilişki kurmak ve dostluk geliştirmekten başka şansı kalmamıştır. Taraf olmazsa daha çok şey kaybedeceğini düşünen Jön Türkler, ulus devlet sürecini de bilinçli bir şekilde olmasa da başlatmışlardır.[48]

1908 devrimi, üçüncü ordu içerisindeki binbaşı ve yüzbaşılar ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin içerisinde yer alan genç subayların faaliyetlerinin sonunda gerçekleşti. Bu devrim yapıldıktan sonra, cemiyetin görünür siyasal hayata katılması gerekiyordu ve siviller hükümete, meclise yön vermeye başlamıştı. Bu durum İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidarı kaybettiği 1912 yılına kadar sürdü. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin askeri kanadına mensup olan Mustafa Kemal'in, devrim sonrası askerlerin siyasetten kesin olarak çekilmesini düşünmesi, etrafında kısmî düşmanlar yaratmıştır. [49]

[46]Ahmad, *a.g.e*, s.15-30.
[47]Armaoğlu, *a.g.e,* s.605.
[48]Ramsaur, *a.g.e,* s.160-169.
[49] Zürcher, *a.g.e,* s.84.

Meşrutiyetin ilanı, ülkede yetişecek yeni neslin zihniyet yapısındaki yapılmak istenen birtakım değişiklikleri de peşinden getirmiştir. Kurulacak yeni bir 'vatandaş' profilinin istenen düzeye getirilmesi, eğitim alanındaki reformlarla desteklenmiş ve eğitim bilimlerinde *istendik davranış* gösterme eğilimleri üzerine çalışmalar yapılmıştır. Bir vatandaşlık dersi olan *Malumat-ı Medeniye ve Hukukiye* kitaplarının içeriği bu isteğe göre düzenlenmiştir. Meşrutiyet kurumlarına bağlılığı ve kurulacak yeni toplum projesine uygunluğu üzerinden bu ders ele alınmıştır. Akılcılığın ön planda tutulduğu bu kitaplar, 'iyi insan-iyi yurttaş' kurgusuyla rejimin istikrar sağlama hamlelerine yardımcı olmuştur. Bireye indirgenmeye başlanan toplum bilinci, bir eşitlik ve medenilik öğretileri içeren bir noktaya ulaşmak istemiştir. Anayasal güvencenin liberal bir çerçevede ele alınması da yine meşrutiyet yurttaşlığı içeren bir nokta olmuştur. Bireyin özerkleşmesinin yolları açılmaya başlanmıştır. Cumhuriyet yurttaşlığının iki ana damarı olan Fransızvari siyasal ulus yurttaşlığı ile Almanvari organik ulus yurttaşlığı, sonraki dönemlerde bir açmaz da oluşturacaktır. [50]

Önceleri Yeniçeri, Bab-ı Ali ve Saray arasında iktidar çekişmeleri varken, Yeniçeri'nin tasfiyesiyle bu iktidar çekişmesi iki gruplu bir hal almıştı. Bu dönemde toparlanan ve politik hayata ve dahi iktidara ortak olmak isteyen bir ordu organizasyonu mevcuttur. Ordu, İttihat ve Terakki'yi sisteme hâkim olmak için basamak olarak kullanmak niyetindedir aslında. Bu sebepten kaynaklı ordu cemiyete kendi içini açar durumda olmuştu, fakat örgütlenme pratiği üst aşamada olan İttihat ve Terakki mensuplarının çalışmaları, orduya İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hâkim olmaya başlamasına zemin hazırlamıştır. Özellikle Mahmut Şevket Paşa suikastından sonra bu durum tam anlamıyla hız kazanmıştır. II. Abdülhamit'i tahttan indiren bir Sadrazamın öldürülmesi, İttihat ve Terakki'yi tek başına iktidarda bırakan bir sonuç olarak okunabilir. Güçlü bir kişiliğin yok olmasına bağlı olarak kurulan bir korku hali de mevcuttur. Ordu içerisinde ve başka alanlarda İttihat ve Terakki'nin gitgide büyüyor olması tabii ki salt bu durumlardan okunamaz. Ulemanın da cemiyet ile birlikte devreye girdiği bu dönem, ulemanın isteklerinin cemiyet tarafından karşılanması ve kendine bir yer

[50] Füsun Üstel, *Makbul Vatandaşın Peşinde- II. Meşrutiyetten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.319-322.

edinmesiyle sürmüştür. Cemiyet, ulemaya bir yer açmıştır çünkü kullanılışlı olduklarını düşünmüşlerdir. Aralarında bir işbirliği mevcuttur. Seyreden süreçte 1913 Bâb-ı Âli Baskını'ndan sonra İttihat ve Terakki, tam anlamıyla devlet kontrolünü ele almıştır. Daha sonra Avrupa'da ortaya çıkacak otoriter tek parti rejimlerinin ilk örneğini de böylelikle görmüş oluyoruz. Bu süreçten sonra cemiyeti, bir toplumsal mühendislik alanı olarak görebiliriz. Kasım ve aralık ayları boyunca Kâmil Paşa hükümetinin baskılarına maruz kalmış olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, Kâmil Paşa hükümetini düşürmek istemiştir. Edirne'nin kaybedilmiş olmasından kaynaklı hükümeti düşürme fırsatını yakaladığını düşünen cemiyet, 23 Ocak 1913 yılında Enver ve Talat idaresindeki bir grup İttihatçıyla hükümet darbesi yaparak sadrazamı devirmiştir. Bâb-ı Âli Baskını olarak bilinen bu darbe, cemiyet içerisindeki küçük bir grup tarafından hazırlanmıştı. Birinci Dünya Savaşı'na doğru giden süreç, askeri olarak bir dizi önlem almak amacıyla kurulan bir istihbarat örgütüne de sahne olmuştur. Teşkilat-ı Mahsusa adıyla kurulan örgüt, II. Abdülhamit istibdadını hatırlatan cinstendi. 4 Ocak 1914'te Libya ve Balkanlardaki hizmetleri göz önüne alınarak Harbiye Nazırı yapılan Enver Paşa'nın Ağustos'ta kurduğu bu istihbarat örgütü, doğrudan doğruya Enver Paşa'ya bağlıydı ve giderlerini Harbiye Nezareti karşılıyordu.[51]

İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihat ve Terakki, iktidarı ele geçirmek için ihtilal yapmış gibi görünmemek için Sadrazamlığı eline almamış ya da kabineye birkaç kişi dışında üyelerini yerleştirmemiştir. Cemiyet, daha çok iktidarı dışarıdan kontrol eden ve direktif veren bir yapıdaydı. Dolayısıyla kişiler ve kurumlar arası bir karmaşa da böylelikle çıkmış oluyordu. Sait Paşa'nın iki aylık Sadrazamlığından sonra Kamil Paşa'nın Sadrazam olması ve yeni kurulan iktidarın İttihat ve Terakki'nin elinde olması, bu iki tarafı kimi anlaşmazlıklara götürmüştü. Cemiyetin, ordu içerisindeki gücünü kırmak isteyen Kamil Paşa'yı güvensizlik oyuyla düşürmesi ve yerine Hüseyin Hilmi Paşa ve kabinesini

[51] Zürcher, *a.g.e,* s.92-98.

getirmesi, muhalif kesimleri zorladı. Bu kesimin sesi olan gazete ise, Derviş Vahdettî'nin gazetesi olan *Volkan* gazetesiydi. [52]

Derviş Vahdettî'nin çıkardığı *Volkan* gazetesinin yayınları ve 'irtica' söylemleri üzerinden 'dinin elden gittiği' düşüncesini yayan propagandasını öncelikle anmak gerekir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne muhalif olan ve Panislamist yapının da sözcüsü haline gelen bu gazeteyi ve medrese öğrencilerinin kışkırtmalarını da bu anmaya eklemek gerekir. Propagandanın askeriye içerisinde yayılmasının da kimi etkileri vardır. Çünkü hükümetin ve subayların 'kâfir' olduğu ve Şeriat'ı kaldıracaklarına dair söylentilerin propaganda malzemesine dönüşmesi, İttihat ve Terakki'nin can damarı diyebileceğimiz Avcı Taburları arasında yayılıyordu. Siyaset ve ordu arasındaki kopmayan bağın ve ordudaki kısmî rahatsızlıkların da etkileri vardı. Ordu-İrtica-İttihat ve Terakki arasında yaşanan gerilmelerin itkisi olarak gittikçe sertleşen bir muhalefetin de gerçekleşmesi, siyasal alanın bir patlak için adeta bir kıvılcımı beklemesine neden oluyordu. Bu kıvılcım ise 6-7 Nisan 1909 gecesi, *Serbesti* gazetesinin başyazarı Hasan Fehmi Bey'in Galata Köprüsü üzerinde öldürülmesi olmuştu. Osmanlı Ahrar Fırkası'nın yayın organı haline gelen ve İttihat ve Terakki'ye sert bir şekilde muhalefet yapan *Serbesti* gazetesi, 8 Nisan 1909'daki yayınına '*Vatan bu hainlerin pençe-i istibdadından kurtarılmalıdır*' yazısını ekliyordu. Hasan Fehmi'yi öldürenin bulunamaması ve katili görenlerin, katilin üzerinde bir subay üniformasıyla kaçtığını ifade etmesi, bunun bir siyasi cinayet olduğu ve bu cinayetin arkasında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin olduğunu düşündürtmüştür. 9 Nisan'da yapılan cenaze törenine akın akın insan geliyor ve herkesin birleştiği nokta, İttihat ve Terakki'ye olan muhalefet oluyordu. Bir yıl evvel yaşanan meşrutiyet ikliminin tam tersi esiyordu. 13 Nisan akşamı (eski takvimle 31 Mart) toplanan kalabalık, önce Harbiye Nezareti'ne, sonra da İttihatçı yazar Hüseyin Cahit Yalçın'ın çıkardığı *Tanin* gazetesine gitmiş ve gazeteyi yağmalamıştı. Hüseyin Cahit'e olan benzerliğinden ötürü Suriye Mebusu Arslan Bey'in öldürülmesi, Hüseyin Hilmi Paşa hükümetine el çektirdi ve Tevfik Paşa hükümeti görevi teslim aldı. İstanbul'da yaşanan bu olaylar, başta

[52] Armaoğlu, *a.g.e,* s.604-605.

Selanik'te olmak üzere bütün Rumeli'deki askerler ile İttihat ve Terakki üyeleri tarafından konuşulmaya başlandı. Meşrutiyet'e yapılan bir saldırı olarak yorumlanan bu ayaklanma, bastırılmak istendi. Bunun üzerine Üçüncü Ordu'nun başında bulunan Mahmut Şevket Paşa, Hüseyin Hüsnü Paşa komutasındaki bir tümeni İstanbul'a gönderdi. Hareket Ordusu denen bu kuvvetin kurmay başkanlığına da Kolağası Mustafa Kemal'i getirdi. 21 Nisan'da İstanbul'a varan Hareket Ordusu ayaklanmayı üç gün içerisinde bastırdı. Suçlular ve elebaşılar yakalanarak cezalara çarptırıldı. Tarihe 31 Mart Vakası olarak geçen bu olaylar zinciri, İstanbul merkezli bir hareketlenmenin daimi yaşanacağına da işaretti. [53]

28 Eylül 1911'de İtalya'nın Trablusgarp'ı kendilerine bırakması için Osmanlı İmparatorluğu'na gönderdiği ültimatom, 24 saat içerisinde cevap bekliyordu. Trablusgarp'ı bırakmak istemeyen Bâb-ı Âli, ültimatoma istişareler yapmaya hazır olduğunu bildirse de 29 Eylül günü İtalya, Osmanlı İmparatorluğu'na savaş açtı. Cemiyete muhalif olanlar, hemen iç siyasetti hareketlendirecek bir canlılık kattılar ve süreç Sadrazam Hakkı Paşa'nın istifasına kadar gitti. Yeni sadrazam, sekizinci kez bu göreve atanmış olan Sait Paşa'ydı. Cemiyet, İtalyanların saldırgan tutumları karşısında Trablusgarp'a Enver ve Mustafa Kemal gibi seçkin subayları çalışmalar yapmaları için görevlendirmişti. Ayrıca İtalya'ya karşı boykota gitmişti. Fakat durum değişmedi ve İtalya'nın denizlerdeki üstünlüğü, kuvvet göndermeyi zorluyordu. Bu dönemde Almanların müttefiki olan İtalya'nın Trablusgarp çıkarması, cemiyette İngilizlere tekrar dönüşü de kısmen aktif tutmuştu. Fakat artık temel mesele, iç siyasetteki dalgalanma ve sert muhalefetti.[54]

21 Kasım 1911'de İttihatçı iktidara karşı liberal bir fırka kuruldu: Hürriyet ve İtilaf Fırkası. Kimi farklı düşüncede olanları bir araya toplayan fırkanın amacı, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidarını bozmaktı. 11 Aralık 1911'de boşalan bir İstanbul mebusluğu için yapılan seçimde İttihat ve Terakki'yi az bir farkla geçen muhalefetteki Hürriyet ve İtilaf Fırkası, İttihatçıları derhal eyleme geçiren bir durum yaratmıştır. Nisan 1912 seçimlerinde Hürriyet

[53]Armaoğlu, *a.g.e,* s.608-610.
[54] Ahmad, *a.g.e*, s.119-132.

ve İtilafçıların 275 mebusluktan sadece 15'ini kazanması, meclis içerisindeki İttihatçıların çalışmaları sonucuydu. İttihat ve Terakki Meclis grubu eski reisi Halil Menteşe'nin Meclis-i Mebusan reisliğine seçilmesiyle kabine iyice İttihatçı bir görünüme kavuştu.[55]

1913 yılının ortalarına kadar iç siyasi meselelerin yanında dış meselelerin varlığı yavaş yavaş bir dengeye girmeye başlamıştı. 1912 yılında başlayan Balkan Savaşları vesilesiyle kaybedilen Edirne'nin tekrar geri alınması ve cemiyetin içerideki muhalefeti güç kaybına uğratması vesilesiyle İttihat ve Terakki, iktidarda tek başına kalmıştı. 1913 İttihat ve Terakki Kongresinde, cemiyetin ve İmparatorluğun ideolojik tutumlarına ve parti programına dair sunun yapan Ali Fethi Okyar eğitsel, idari, ekonomik ve siyasal alanlarda önerilerde bulunmuş ve bunlar tartışılarak parti programında maddeleştirilmiştir. Beş yılda bir toplanacak olan parti kongresi, yönetmeliğinde İstanbul merkezli olduğunu belirtmiş ve legal platforma kendini tamamen hazırlamıştı. 1913'te Balkan Savaşlarının bitimi, parlamenter rejimin tekrar geri gelmesi anlamına geliyordu. 1913-1914 kışında seçimler tekrar yapıldı ve üçüncü Mebusan Meclis'i 14 Mayıs 1914'te tekrar toplandı.1914 yılı başlarında, İttihat ve Terakki Cemiyeti, orduda gençleştirmeye gidiyordu. Ülkeye davet edilen General Liman von Sanders ve ekibi de benzer bir öneri içerisindeydiler. Yaşlı askerlerin emekliye ayırtılması ve 4 Ocak 1914'te Enver Paşa'nın Harbiye Nazırlığı'na atanması, bu durumun en bariz örneklerindendi. Mali sorunlar yaşayan İmparatorluğun yabancıların idaresinde bulunan Duyun-u Umumiye'den kısıtlamalara gidilmesi yönünde ihtarlar alması, orduda mecburi kısıtlamalar yaşattı. Bunun yanında İttihat ve Terakki Cemiyeti, Saray'ı ve Hanedanlığı kontrol altına almayı keskin bir şekilde düşünüyordu. Servet-i Fünûn döneminin önemli romancılarından olan Halid Ziya Uşaklıgil'i, saray ve hanedanlığı yakından izlemesi için Saray'a yerleştirdi. Cemiyet, bütün ipleri eline almak niyetindeydi.[56]

[55] Turfan, *a.g.e*, s. 288.
[56] Ahmad, *a.g.e, s. 151-184.*

1.1.3. İttihat ve Terakki'nin Dağılışı

Cemiyet, I. Dünya Savaşı'nın mağlubiyetiyle imzalanan Mondros Mütarekesi'nin ertesi günü son kongresini yapar ve dağılır. 1 Kasım'da son yıllık kongresini yapan İttihat ve Terakki Cemiyeti, 5 Kasım'da kendini feshetmiştir. Sonradan kurulacak (11 Kasım) Teceddüd Fırkası, İttihatçıların kurduğu ve cemiyetin ruhu sürsün diye siyasal alanda sürdürdükleri ısrarın sonucudur.[57]

İttihatçılar arasında küçük bir azınlık, Teceddüd Fırkası'nın dışında örgütlenmeler yapmak istedi ve daha sonra cumhuriyet döneminde başvekil olarak görev yapacak olan Ali Fethi Okyar, bu azınlığa önderlik etti. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin son kongresinden hemen önce Ali Fethi, Osmanlı Hürriyetperver Avam Fırkası'nı kurdu. 13 Kasım'da başkente dönüşünde Mustafa Kemal, bu eski dostunun partisine katıldı ve parasal yönden desteklerde bulundu. Partinin gazetesi olan *Minber*'e yazılar yazdı. Mustafa Kemal, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin askeri kanadında yer alan subaylardan biridir. En yüksek makamlarında olmasa da cemiyetin seçkin bir üyesidir ve büyük ihtimalle 1913'ten sonra Enver ve ekibinin güçlenmesiyle güç kaybeden Cemal ekibine mensuptur. 1913'e kadar cemiyetin askeri kanadında yer alan tipik bir örnektir ve çok önemli görevlere imza atmıştır. 1913'ten sonra güçlenmeye başlayan Enver'le yaşadığı kimi anlaşmazlıklar sebebiyle siyasal olarak yalıtılmış durumda olmasına rağmen ordunun siyasal hayata egemen olmaması gerektiğini devamlı savunmuştur. Fakat kendisi de siyasal hayata dâhil olmuştur. Enver'e ve Alman danışmanlarına sürekli karşı çıkmasına rağmen ordunun ya da cemiyetin bu duruma karşı sert önlemler almasına neden olmamıştır. Erik Jan Zürcher, ulusal direnişin başlamasında İttihatçı katkısını incelerken, bu faaliyetleri dört ayrı alandan araştırmayı öneriyor: 1.Açık siyasal faaliyetler, 2.Yeraltı faaliyetleri, 3.Vilayet şubelerinin rolü, 4.Ordunun rolü.[58]

[57] Tunaya, *a.g.e,* s.9.
[58] Zürcher, *a.g.e,* s.107-119.

Ulusal direniş hareketine hayatî dokunuşlar yapan ve önemi yeterince kavranamamış bir cemiyet olan Karakol Cemiyeti de yine İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinin girişimleriyle ortaya çıkmıştır. 1918 Ekim'inin son haftasında Enver'in yalısında yapılan bir toplantıda Talât Paşa'nın ilk adımını attığı cemiyetin fiili kurucuları, Talât Paşa'nın sağ kolu Kara Kemal, Miralay Kara Vasıf, Miralay Baha Sait, Mirliva Halil Kut (Enver'in amcası) ve kimi kaynaklara göre Dr. Adnan Adıvar'dır. Karakol kelimesi, Kemal ve Vasıf'ın lakapları üzerine yapılmış bir kelime oyunundan türemiştir. Harbiye Nezareti ile Anadolu'daki komutanların arasında gerçekleşen mektuplaşmalar, Harbiye Nezareti ile Karakol Cemiyeti arasındaki işbirliğini göstermektedir. Karakol Cemiyeti'nin icraatları arasında istihbarat sağlaması, Anadolu'ya silah ve adam kaçırılması, başkentteki Türk halkının korunması gibi faaliyetler sayılabilir. En göze çarpanları ise Damat Ferit Paşa'nın yalısında bir istihbarat kaynağının bulunması ve 26 Ocak 1926'da Gelibolu'da Fransızların denetimindeki cephaneliğe baskınlar düzenlemeleridir. Bu baskında 8500 tüfek, 33 makineli tüfek ve 500.000 atımlıktan fazla cephane ele geçirildi ve Anadolu'ya gönderildi. Bunların yanında bir Türk orta sınıfını yaratmak isteyen İttihatçı hükümetin, ekonominin azınlıklara bağımlılığını azaltmak amacıyla bir esnaf örgütü de kurduğu biliniyor. Politik hayatın daimi içerisinde olan İttihatçılar, Yunanlılar, Ermeniler, Fransızlar, İngilizler ya da İtalyanlar tarafından işgal edilme tehlikesi olan bölgelerde, Türk-Müslüman halkın haklarını savunma örgütü olarak kabul edeceğimiz Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyetlerinin kuruluşuna da öncülük ettiler.[59]

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1908-1918 yılları arasında uyguladıkları 'iktisadi milliyetçilik' politikaları, Osmanlı İmparatorluğu'nu İngiliz ve Fransız tahakkümünden kurtarmak adına ortaya atılan koruyucu önlemlerdir. Ne var ki bu durum, İmparatorluğu Almanlara yöneltmiş ve Alman emperyalizminin sahası haline getirmiştir. Birinci Dünya Savaşı'na gidilen süreçte, Batılı devletlerin Osmanlı üzerinde iktisadi emelleri vardı. Toplamında 224 milyon sterlin borcun içerisinde olan Osmanlı, bunun % 60'ı Fransızlara, % 15'i İngilizlere, % 25'i

[59] Zürcher, *a.g.e,* s.126-156.

Almanlara idi. Almanların Bağdat demiryolu vesilesiyle bu bölgeyi egemenliği altına almak istemesi, Musul-Kerkük petrol bölgelerinin önem kazanması, daha savaş olmadan Osmanlı İmparatorluğu topraklarının Batılılar arasında paylaşılmasına neden olmuştu. [60]

Osmanlı İmparatorluğu, Birinci Dünya Savaşı'na girişi bir İttihatçı düşüncesi olarak görünse de, uzun bir süre boyunca savaşın dışında kalabilmek için çaba sarf etmiştir. Osmanlı, 1914 yılına gelindiğinde dini ve etnik çizgilerle ayrılmış ve kısmen kamplaşmış durumdaydı. Ancak askeri bir gücün dışındaki herhangi bir güç, dış dünyanın Osmanlı üzerindeki tahakkümünü kıramayacağı gerçeği, artık Osmanlı yönetenlerince biliniyordu. Osmanlı modernliğini oluşturacak tek yol, toplumun ve kurumların askerleşmesiydi. Dış politikada ciddi zorluklar ve maddi problemler yaşayan Osmanlılarca savaşa girmek kaçınılmaz olmuştu. Batılılaşmanın büyük bir hayranlıkla devam ettiği bu dönemler askeri, bürokrasi ve hukuk alanlarında reformlar gerçekleştirilmesi için Bab-ı Âli tarafından işe alınan uzmanlara sahne olurken, ülke içerisindeki kadroların da yurtdışında eğitim görmeleri için yine Bab-ı Âli tarafından gönderiliyordu. Bu durumun kompleks yarattığı da ortadaydı. Zamanla Avrupa hayranı bu reformcuların yerine radikal genç kadrolar dâhil olunca, tarihten çıkarılacak dersin yalnızca askeri gücün İmparatorluğu kurtaracağına olan inanç olduğu ortaya çıkmıştı. Balkan Savaşları'na kadar olan süreçte bir dizi problemi içererek devam eden Osmanlı İmparatorluğu'nda İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1913'te devlet aygıtı üzerindeki otoriterliğini başlattı ve savaş yılları boyunca bunu sürdürdü. Dolayısıyla da İttihat ve Terakki liderleri, tam bağımsızlık uğruna savaşa girme konusunda ortaklaşmışlardı.[61]

İttihat ve Terakki Cemiyeti mensupları, Birinci Dünya Savaşı'na Almanların yanında girilince kazançlı olunacağını düşüyorlar ve buna göre hareket ediyorlardı. Fakat savaşın seyri değişince durum da değişmişti. Enver

[60] Tezel, *a.g.e*, s.86.
[61] Mustafa Aksakal, *Harb-i Umumi Eşiğinde-Osmanlı Devleti Son Savaşına Nasıl Girdi,* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 1-21.

Paşa, 18 Ekim 1918'de orduya bir mektup göndermiştir. Orijinalinin Almanca olduğu bu mektubun Mustafa Aksakal tarafından yapılmış çevirisi şöyledir:

> 'İtilaf devletlerinin Makedonya cephesine düzenlediği saldırının ve Bulgaristan'daki isyanların yarattığı gelişmeler Bulgaristan hükümetini düşmanlarımızla ayrı bir anlaşma yapmaya zorlamıştır. Dolayısıyla Bulgaristan artık müttefikimiz değildir. Müttefiklerimizle yaptığımız müzakere sonucu düşmanlarımıza, hep birlikte, Wilson İlkelerine dayalı barış müzakereleri yürütme önerisi götürdük. Savaşa Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan'ın tarafında katılmamızın amacı, mümkün olduğunca fazla düşman birliğiyle karşı karşıya gelmek ve bu birlikleri savaşın sonucunu belirleyecek olan Avrupa cephesindeki savaştan uzak tutmaktı. Osmanlı ordusu ve donanması bu amaca tam anlamıyla ve kesintisiz biçimde hizmet etmiştir. Şimdiye kadar da birçok fedakarlıkta bulunarak bütün cephelerde bu görevi tam anlamıyla yerine getirmişlerdir. Bu yeni gelişmeler sonucunda, halihazırdaki hükümet istifa etmeye karar vermiştir. Bu hükümetin yeni üyesi olarak başkomutanımız Sultan V. Mehmed Reşad'dan beni de erkan-ı harbiye reisliği görevinden azletmesini istemiş bulunuyorum.'[62]

Osmanlı İmparatorluğu için savaş bitmiş oluyordu böylelikle. Yeni bir hükümet kurmak ve savaş dönemindeki hükümete suçlar yükleyip İtilaf devletleriyle barış anlaşmaları yapmak gibi icraatlar sahnede olacaktı artık. Fakat Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girme nedenleri kınanacak ve İttihatçılar büyük bir yıkım yaşayacaktı. Özellikle Enver Paşa'nın Osmanlı'yı savaşa soktuğu fikri ortaya atılacak ve tabiri yerindeyse toplu bir psikolojik linç başlayacaktı. Dönemin İttihatçı mebuslarından olan Galip Vardar, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1914'te neden savaşa girildiğine dair aydınlatmalarda bulunması gerektiğine değinerek, şöyle bir açıklama yapmıştır:

[62] Aksakal, *a.g.e,* s. 217.

> '…Hakikat, İttihat ve Terakki erkânının his itibarıyla Almanlara taraftar olmalarında, Balkan harbinin hazin facialarının tesiri altında kalmalarında, Rusya'dan korkmalarında, İngiltere ve Fransa'ya asla güvenememelerinde, para bulmak zorunda bulunmalarında ve nihayet bazı hadiselerin akıntısına kapılarak, onların da müttefikleri kaldıkları Cihan Savaşı'na sürüklenmiş olmalarındadır.'[63]

Kendini Cemiyet-i Mukaddes olarak görmeye başlayan bir cemiyet olarak İttihat ve Terakki, çok daha özel hissetmeye başladığı yıllarda, yani 1913'ten sonra kendini bulup politikalarını uygulamaya başlamıştır. Genel politik atmosferi de bu yönlü dönüştürmeye çalışmıştır. Bir lider üzerinden gelişecek birlikteliği değil de örgütlü hali ortaya çıkaran cemiyet üzerinden gelişecek bir birlikteliği ön plana getirmeye çalışmıştır. Cemiyet, savaşın olumsuz sonuçlanması dolayısıyla kendini feshetmiştir. Savaş, İttifak Devletlerinin lehine sonuçlanacak olsaydı, içerde çok daha başka bir hikâye sürebilirdi. Zira Cumhuriyet döneminde tekrar diriltilmeye de çalışılan bir cemiyet İttihat ve Terakki. Bu yönleriyle Türk siyasal hayatında çok önemli bir yer işgal ediyor. İllegal örgüt düzeninin uzlaşmaz radikal taraflarına sahne olunan cemiyetin içi, legal platformda görünecek kadar şeffaf olacak bir çalışma temposunu öğrenemeyecek derece sert öğretilerle yetişmiş insanların gizliliğinde, hâlâ tekrarlanacak yeni tarih dizaynlarını bekliyor.

1.2. ROMAN TARİH İLİŞKİSİNDE YAKIN DÖNEMİN KULLANIMI

Tarih, birçok araçla aktarılabilir. Bu aktarım araçlarından biri de romanlardır. Son dönemlerde tarihi romanlara artan ilgi, roman-tarih ilişkisini güçlendirmiştir. Tarihi metinler, hakikati anlatma mecburiyetindedir. Fakat romanlar, yazarın muhayyilesiyle ortaya çıkmakta olup tarihi bir gerçeklik

[63] Galip Vardar, Samih Nafiz Tansu ile, *İttihad ve Terakki İçinde Dönenler*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1960, s.253-255.

sunma mecburiyetinde değildir. Dolayısıyla yazarın ideolojik tutumu, anlattığı dönemi algılama biçimi romanına sirayet edecektir. Bu çalışmada İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin romanlar nezdinde nasıl ele alındığına odaklanırken, roman ve tarih ilişkisine de değinilecektir.

Kurmaca metinler tahkiye içerir. Romancının tahkiye içeren metni, sanatsal metindir. Kimi romancılar, tarihi olaylardan yola çıkarak roman yazabilirler. Bu metnin hakikat içermemesi doğaldır. En azından romancının böyle bir iddiası yoktur. Kimi romancılar ise tarihi olayları birebir romanına yansıtmak ister. Fakat bu, yine de romancının muhayyilesiyle oluşacak bir kurmaca metin olur. Bu metinler, öğretici metinler içerisinde değil, sanatsal metinler içerisinde değerlendirilir. Tarihi öğrenme kaynaklarından biri olarak romanların belirlenmesi, okuru bir hataya sürükler. Zira romanda anlatılan olay, tarihin değil, romancının hakikatidir. Tarihi, roman gibi kurmaca metinlerden öğrenme alışkanlığı, belki de toplumun bilimsel metinlere olan uzaklığından ve hikâye dinleme alışkanlığından kaynaklanmaktadır. Romanla ortaya çıkan hakikate inanmak, okuru hataya sürüklediği gibi romancıya 'tarihçi' misyonu yükleyecektir. Dolayısıyla durum karmaşık bir hal almış olacaktır. Hâlbuki bir dönem romanı, o dönemin ruhunu yansıtacak bir metin olarak değerlendirilmelidir. Tarihçinin dönemin ruhunu rahat bir şekilde algılamak için başvuracağı kaynaklardan olmalıdır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni konu alan romanlara baktığımızda, iki zıt kutbun olduğunu görmekteyiz. İttihatçılar 'kahraman' ya da 'hain' görülebilmektedirler.[64] Bu denli kesin yargılar dışında kalan kimi algılar da mevcuttur. Bizim odak noktamız ise, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin algılanışındaki dönüşümleri yazarlar ve dolayısıyla toplum nezdinde anlamaktır.

1908 yılından günümüze kadar olan süreçte Jön Türkleri konu alan birçok roman vardır. Bu romanlarda Jön Türk hareketinin doğuş nedenleri ile hareketin evirildiği noktalar, karakterlerin yaşamları üzerinden anlatılır. Yazarların dönemle ilgili söz söyleme ihtiyaçlarını romanları vesilesiyle gerçekleştirdiklerini görebiliriz. Yine bu romanlarda hayali kişilerle birlikte

[64] İbrahim Şirin, *a.g.e*, s. 257-277.

Jön Türk hareketinde aktif olarak yer almış kişiler de romanların şahıs kadrolarında bulunmuşlardır. Örneğin Ahmet Rıza, Attila İlhan'a ait olan Dersaadette Sabah Ezanları romanında, romanın başkişisi Abdi Bey'e bazı görevler verir. Jön Türk hareketinin romanlara yansıması, yakın geçmişe olan ilgiyi diri tutması hasebiyle de önemlidir.

Genel bir tartışma içerisinde son dönem edebiyat ve tarih arasındaki ilişki, popülerleşen tarihi romanların önlenemez yükselişiyle ivme kazanmıştır. Bilim insanlarının ve yazarların yazılı ve sözlü tartışmalarının kilitlendiği nokta hep aynı soru olmuştur: Romancı romanını, istediği şekilde (tarihi çarpıtarak) kurgulayabilir mi, kurgulayamaz mı? Bu anlama gelecek benzeri soruları da içererek, bu sorunun elbette ki benzer cevapları vardır. Yazarları savunanlar, yazarın muhayyilesine dokunulamayacağını, yazarın istediğini yazmakta özgür olduğunu, roman sanatının tarih öğrenme yeri olmadığını ve romancının sorumluluğunun tarih anlatmak değil yazdıklarında estetik bir zevki ortaya çıkarması olması gerektiğine dönük yorumlar getirmektedirler. Tarihsel gerçeklerin çarpıtılmasının yanlış olduğunu düşünen diğer grup ise, tarihsel şahsiyetlere ve olaylara saygı duyup, yazarın bu gerçekliğe göre hareket etmesi ve muhayyilesini bu tür gerçeklere göre kurgulaması gerektiğine dönük yorumlarla tartışmayı sürdürmüştür. Fakat hangi tarihsel gerçekliğe inanılacağı konusunda şüphesi olan yazarın cevabı da gecikmeyecektir ve bu tartışma çelişkilerin olgunlaşıp ortaklaşacağı bir noktayı var kılmaktan ziyade kendi doğru tasarımının kamplaşma halini alma yolunda ilerleyecek bir hali önümüze koymaktadır. Tam da bu noktada benzer fakat başka bir sorun da meydana gelmektedir. Tarihi gerçeklerin salt yazarlar tarafından değil, bizzat tarihçiler tarafından çarpıtılıp çarpıtılmadığı sorusu da peşi sıra gelmektedir. Bunun yanında Edebiyat ve hakikat ilişkisi de önemlidir. Edebiyatın hakikatle kurduğu iletişim, bilimin hakikatle kurduğu iletişimden farklıdır. Edebiyatın hakikati, sanatsal bir hakikat olarak ortaya çıkmaktadır.[65]

[65] Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 292.

Tarihçi, her şeyden önce bilim insanıdır. Bilime ve hakikate olan sadakatini korumak durumundadır. Yok olan durumu varmış gibi göstermek ya da var olan bir durumu yokmuş gibi göstermek halinden ve ideolojik hallerinden yoksun olmak durumundadır. Bu noktada, tarihin yapılan ya da yaşanılan bir şey olduğuna dönük tartışmayı da içererek, tarihçinin kendi hakikatini toplumlaştırmasına saygı duyması gerektiğini de ifade edelim. Çünkü tarihçi, kendi odağında kurduğu hakikatin karşılığını her çevreden görünce içini rahatlatacak durumda olacaktır.

Tarihçinin estetik dışı bir kurgu içererek tarih yazımına gitmesi, her şeyden önce tarihi roman yazarı için bir temel oluşturacaktır. Tabii ki yazarın bireysel çalışmalarıyla da destekleyecek bir tezi olabilir ve bunu paylaşabilir. Estetik bir metin dışında bir türden paylaşıma girerse, yazar değil tarihçi sıfatıyla ilgili işini yapmakta olur. Popüler tarihçiliğin tartışıldığı şu dönemlerde, tarihe olan yönelimi değerlendirmek isteyen kişiler de çıkabilir. Pekâlâ bu durum bir romana dönüştürülmek de istenebilir. Buradaki temel sorun, tarihin nereden öğrenildiğidir. Roman okuyarak bir tarih öğrenme yoluna giden topluma bilimsel tarihçi müdahalelerden kaçınmamak, akademik tarihçilerin önünde yeni bir sorumluluk olarak durmaktadır. Zira hiç kimseye her hangi bir metni okuma yasağı getirecek durumda değilizdir. Aynı durumda hiç kimseye her hangi bir metni yazma yasağı getirecek durumda da değilizdir. Fakat yazarın yaptığı şey kurmacadır, bilimsel bir metin değildir. Eşitler arası bir tartışma yürütülmediği için de popüler tarih anlayışını besleyen bir çatışma ortamı ortaya çıkmıştır.[66] İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kuruluş ve sonraki safhalarının romanlarda ele alınış biçimlerine baktığımızda birden çok hakikatin olduğunu bu noktada görmekteyiz. Güncel politik ihtiyacı karşılamak üzere geçmişe yapılan atıflarla gerçekleşen ve '*kahraman-hain diyalektiğini*' işleten yazarların kendi içerisinde düştükleri problem de yine benzer bir paydadan şekillenmektedir.

[66] Soner Akpınar, *Türk Romanında II. Abdülhamit*, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 39-40.

Yazar, her şeyden önce sanatçıdır. Öyle olmalıdır. Sorunluluğu tarihçinin sorumluluğundan başkadır. Karakter, mekân, dil, olay örgüsü gibi romanın kuş bakışı gözlem ile bilimsel olarak ele alınırlık değeriyle, ilgilenebilecek durumdadır. Ya da bu ilgisini boşa çıkaracak tamamen edebiyatın gücüne yaslanarak hikâyesini anlatma durumundadır. Yazarın bu noktada tarihçiyle tartışma yapacak durumda olmaması gerekmektedir. Çünkü romanıyla tarihi anlatmak gibi bir gayeyle var olmak, her şeyden önce malzeme olarak kullanılan roman sanatı yapı taşlarına ve tarih bilimi araştırma alanlarına ters düşmektedir. Sanırız, tarihin öğrenildiği alanları okura ve topluma belirginleştirerek anlatmak, hem tarihçinin hem de yazarın görevi olmalıdır. Aksi halde bu kısır tartışmanın işgal ettiği alanla karşılaşmak durumunda iki grup da kalacak ve daha da kamplaşacaktır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni içererek bir roman kurgulayan yazarın sunduğu gerçeklikle yetinen okurun yaşayacağı bocalama, aynı yazarlarda olduğu gibi okurda da bir *hain-kahraman diyalektiği* yaratacaktır. Hakikatten ziyade ideolojik arka planın gün yüzüne çıktığı yahut hamasi kısır tartışmaların vuku bulduğu konumuz üzerinden yapılacak manipülasyonlar da işin tatsız artığı durumundadır.

Yakın dönemin romana konu edilişini, Tanzimat ve sonrasının romanda kullanımı üzerinden değerlendirebiliriz. Osmanlı Devleti'nin uzun yıllar tarih sahnesinin en önlerinde yer almasının akabinde gerileyen siyasi, ekonomik ve fikri düşünsel temellerinin getirisi olarak istenilen düzeye varma isteği, orta çağ karanlığından kopup yeni düzen kuran Batı düzenine ayak uydurma isteğine dönüşmüş ve Batı'nın eşitlik, hürriyet gibi kavramlarından etkilenen Osmanlı aydını, ülkesine bu minvalde şekil vermek istemiştir. Bu durumu sadece şekil vermek üzerinden okumamakta fayda var. Zira Tanzimat dönemi hareketliliğine bakıldığında, yıkılmak üzere olan Osmanlı Devleti'ni ayakta tutma isteğiyle gerçekleşen bir sürü fikirle karşılaşılır. Namık Kemal gibi aydınların başını çektiği Tanzimat dönemi aydını, ülkesini kurtarmanın yollarını aramış ve Batı'nın ışığıyla karanlık sokaklarında dolaşmaya çalışmışlardır. Yeni Osmanlılar diye tabir edilen bu dönem aydınının bir

sonraki aşaması olarak kabul edilecek Jön Türk hareketi, böyle tarihsel bir mirası taşıyarak var olmuştur.

19. yüzyıl, özellikle eğitim ve askeri alanlar olmakla birlikte hemen her alanda yenileşme hareketlerinin başladığı ve sürdüğü dönemdir. Bu dönemin çıktısı olarak ele alınabilecek askeri uzmanlaşma ve bunun siyasal alana yansıması, belki yeni bir olgu değildir. Daha açık bir ifadeyle Yeniçeri Ocağı'nın politik alana olan etkisi, devlet dürtülerinde saklı haldeyken askeri eğitimin arttığı, meselelere daha olgun bakabilen ve politik arka planını süzmeye başlayan kadroların oluşum aşamalarına tekabül eden incelediğimiz dönem, bu anlamıyla oldukça hareketlidir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ele alınış biçimlerine baktığımızda, karşımıza ideolojik zıtlıkların nasıl cereyan ettiği gerçeğini de çıkarmış oluruz. Farklı kesimlerin, tarihi olgu ve olayları kendi cephelerinden okuması doğal görünmektedir. Fakat kendi cephesinin doğrularıyla var olan bir hakikat tasarımına gitmek, tarihselliğin akademik perspektifle ele alınırlığının kuşku ve güven bağlamında problemler çıkaracağı da aşikârdır. Salt bu konuyu ele almada değil, akademik tarih yazımı sürecinde dönüşüm yaşayan kişiliklerin de yine çizdikleri doğrunun da dönüşüme gireceği gerçeği, politik alanın sınırları dâhilinde hareket eden bir gerçeklik dayatmasını bize göstermektedir. Bu perspektifle tarihçinin soyunduğu geçmişi kavrama ve aktarma meselesi, kendini romancıda da göstermiş ve gerek politik bilinç dışından kaynaklı gerek yazarın kendi tezlerini kanıtlama yolunda verdiği uğraşın sonucu olarak tek bir olgu ya da olayın birden çok anlatımına şahit olmaktayız.

Türk roman sanat tarihine bakıldığında, tarihi olaylar ve durumların sıkça ele alındığı rahatça görülebilir. Bu durum, tarihçiler ve edebiyatçılar arasında kısmî bir tartışmaya da mahal verebilir ki vermiştir de. Tarihin bilimsel araştırma alanları ile edebiyatın bilimsel araştırma alanları arasındaki temel farkların kendi uzmanlaşma süreçlerini de içererek var olması, böylesi bir durumu ortaya çıkarması bakımından çok doğal görünmektedir. Fakat

tarih biliminin popülerleşmesi ve aynı zamanda bilimsel tarihçiliğin elit denilebilecek bir paydada ele alınması sürecinin doğurduğu kimi problemler de meydana gelmiştir. Bu pencereden bakıldığında tarihi olay ve olguların akademik arka planını araştırma gereksinimi duyulmayan ya da akademik tarih okurluğu gelişmemiş dönemlerde toplum, ihtiyaç duyduğu tarihsel olayların öğrenildiği yerler olarak romanları görmeye başlamıştır. Toplumun genel seyrine bakıldığında, zaman olgusunun hayatlarında önemli yer işgal etmeye başlandığının da farkında olunur. Dolayısıyla ham yahut basit bilgiye en kolay nasıl ulaşılırın hesabı olarak yayımcılık ilkeleri bağlamında tarihsel olayların meydana geliş sürecini bir tahkiye içinde sunmayı romancı görev edinmiş durumdadır.

Tarihi bir kahramanın etrafında anlatılacak bir hikâyenin içeriğini romancı anlatırken, dönemin yaşanmışlığına dair belge yahut başka bir takım araştırma materyallerinden faydalanmakla birlikte kendi muhayyilesinde oluşturduğu gerçekliği sunmaktadır. Dolayısıyla her hangi bir romandan tarih öğrenmeye çalışmak, bu manada akademik tarih okuma sürecine girenlerin zorlanacağı bir nokta olacaktır. Bu minvalde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Türk romanında kullanım alanlarına baktığımızda, yukarıda belirttiğimiz durumlarla sıkça karşılaşacağımızı ifade etmek gerekmektedir. Cumhuriyet kurulmadan evvel, Cumhuriyet'i kuran kadroların pratik hareket alanlarını belirleyen ve başka bir takım tarihi süreçlerden geçerek olgunlaşmaya başlayan teorik bir sürecin ele alınacağı bu dönem, ideolojik kimi ayrılıkları da beraberinde getirmiştir. Bu ideolojik ayrılık, bütün alanlarda kendini gösterirken tarih yazım süreçlerinde olduğu gibi tarihi ele almaya çalışan romancılar nezdinde de gerçekleşmiştir. Biz ise bu noktada, yapılan çalışmaları izleyerek İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ele alınış biçimlerini değerlendirmek ve ideolojik perspektiften uzak akademik bir okuma yapma niyetinde olacağız.

İKİNCİ BÖLÜM

2. İTTİHAT ve TERAKKİ TÜRK ROMANINDA

2.1. ROMANLAR

1908 yılından itibaren İttihat ve Terakki Cemiyeti romanlarda bahse girmiş, 2016 yılına kadar sürmüştür. Sanırız bu durum devam edecektir. Bu süreçte 119 romanda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden bahsedilmiştir. Bu 119 roman, şüphesiz tamamen cemiyeti anlatan bir kurguda değildir. Kimileri romanın temel vurgusu olarak cemiyeti ele almış, kimileri cemiyeti romanın 'fon'unda kullanmış, kimileri 1900'lü yıllara ait yaşamı anlatırken, karakterlerini cemiyetin olduğu sokaklardan da geçirmiştir.

Çalışmanın bu bölümünde 1908 yılından itibaren her on yıl içerinde çıkan birkaç romana odaklanıldı. Bu vesileyle toplamında 24 roman, odak noktası oldu. Bu romanlar, İttihatçı algısının köşe taşları konumundaki romanlar olmaları hasebiyle ön planda olmuşlardır. Romanlarda İttihatçı algısındaki benzerlikler, bazı romanların ön plana çıkmasına neden olmuştur. Bunun yanında kariyerli romancıların İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne bakışlarını anlama isteğimiz de bu konuda önemli bir alan işgal etmiştir. Dolayısıyla 24 rakamı özellikle belirlenmemiştir.

2.1.1.Nesl-i Ahir

Halid Ziya Uşaklıgil'e ait olan roman, 7 Eylül 1908 ile 5 Mart 1909 yılları arasında *Sabah* gazetesinde tefrika edilmiş, yazar hayattayken roman olarak basılmamıştır. İlk defa 1990 yılında Şemsettin Kutlu tarafından sadeleştirilmiş ve *Son Kuşak* alt başlığıyla İnkılap Yayınları tarafından yayımlanmıştır. Latin harfleriyle yapılmış olan bu ilk baskıda bolca okuma hatası mevcuttur. 2009

yılında tekrar baskıya giren roman, günümüze kadar aynı baskıyla sürekliliğini sürdürmüştür.[67]

Roman, Meşrutiyetin ilanından yedi ay önce başlar ve Meşrutiyetin ilanına birkaç hafta kala roman sona erer. Kendisi de bir Servet-i Fünûn edebiyatı yazarı olan Halit Ziya, Servet-i Fünûn hareketinin epey zorlanarak hayat bulduğu istibdat ortamında hareket olarak II. Abdülhamit'e karşı olmalarını hissettirir ve istibdat dönemini, Nesl-i Ahir vesilesiyle sorgulama imkânı bulur.

Gençliğin 'Nesl-i Ahir' ve 'Nesl-i Diger' olarak iki grupta somutlanması, romanın İttihat ve Terakki bağlamında elimize ilk nüveleri vermesine neden olur. Nesl-i Ahir, Jön Türkleri karşılarken, Nesl-i Diger, hafiyeler gibi dönem iktidarına çalışan insanları ifade etmektedir. Yine romanda bahsedilen 'Gizli İhtilal Cemiyeti', İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni karşılamaktadır. Ülkenin gidişatından memnun olmayan gençlerin olumlanması ve devamında bu gençlerin (İrfan, Şakir, Behiç, Sahir, Muzaffer, Sait, Dâniş, Şevket, Kâşif, İbrahim Rıfkı) kurtuluşu Cemiyet'e katılmakta bulmaları, Halit Ziya'nın bu meselede konumlanışını bizlere ifade etmektedir. Romanın aslî kahramanlarından olan Süleyman Nüzhet'in istibdada ve gençlerin taraf olmaktaki ısrarlarına karşı onların kamplaşmış olmalarındaki problemlerine dair üzüntülü düşünceleri, adeta yazarın düşüncelerini açıklamaktadır. Kaybolan bir nesli işaret eden Halit Ziya, bu nesli Servet-i Fünûn olarak düşünmemizi de ister gibidir.[68] İstibdat rejimine karşı kurtuluşu ihtilal yapmakta bulan bir neslin, yani Jön Türklerin istibdat idaresine karşı var olmuş ve devam etmiş bir hareket olarak görülmesi, bu romanın temel işaretidir.

2.1.2.Kadınlar Arasında

Asıl adı Ömer Lütfi olan Saffet Nezihi'ye ait olan roman, 1909 yılında İstanbul'daki Matbaa-i Hayriyye'de resimli olarak basılmıştır. Uzun süre

[67] Alev Sınar, *Eserlerin Sadeleştirilerek Yeniden Yayımı Üzerine Uygulamalı Bir Örnek: Nesli Ahir*, bilig-Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, S. 46, Yaz 2008, s. 133-152.
[68] Koç, *a.g.e*, s.51.

latinize edilmemiş olan roman, 2018 yılında Dr. Can Şen tarafından yayıma hazırlanmış ve Gece Kitaplığı tarafından yayımlanmıştır.

Mektup tarzında yazılan roman, II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki süreci ele alır. II. Meşrutiyeti anlatan ilk roman olarak da bilinir.[69] İstanbul'da yaşayan Nüzhet ile Adana'da yaşayan Sadiye'nin mektuplaşmaları romanı oluşturur. Yeni sisteme geçişi ve sosyal dönüşümleri içeren roman, sokak gösterileriyle ilintili bilgiler de verir. Eski yönetimi savunanlar ile yeni yönetimi savunan insanların aynı ailelerde yer alması, toplumdaki tartışmanın mikro düzeyde ele alındığını göstermektedir. Manastır ve Selanik'teki dağa çıkışların halkı ayağa kaldırdığı ve bu askerlere büyük rüşvetlerin teklif edilmesine rağmen davalarından vazgeçmedikleri anlatılır. Dolayısıyla İttihat ve Terakki üyeleri, hürriyet kahramanı olarak anılırlar. Bu kadronun idealistliği üzerinde durulur. Meşrutiyet'in ilanından sonra Babıâli Caddesindeki insan kalabalığı ve coşkusu romana yansır. Nüzhet'in abisi üzerinden İttihat ve Terakki'ye kimi eleştiriler de yapılır. Örneğin Sait Paşa'nın tekrardan idari göreve gelmesi eleştirilir. Meşrutiyet'i iyi karşılayan ekiplerden biri de jurnalcilerdir. Bir önceki yönetimin tam karşısında duran bu kişiler, aslında çıkarcı tipolojiyi anlatmak için kullanılmıştır. Kanun-i Esasi'nin ve II. Meşrutiyet'in heyecanla karşılandığı bu roman, döneme atılan ilk bakışlardandır. Yazarın *Müsebbib* adlı romanı da benzer konulara eğilmiştir.

2.1.3.Jönler

Bekir Fahri'ye ait olan roman, 1911'de İstanbul'daki Cihan Matbaasında basılmış ve uzun süre latinize edilmemiştir. 1985 yılında Atilla Özkırımlı tarafından yayıma hazırlanmış ve İletişim Yayınları tarafından basılmıştır. Roman, hâlâ daha baskı yapmaktadır.

Roman, Mısır'da yaşayan Jön Türklerin hayatlarını konu almıştır. Sefalet içerisinde yaşayan Mısır'daki Jön Türkler, romanda genellikle kirli işlere

[69] Handan İnci, *İkinci Meşrutiyeti Anlatan İlk Roman: Kadınlar Arasında*, Türk Edebiyatı Sayı 417, (II. Meşrutiyet 100 Yaşında) Temmuz 2008, s.46-50.

bulaşmış bir şekilde anlatılmaktadır. Bu durumda olmalarının nedeni, bu sefalettir. Romanın kahramanı Necip, Ermeni ve Arnavut kişileri gözlemleyip, bu tarafların asıl derdinin Meşrutiyet'in ilanı değil, Osmanlı Devleti'nden kopmak olduğunu tespit etmiştir. Aynı şekilde Mısır'da bir sürü İngiliz'in varlığı da dikkatinden kaçmamıştır. Necip bu durumdan memnundur, çünkü Jön Türkler İngiliz'lere sığınarak bir dizi problemden kurtulur ve istibdat idaresinden ziyade İngilizlerin varlığı ona göre daha iyidir. Fakat yerli halk, fakirlik içindedir. Mısır Hidiv'i evvelinde Jön Türklere kucak açmışken yaşanılan birtakım olaylar vesilesiyle Jön Türklerden desteğini kesmiştir. Bu da Necip gibilerinin iş bulmasını zorlamış, onları sefalete sürüklemiştir. Necip yine de Jön Türk olmaktan gurur duymaktadır. Bir sürü Jön Türk portresi görebileceğimiz romanda yazar, karakterler ve karakterlerin bulunduğu mekânlar üzerinden aslında Türkiye'den ayrı düşmüş Jön Türkleri ve Mısır'daki Jön Türk yaşamını ele alır.

2.1.4.Handan

Halide Edip Adıvar'a ait olan roman, 1912'de yayımlanmış ve Tanin Matbaasında basılmıştır. Sıkça okunan roman 1938 yılında Muallim Ahmet Halit Kitapevi tarafından ve 1955 yılında Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık tarafından basılmıştır. Günümüz diline yaklaşan formu, 2005 yılında Özgür Yayınları tarafından basılmış ve 2007 yılından itibaren Halide Edip Külliyatını yayımlayan Can Yayınlarına geçmiştir.

Nazım, Cemal Bey, Refik Cemal ve Nazım'ın amcası Selim Bey, romandaki hürriyet taraftarı kişilerdir. İhtilalci fikirleriyle ön plana çıkan Nazım, sürgüne gönderilmiştir. Amcası Selim Bey vesilesiyle Handan'la Nazım tanışır ve Nazım, Handan'ı yetiştirmek, hayata ve ülkenin geleceğine hazırlamak ister. Ona Namık Kemal'den şiirler okuyup, sansüre uğramış kitaplar okutur. Zamanla Handan'la evlenmek de ister fakat asıl meselesi fikren

ve pratikte ortaklaşmaktır. Kendini bir ihtilalcı, bir sosyalist olarak tanımlayan Nazım, belki de romanlarımıza yansıyan ilk ihtilalcidir.[70]

Handan ve Nazım ikiliğinde görebileceğimiz en net durum, kendi ideallerinin fonu olarak aşkı ve dolayısıyla Handan'ı gören Nazım'a yönelik Handan'ın sarf ettiği şu söz gösterir: '*Beni maksadıyla evlendiriyordu, beni kendiyle değil!*'.[71] Avrupa'ya kaçmaya çalışırken yakalanan ve sürülen Nazım, artık hapishanede intihar edecek noktaya gelmiş, psikolojisi zedelenmiştir. Hürriyet ve ihtilal ideallerinin getirdiği noktalara yoğunlaşırken, bu türden ideallerin ve genel hayat dürtülerinin çıktısı olarak insan psikolojisinde ağır tahribatlara neden olabilecek bir dönemin içinde var olan İttihat ve Terakki hareketinin, bu türden bireysel ve toplumsal problemlere gark olduğunu ifade etmekte fayda görmekteyiz.

Yazarın *Son Eseri* adlı romanında, İbrahim Hikmet adlı İttihatçı karakteri vasıtasıyla cemiyet üyelerinin bir fedai gibi davrandıklarını anlatırken, Meşrutiyet'in her şeyi halledecek bir şey gibi algılamalarını eleştirir.

2.1.5.Miras

Memduh Şevket Esendal'a ait olan roman, 1924 yılında Meslek Gazetesi'nden tefrika edilmeye başlanmış ve 1925 yılında tefrika süreci bitmiştir. Romanın ilk baskısı 1987 yılında Bilgi Yayınevi tarafından yapılmış olup Muzaffer Uyguner tarafından yayıma hazırlanmıştır.

Bir miras meselesi vesilesiyle Edirne'den İstanbul'a gelen Asım'ın değişimini konu alan eser, Asım'ın halası Fitnat Hanım'ın damadı olan Ferruh Bey'in Asım'ı hürriyetçi fikirlerle tanıştırmasını konu alır. Ferruh Bey ile birlikte Jön Türk hareketine mensup olan birkaç kişinin de anlatıldığı eserde Jön Türk faaliyetleri de konu edilmiştir. Asım ve Ferruh Bey'in beyanname

[70] Prof. Dr. İnci Enginün, ''Yeni Fikirlerin Yansıma Alanı Olarak Edebiyat'', *Araştırmalar ve Belgeler,* Dergâh Yayınları, İstanbul, 2010, s.15.
[71] Halide Edip Adıvar, *Handan,* Can Yayınları, İstanbul, 2016, s. 86.

dağıtmaları, bunlardan bazılarıdır. En başlarda politik meselelere pek karışmayan Asım, zamanla bu meselelerle ilgili kendi fikirleri olan ve siyasal tespitlerde bulunan birine de dönüşür. Zamanla kimi ufak tefek aksiyonlar içerisinde de kendine yer edinen Asım, durumdan memnundur. Fakat süreçte, İstanbul içerisindeki bu Jön Türk heveslisi insanların, ihtilal yapamayacağını anlar ve ümitsizliğe de kapılır. Zamanla politik faaliyetlerden uzak bir gence tekrardan dönüşür. Yazarın, İstanbul örgütlenmesinden kesilecek ümidi anlattığına getirdiğimiz kanaat, Meşrutiyet'i getiren şubenin İstanbul olmadığına da yaslanmaktadır.

2.1.6.Hüküm Gecesi

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'na ait olan roman, 1927 yılında Milliyet Gazetesi'nde tefrika edilmiştir. Aynı yıl Milliyet Matbaasında roman olarak basılmıştır. Latinize hali, ilk olarak 1966 yılında Bilgi Yayınevi tarafından Ankara'da basılmış, 1978'de de Birikim Yayınları tarafından basılmıştır. Yakup Kadri Külliyatını basan İletişim Yayınları, 1987'den günümüze Hüküm Gecesi'ni belirli aralıklarla okurlarla buluşturmaktadır.

Romanda bir Jön Türk olan Sırrı Bey, idealist bir tip olarak karşımıza çıkar. İshak Sukuti'nin arkadaşı olması ve Sukuti ölürken onun yanında olması, Sırrı Bey'e ayrı bir önem kazandırtır. Onun Jön Türk olmasından ziyade, bu yolda harcadığı emek ve idealist tavrı, Ahmet Kerim'in ilgisini çeker ve saygı duyar. Romandaki Jön Türk tipi, macera içinde geçmiş bir hayata sahip olan değerli bir kişilik olarak algılanır.

Ahmet Kerim, cemiyete muhalif bir gazetecidir ve aslında yazarı temsil eder. İttihat ve Terakki Cemiyeti içerisindeki problemlere aşina olan yazar, bu romanında cemiyet içerisindeki yozlaşmalara da değinir. Ahmet Kerim, zengin olmanın, cemiyet mensubu olmaktan geçtiğini ve gençlik üzerinde olumsuz bir hava yaratarak ülkenin geleceğini tehlikeye attığını savunur. *Nida-yı Hakikat* adlı gazetede yazılar yazan Ahmet Kerim, bu gazete vesilesiyle cemiyete olan eleştirilerini kaleme alır. Ahmet Samim ile birlikte İttihatçılardan korkmadan

kendi isimleriyle yazılar yazarlar. Muhalefetin güçlü bir cephe oluşturamaması da Ahmet Kerim'in eleştirilerine neden olur. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden tehdit mektupları alsalar da Ahmet Kerim ve Ahmet Samim, inandıkları doğruları yazmaktan vazgeçmezler. Ahmet Samim daha sonra mevki teklifi de alacak ve reddedecektir. Daha sonra da Ahmet Samim'in ölüm haberi gelecektir. Ahmet Kerim, Ahmet Samim'in katlini, Hasan Fehmi'nin katline benzeterek, failin bulunmayacağını düşünür ve cemiyete adeta düşman kesilir. Zaten sus pus olan muhalefet, bu olaydan sonra iyice köşesine çekilir. Ahmet Kerim'in çalıştığı gazete kapanır. Onu hayata bağlayan sadece Samiye ile kurduğu gönül bağı olur. Fakat Samiye'nin ağabeyi Selim Necati'nin İttihatçı olması, onu düşündürür. Bu ilişkinin, cemiyet tarafından kendisine kurulan bir kumpas olduğunu bazen düşünür. Yaşadığı bir olay vesilesiyle bu düşüncesinin de doğru olduğunu görür. Samiye'nin davetine icap eder ve ağabeylerinin elinden zor kurtulur.

Muhaliflerdeki toparlanma, Ahmet Kerim'i de etkiler ve bir gazetede tekrar yazılarına başlar. Gazeteler, Trablusgarp Savaşı'nı işleyip cemiyetin dış politikasının iflas ettiğini açıklamaya çalışırlar. Yükselen muhalefeti kırmak isteyen cemiyet, Padişah'a meclisi kapama yetkisi veren maddeyi onaylar. Durum amacından aşar ve gençler cemiyetten istifa eder. Ülke çalkalanır ve yeniden seçimlere girilir. Baskılı bir dönemde yapılan bu seçimlerden İttihat ve Terakki Cemiyeti, çok doğal olarak zaferle ayrılır. Fakat sağlıksız seçimler nedeniyle ve muhalefet baskısıyla kabine düşer. İttihat ve Terakki Cemiyeti, gayet olumsuz bir şekilde resmedilir. Balkanlardaki hareketlilik ve geri çekilme de romanın devamında işlenir. Kamil Paşa hükümetinin Balkanlar'da bir şey yapamaması üzerine Bâbıâli Baskını olur ve Ahmet Kerim, Nazım Paşa ve yaverinin öldürüldüğü bu baskını 'hükümet darbesi' olarak yorumlar. Mahmut Şevket Paşa Sadrazam olur. Ahmet Kerim, tutuklanır. O zaman *İkdam*'da çalışıyor durumdadır. Ahmet Kerim, hapisten çıkar. Mahmut Şevket Paşa öldürülür ve Ahmet Kerim, bu olayın zanlılarından gösterilerek gözaltına alınır. Yargılanır. Çok saygı duyduğu Sırrı Bey'in İttihatçıların muhbiri olduğunu öğrenmesi ona ciddi bir darbe vurur. Talat, Enver ve Cemal Paşaların birbiriyle karşılaştırılması da yine romanın önemli bir tarafıdır. Cemiyet içerisindeki

iktidar çekişmeleri yazar tarafından özenle işlenir. Ahmet Kerim, politik hayatın yuttuğu gençlerden sadece biridir ve İttihat ve Terakki Cemiyeti bunun baş sorumlusudur.

2.1.7.Damga

Reşat Nuri Güntekin'e ait olan roman, 1923 yılında Vakit gazetesinde tefrika edilmiştir. 1924 yılında İstanbul'daki Orhaniye Matbaasında Osmanlıca kitap olarak basılmıştır. 1959 ve 1974 yıllarında İnkılap Kitabevi tarafından yayımlanmış olan romanın bu yıllar arasında da aynı yayınevinden baskılar yaptığı düşünülmektedir. Roman, hâlâ aynı kitapevinden çıkmaktadır.

Hürriyetçi ve ihtilalci düşüncelere sahip olan Celal'in tesiri altında kalan İffet'in hayatının anlatıldığı romanda, İffet, II. Abdülhamit'in paşalarından olan Halis Paşa'nın kızıdır. Arkadaşı Celal, İhtilalin kanla, silahla geleceğini düşünür ve İffet bu noktada Celal'den ayrılır. İffet, anlaşmazlıkların çözümü noktasında uzlaşı yolunun karşılıklı istişarelerde bulunarak bulunabileceğini savunmaktadır. Bu roman karakterleri şahsında legal ve illegal platformların siyasal alanı dönüştürecek gücünü tartışmaya açan bir halin varlığını belirtmek gerekir.

İffet'in babası Halis Paşa, oğlu gibi kızını da hünkâr yaveri yapmak ister. Bu da demek oluyor ki İffet, Saray çevresinde bulunacak ve Saray'ın işlerini takip edecek, hafiyeleşecektir. Bu durum onu zorlayacaktır. Zaten Saray'ın adamı olarak kabul görmeyi hiç istemeyen ve Saray adamı olanlardan tabiri caizse nefret eden İffet, babasının bu teklifini/isteğini kabul etmez. Devam eden olaylar silsilesiyle okulu bırakan İffet, yoğun bir okuma/bilinçlenme dönemine girer ve ihtilalci fikirlere sahip olur. Meşrutiyetin gelmesi, İffet'in ve ailesinin yaşamında kimi önemli farklılaşmalar oluşturacaktır. İffet, Meşrutiyet'in ilan edildiği haberini alınca hemen gösterilere katılır. Fakat ailesinin Saray çevresinden olması ve ailesinde Meşrutiyet'in ilanı vesilesiyle oluşan kötü durum nedeniyle hevesi kursağında kalır. Halis Paşa tevkif edilir ve sürgüne gönderilir. Meşrutiyet taraftarı olan Celal de yeni idareden pek memnun kalmamıştır.

2.1.8.Gökyüzü

Reşat Nuri Güntekin'e ait olan roman, 1935 yılında Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi tarafından İstanbul'da basılmıştır. 1971'de İnkılap Kitabevi tarafından basılan roman, belirli aralıklarla aynı yayınevi tarafından basılarak günümüze kadar gelmiştir. 1982, 1986 ve 1991 yıllarındaki baskılar, romanın ne sıklıkta gündeme geldiğini göstermektedir.

Romanın adsız kahramanı, okuduğu kitapların kenarlarına aldığı notlar sebebiyle tutuklanır ve bir ihtilalci olarak anılmaya başlanır. Daha sonra kendisi gibi birkaç öğrenciyle birlikte Trablusgarp'a sürgün gönderilir. Kahramanın alışmakta zorluk çektiği bu sürgün, dört yıl sürer. Trablusgarp, politika heveslisi insanlarla doludur. Herkes Abdülhamit aleyhinde sohbetler yapmaktadır. Sürgününün ilk zamanlarında politika konuşmamaya özen gösteren romanın kahramanı, son dönemlerinde rahat bir şekilde politika konuşmaya başlar. *Meşveret* gazetesinin acenteciliğini dahi yapar. Daha sonra bir arkadaşı ona kötü bir oyun oynar ve Fizan'a sürülme tehlikesinin olduğunu görür. Hemen Paris'e kaçar. İttihatçılarla asıl iletişimi burada başlar. Ahmet Rıza ve Damat Mahmut Paşa'dan ilgi ve alaka görür. Politikaya atılmaya da Paris'te karar verir. Yazılar yazar. Bazı konularda Jön Türklerden ayrı düşer. Kendine aldığı model ise laik Fransa'dır. Kahramanın din kavramına önem vermediğini de görmüş oluruz. Onun için Ahmet Rıza her şeye rağmen takdir edilmelidir. Abdullah Cevdet'le ise çok iyi anlaşır. Kahramanımız, Meşrutiyet ilan edilince ülkeye döner. Beklediği gibi olmaz. Yeni yeni hürriyet sevdalıları türemiştir. İttihat ve Terakki'den memnun değildir ama başka bir partiye de geçmek istemez. Ona teklif edilen işlerde çalışmaz. Eleştirmekten de geri durmaz. Ahmet Rıza ile tartışmalar yapar. Teorik tartışmaları vesilesiyle bir yazar olarak da bakılan kahraman, Meşrutiyet'ten memnun kalmayan İttihatçı tipini canlandırır.

2.1.9.Sinekli Bakkal

Halide Edip Adıvar'a ait olan roman, 1935 yılında basıldı. İlk baskıyı 1935 yılında Ahmet Halit Kitabevi yapmıştır. 1942'de Muallim Ahmet Halit Kitabevi tarafından basılmış ve CHP'nin ilk sanat ödülünü almıştır. Roman

tarihimizde önemli bir yeri olan Sinekli Bakkal, baskılarını hep sürdüren bir roman özelliğindedir. Halide Edip Adıvar külliyatını basan Can Yayınları, 2007'den bu yana Sinekli Bakkal'ın yayımcısıdır.

Jön Türk hareketinin II. Abdülhamit istibdadına karşı kurulmuş, bu vesileyle doğmuş bir hareket olarak gören yazar, roman kahramanları Şevki, Galip ve Hilmi'yi Jön Türk hareketine destek olan gençler olarak ön plana çıkarır. Bu gençler arasındaki Hilmi, Zaptiye Nazırı Selim Paşa'nın oğludur. Selim paşa ise Jön Türklerin korktuğu ve onlara nefret besleyen bir kişidir. Yazar, Hilmi ve arkadaşları vesilesiyle ihtilal düşüncesini içkiler eşliğinde sohbet ederek geçiren ve bu türden kişileri bir anlamda 'salon ihtilalcisi'[72] olarak gören bir noktadadır ve onları bu manalarla eleştirir durumdadır. Hilmi ise babasını eleştirir. Onu, '*kanlı katil bir padişahın zulüm aleti*' olarak görür. Baba-oğul arasındaki fikir farklılıklarının roman sanatına fazlaca konu olduğu, değişen sistemler ve zaman üzerinden bu algının doğu-batı sorunsalı olarak da ele alınmaya başlandığı dönemlere, erken dönem Türk romanında da denk geliriz.[73] Babasına eleştiriler düzen Hilmi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne de eleştiriler getirir. Cemiyeti, *devleti çeviren çark* olarak görürken, cemiyetin *çürümüş bir cemaat hayatı* olduğunu, ifade eder.

Romanda II. Abdülhamit'ten 'Kızıl Sultan' olarak bahsedilir. Kızıl Sultan'ı düşürmek için ne gerekiyorsa yapmak isteyen gençlerin kimi Tanzimatvari düşünceleri de vardır. Hilmi'nin arkadaşı Galip, bir diğer arkadaşı Tevfik'e Kızıl Sultan'ı Karagöz oyunu gibi perdeye çıkarmayı ve cinayetlerini, rezaletlerini herkese bu şekilde göstermeyi teklif eder ve bu vesileyle ihtilalin kıvılcımını yakmayı teklif eder. Tevfik, soğukkanlı kalarak, çok daha hafif bir şeyin dahi sürgünler, ölümler getirebileceğini ifade eder. Fakat oynattığı oyunlar vesilesiyle etrafındaki jurnal şebekesinin radarına girmiştir ve sanat yapması yasaklanır. Hilmi ile arkadaşlığı nedeniyle ve yaşanan kimi olaylar vesilesiyle önce Tevfik sonra da Hilmi Şam'a sürülür. Burada beklentilerinin üzerinde bir

[72] Koç, *a.g.e*, s.77.
[73] Bu düşüncenin en net örneğini ünlü Rus romancı Turganyev'in Babalar ve Oğullar adlı eserinde bulabiliriz.

hayat sürerler. Jön Türk hareketine asıl adımı bu sürgünle atarlar. Tevfik oynattığı Karagöz oyunuyla kazandığı parayı Jön Türklere yardım etmek maksadıyla gönderir. Tevfik'in Lübnan üzerinden Avrupa'ya kaçırdığı Hilmi'nin haberi gelince Tevfik de Taif'e sürülür ve Meşrutiyet'in ilanına kadar burada kalır. Meşrutiyet'ten sonra Tevfik de diğer sürgünler gibi ülkeye döner. Fakat bu nokta yazarın düşünceleri için çok önemlidir. Dönenler, siyaseten birçok alanda makam-mevki peşine düşmüşlerdir. Yaşadıklarını abartarak anlatacak, istedikleri her şeye sahip olacaklardır. Mağdur psikolojisini kullanmak bu manasıyla Meşrutiyet'le mümkün olacaktır.

2.1.10.Bir Sürgün

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'na ait olan roman ilk olarak 1938 yılında Ulus Basımevi'nde, Ankara'da basıldı. Daha sonra 1945 yılında Remzi Kitapevi tarafından basılan roman, 1983 yılından itibaren İletişim Yayınları tarafından basılmakta ve okunurluğunu arttırmaktadır.

Romanın kahramanı Doktor Hikmet, Paris'e kaçan ve oradaki insanların sempatiyle yaklaştığı Jön Türk hareketine ilgi çekmek amacıyla dâhil olan biridir. Paris'teki Jön Türk'ler de bu vesileyle anlatılmış olur. Ahmet Rıza, Bahaeddin Şakir, Ali Kemal, Samipaşazade Sezai gibi Jön Türk hareketine gerçekten katılmış şahısların romanda geçmesi ve yazarın bu şahıslar üzerinden yorumlarda bulunması, yazarın düşüncelerini de bize göstermektedir. Yazar, bu grubun ihtilal yapma gücünün olmadığını savunur. Doktor Hikmet'in bindiği vapur Yunanistan'ın Pire Limanı'na gelir ve Hikmet orada yayıncılık yapan Cemal Bey ile tanışır. Cemal Bey ile sohbetleri, onu bir Jön Türk gibi hissettirir. Paris'e geldiğinde Cemal Bey'den aldığı adresle Ahmet Rıza'nın yanına gitmek ister ama karşılaşamaz. Bir Jön Türk olan Ragıp Bey ile karşılaşır. Paris'te çoğalan Jön Türk sayısının bir itibar kaybına neden olduğu üzerine konuşurlar. Doktor Hikmet daha sonra Ahmet Rıza ile görüşür. Ona saygı duyar. Ragıp Bey Doktor Hikmet'e rehberlik etmeye başlar. Onu Ali Kemal'le, Profesör Foissard'la tanıştırır. Caffe Soufflot'taki toplantılara giderler. Bu kafe, Jön Türklerin dedikodu yapma yeridir. Doktor Nazım Abdülhamit'ten ve ülkeden haberler

getirir. Doktor Hikmet, bu sohbetlere pek dâhil olmaz. Ragıp Bey'in tanıştırdıkları arasında Fransızlar ve bu vesilelerle tanıştığı Ruslar vardır. Doktor Hikmet, daha çok bu insanlardan etkilenir. Doktor Hikmet, bu Ruslardan olan Morotof'un değerlendirmelerinden, tam bir medeniyet olan Osmanlı Devleti'nin yeteneksiz padişahlar elinde çürüyüp gittiğini düşünmektedir. Dolayısıyla Jön Türk hareketinin bir tepki olarak doğmuş olduğu fikrine yaslanmaya başlar. Fakat o sıralar Rusya'daki hareketlilik ve Doktor Hikmet'in Ruslarla yaşadığı sohbetler, onun Paris'te bir kafa karışıklığı yaşamasına neden olur. Daha sonra Morotof üzerinden Osmanlı Devleti'nin paylaşıldığı haberini alır. Reval Görüşmeleri yapılmıştır. Bunun üzerine Jön Türklerle görüşen Doktor Hikmet, onların sadece Abdülhamit'e muhalif olduklarını ve Almanlara güvendiklerini görür. Ümitsizliğe kapılır ve yaşadığı kriz sonrası ölür.

2.1.11.Üç İstanbul

Mithat Cemal Kuntay'a ait olan roman, 1938 tarihinde İstanbul'da Sühulet Kitapevinde basılmıştır. Daha sonraki baskısını 1976 yılında Sander Yayınlarından, bir sonraki baskısını yine aynı yayınevi etiketiyle 1983'te yapmıştır. Özellikle 2000 sonrasında okunurluğu artan romanın 2007 yılından beri yayımcısı Oğlak Yayınları'dır.

Abdülhamit'e muhalif bir Jön Türk olan Adnan'ın hayatı üzerinden şehirdeki ve ülkedeki değişimlerin anlatıldığı roman, edebi değer açısından da önemlidir. İstibdat, Meşrutiyet ve Mütareke dönemlerinin anlatıldığı romanda Adnan, İstibdat döneminde hürriyet savunucusu bir Jön Türk, Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde önemli bir avukat, Mütareke döneminde ise her şeyini kaybetmiş bir halde tasvir edilmiştir. Eserin şahıs kadrosu önemli olup Adnan'ın Talat Paşa ile yakın ilişkilerde bulunması, yazarın bir dönem fotoğrafı çekmek istediğini de göstermektedir. *Meşveret* gazetesinin de sık anıldığı bu romanın başkahramanı olan Adnan, aynı zamanda bir roman da yazmaya çalışır ve dönemin ruhuyla tutarlı bir karakter olarak anılagelmiştir. Adnan'ın Selanik'e giden arkadaşı Moiz üzerinden İttihat ve Terakki

Cemiyeti'ne yardımlar yapmasına de sahne olan roman, İttihatçı algısının üç dönem boyunca nasıl karşılıklar bulduğunu da anlatmıştır.

II. Meşrutiyet'in ilanı, Adnan'ı olumlu etkiler ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'ndeki nüfuzu nedeniyle maddi anlamda yükselmeler yaşar. Fakat şahsiyeti ve aydın kimliği bu nedenle zedelenmeye başlar. Cağaloğlu'nda bir konağı olur. Lüks kıyafetler giyinmeye başlar. İstediği kuruma her zaman ulaşma gücüne erişir. Adnan'ın Dağıstanlı Hoca ile sohbetleri, hocanın cemiyet için önerilerde bulunmasıyla gerçekleşir. Fakat hiçbir dediği karşılık bulmaz. Cemiyet ve halk arasındaki uçurumun giderek arttığı zamanlardır. Balkanlardaki yenilgiler ve Trablusgarp'taki mağlubiyet, Adnan tarafından II. Abdülhamit idaresinin aksaklıklarının devamı olarak yorumlanır. Cemiyeti aklamaya çalışır. Konağındaki gençlere İttihat ve Terakki'yi kötülerken yaşlılara kötülemez. Dağıstanlı Hoca'nın oğlu Sarıkamış'ta şehit olan doksan bin askerden biridir. Bu durumdan henüz haberi olmayan Hoca, oğlunun akıbeti için Adnan'dan ricada bulunur. O ise Enver Paşa'nın Almanlar sayesinde Sarıkamış'tan kızakla çıkarak ve Alman Miralayı'nın arabasıyla İstanbul'a yetişmeye çalıştığının haberini alır. Enver Paşa'nın eleştirilmesi hoşuna gider. Hoca'nın oğlunun ölüm haberi gelir ve Hoca önce çıldırır, sonra ölür. Ülke kan ağlasa da kazandığı maddi rahatlık ve itibar, Adnan'ı mutlu eder. İdeallerinden vazgeçen biri olarak Adnan, romanını da yazamaz. Romanın getireceği üne ihtiyacı yoktur. Hatta roman yazmayı hafif görür, o hukuk makaleleri yazmalıdır. Önemli biridir zira.

Savaş sırasında birçok insan zenginleşir. Naşit de bunlardan biridir. Evvelinde Adnan'ın konağına, Adnan'ın âşık olduğu ve evlendiği Belkıs'ın kuzeni vesilesiyle dalkavuk olarak yerleşen Naşit, fırsatçılığını değerlendirmiş ve zenginleşmiştir. Adnan'ın arkadaşı Moiz de İttihat ve Terakki sayesinde zenginleşir. Yazarın İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne olan en büyük eleştirisi de işin bu kısmıdır. Cemiyete yakın olan herkes zenginleşirken gencecik çocuklar asker olmuş, vatan bekler durumdadır.

Mütareke döneminde Adnan dâhil herkesin durumu değişir, olumsuzlaşır. İttihat ve Terakki kan kaybediyor ve herkes bu durumu konuşuyor haldedir. İstibdattan sonra başka bir baskı dönemi yaşatan İttihatçılar, benzer bir dönemi kendileri aleyhinde yaşayacak hale geleceklerdir. Malta'ya İttihatçı sürgünleri başlamıştır. Nüfuzlu biri olan Adnan, dışarıda geçerken kimsenin selam vermemesi gibi durumlarla karşılaşır. Bir de buna Naşit'in konağında yaşaması eklenince, her şeyin tersine gittiği bir dönemi fiili anlamda yaşamaya başlar. Belkıs, prenses olmak için Adnan'dan ayrılır ve bir Rus Prensi ile evlenir. Adnan için her ley daha zordur. Sığınacağı tek şey, yazmaktan vazgeçtiği romanı olur.

Milli Mücadele döneminde vekillik gibi beklentilere girer, Ankara'dan davet mektubu bekler ama olmaz. Etrafı gitgide boşalan Adnan, kötü zamanlar yaşar. Hiçbir işte tutturamaz. Avukatlık yapar ve bir komployа kurban giderek – sonradan kendisinin olduğunu öğrendiği- oğlunu yanlışlıkla idam ettirir. Bunun üzerine veremi azar ve dayanamaz, ölür. Para ve makama karşı zaafı olan Adnan, İttihatçı rüzgârın olumlu tarafıyla var olmuş; olumsuz tarafıyla yok olmuştur.

2.1.12.Ateş Gecesi

Reşat Nuri Güntekin'e ait olan roman, ilk olarak 1942'de Semih Lütfü Kitapevi tarafından yayımlanmıştır. Daha sonra 1958 yılında İnkılap ve Aka Yayınları tarafından yayımlanmış ve bu süreç 1963 yılında tekrar yaşanmıştır. 1981 yılından itibaren İnkılap yayınları tarafından yayımlanan kitabın yayımcısı, aynı zaman da Reşat Nuri Güntekin külliyatını da yayımlamaktadır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türk olgularının ve bunların kavranışlarının daha çok fon olarak kullanıldığı, bununla beraber asıl meselesinin bu durumlar olmadığı bir roman olarak görülebilecek olan Ateş Gecesi, bir anlamla, dönem insanının bu siyasal kavramların algılamasına dair kimi nüveler de içerir. Romanda, Milas'a siyaseten olmayan bir sebeple sürülen Kemal Murat, etrafındaki söylentilere pek dâhil olmayan ama içten içe böyle görünmeyi seven biridir. Etrafı, Kemal Murat'ın adının dahi sürgüne neden olabileceğine dair düşünceler içerisindedir. Halk, Namık Kemal ve Mizancı Murat isimlerinin

birleşimi olarak konulmuş olabileceğini düşünüp buna göre düşünceler kurarlar. Onun gizli bir cemiyete üye olduğu; Milas'tan iki gencin Avrupa'ya kaçmasından sorumlu olduğu; padişaha atılan bombada parmağı olduğu gibi söylentiler etrafında yaşar. Kemal Murat, sürgün yahut örgütlülük yaşamadan Meşrutiyet'ten sonra 'ihvan'dan sayılarak cemiyet tarafından korunmuş ve kollanmıştır. Tahsilini tamamlamak üzere Almanya'ya gönderilir. Dönünce İttihatçılar için aranan; önemli biri olur. Zenginleşir. Vagon ticaretine atılır. İyice zenginleşir. İnsanlar, savaşa girildiği için üzülürken Kemal Murat ve onun gibi zenginleşenler, ülkenin olduğu bu durumdan memnundurlar. Maneviyatlarını kaybederler. Kemal Murat, İttihatçılar vesilesiyle elde ettiği zenginliğin keyfini hiç vicdan azabı çekmeden sürer.

2.1.13.Yolcu Nereye Gidiyorsun

Samiha Ayverdi'ye ait olan roman, 1944 yılında Gayret Kitabevi tarafından İstanbul'da yayımlanmıştır. Roman, 1975 yılında Damla Yayınevi tarafından yayımlanmış, 2000 yılından itibaren Samiha Ayverdi'nin külliyatını yayımlayan Kubbealtı Neşriyat tarafından yayımlanmaktadır.

Romanın başkahramanı olan Adli, Abdülhamit'in paşalarından olan amcası Ziver Bey ve Jön Türk taraftarı olan asker dayısı Nazım Bey'in yeğenidir. İki zıt kutbun bir aile ortamında birleştiği romanda başkişi Adli, dayısının düşüncelerine yakınlık duyar. Milli kültüre ve Batı entelektüelitesine düşkünlüğünü gördüğümüz Nazım Bey, Türk romanında Jön Türk karakterleri arasında fikren olgunluk ve zenginlik gösteren ender tiplerdendir.[74] Nazım Bey, yurt dışından gelen *Jön Türk, Meşveret, İstiklal* gibi gazeteleri okuyan, Ahmet Rıza ile mektuplaşan ama arkasında iz bırakmayan biridir. Fakat daha sonra yurt dışına kaçmak durumunda kalmış, yeğenine okuması yönünde tavsiyeler bulunmuştur. Eğitime özellikle önem veren Nazım Bey, Meşrutiyet'in ilanına kadar Paris'te kalır. Meşrutiyet'in ilanından sonra Adli üzerinden Meşrutiyet'in bir huzur kaynağı olmayıp, intikam duygusunun aracı olduğu anlatılmaya

[74] Koç, a. g. e, s.112.

çalışılır. Amcası Ziver Bey'in yaşadığı sıkıntılar ve akli dengesinin kaybı aileye kötü günler yaşatır. Ziver Bey kazayla kendini öldürür.

2.1.14.Mahur Beste

Ahmet Hamdi Tanpınar'a ait olan roman, 1944 yılında Ülkü Gazetesi'nde tefrika edilmiştir. İlk baskısını 1975 yılında Yol Yayınları'ndan yapan roman, daha sonra Yapı Kredi ve Dergâh Yayınları tarafından yayımlanmaya başlamıştır. Günümüzde Dergâh Yayınları romanı yayımlamaktadır.

Romanda Doktor Refik ve Sabri Hoca Jön Türk hareketi taraftarıdırlar. Behçet Bey ve İsmail Molla da yine Doktor Refik'in yönlendirmeleriyle Jön Türk taraftarı olmuşlardır. Kanun-i Esasi üzerinden entelektüel tartışmalara sahne olunan roman, özgürlük yolunu açacak halin, Jön Türkler vasıtasıyla olacağına inanan Doktor Refik ve onun yönlendirmelerine sahne olur. Romanda 'garip bir ihtilalci' olarak tanıtılan Sabri Hoca'nın içindeki ihtilal düşüncesini de daimi açık eder. Sabri Hoca'nın Paris'te iken Ahmet Rıza ile karşılaşmasının anlatıldığı bölümde, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yıkılma arifesinde olduğundan bahseder. Sabri Hoca'ya göre, Cemiyet, Abdülhamit'i tahttan indirmeye fazlaca odaklanmış durumdadır ve ülkenin geleceği için yeterince parlak fikirlere sahip değildir. Ona göre asıl mesele sosyal bir reform getirmektedir.

2.1.15.Sultan Hamid Düşerken

Nahit Sırrı Örik'e ait olan roman, 1957 yılında Kanaat Yayınları tarafından ilk baskısını yapmıştır. 1976 yılında Sander Yayınları tarafından tekrar basılan roman, 1994 yılından itibaren Arma Yayınları tarafından yayımlanmıştır. 2013 yılından itibaren Oğlak Yayınları tarafından yayımlanmaya başlanan roman günümüzde de Oğlak Yayınlarınca yayımlanmaktadır.

Romanda Sait Paşa, Kâmil Paşa, Talat Paşa gibi gerçek şahsiyetlerin yer almasıyla birlikte asıl kahramanlar gerçek kişiler değildir. İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından Merkez-i Umumi'de çalışmak için görevlendirilen Binbaşı

Şefik ile Nimet, romanın asli kahramanlarıdır. Şefik, tam bir İttihatçıdır. Nimet ise babasının konumu için uğraşan ve herkesin hayatında önemli roller oynayan tehlikeli bir tiptir. Babasının konumu için Şefik'le evlenir. Roman, Şefik'in dönüşümüne sahne olur.

Roman, Kanun-i Esasi'nin ilanı için II. Abdülhamit'e gönderilen telgrafı sultanın okumasıyla başlar. Selanik'e gönderdiği Arnavut Şemsi Paşa'nın öldürülmesi ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kimi icraatları nedeniyle istemeyerek Meşrutiyet'i ilan etmiş ve Kanun-i Esasi'yi kabul etmiştir. Seyreden süreçte İttihatçı basın, II. Abdülhamit dönemindeki yolsuzlukları işlemeye başlamıştır. Eski idarenin adamı olan Mehmet Şahabeddin Paşa, Nimet'in babasıdır. Babasının mirası onun için önemlidir. Nimet'in babası görevinden alınır. İttihatçı basın, Mehmet Şahabeddin Paşa'nın da yolsuzluklara karıştığını yazar. Nimet babasına durumu lehine çevirecek bir mektup yazıp gazetede yayımlamasını önerir. Bu mektubun yayımlanması için Nimet Servet-i Fünûn'a gider ve orada İttihatçı Binbaşı Şefik'le tanışır. Şefik, idealisttir ve Talat Bey'in arkadaşıdır. Kendini tamamen cemiyete adamış ve takdir toplamıştır. Cemiyet tarafından Selanik'ten gönderilen önemli kişilerdendir. Nimet, babasının sürgünden kurtulması için Şefik'le görüşür ve yeni düzenin hakkaniyetli olmasını talep eder. Kendilerinin sığınacak yer olarak cemiyeti gördüğünü ifade eder ve Şefik'ten kendilerini gözetmesi için söz alır. Şefik, Nimet'ten çok etkilenir ve onunla evlilik planlar. Bunu Nimet'e açıklar. Nimet ise şart koşar. Mebus olması ve babasını Âyân heyetine kabul ettirmesi şartlarıyla evliliği kabul eder. Şefik askerlikten ayrılıp mebus olur ve Mehmet Şahabeddin de heyete katılır. Düğün esnasında Talat Bey ve cemiyetin önde gelenleriyle tanışırlar ve onları basamak olarak kullanmak isterler. Nimet, Şefik'i tamamen yönlendirecek ve onun nüfuzunu kullanacaktır. Talat Bey, Nimet'in Şefik'e olan baskılarının farkındadır ve bu durumdan rahatsızdır. Araları açılır. Halk, İttihatçıların yönetiminden memnun değildir. Nimet, cemiyete olan soğumayı görür ve Şefik'i işler. Şefik, seyreden süreçte cemiyete olan muhalif fikirlerini beyan eder. *Serbesti* gazetesinin başyazarı Hasan Fehmi'nin öldürülmesi, Şefik'in cemiyetle olan ilişkilerini tamamen koparır. Devam eden süreçte 31 Mart Olayı meydana gelir. 'Şeriat isteriz!' naralarının yükseldiği olaylarda, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne

olan öfkenin boyutları anlatılmıştır. Şefik'in Dahiliye Nazırlığı'na geldiği dönem de budur. Yaşanan istifalar, Şefik'in bu görev için teklif edilmesine neden olur ve Şefik bu yere, Nimet sayesinde geldiğini düşünür. Selanik'ten gelen İttihatçıların hepsi kaçmıştır. Sadece Şefik o kadrodan kalmış ve kalmakla yetinmemiş, önemli mevkilere kadar yükselmiştir. Padişahın tarafında konumlanan Şefik, İttihatçı aleyhtarı olmuştur. Hareket Ordusu'nun İstanbul'a doğru harekete geçtiğini gören Saray ve çevresi, hareketli zamanlar yaşar. Hareket Ordusu, yönetimi tekrar İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne sağlar. Nimet, yanlış hesaplar yaparak Şefik'i önce padişahla görüştürür, ondan istediğini alamayınca Hareket Ordusu'nu karşılama gönderir. Şefik, padişahla görüştüğü öğrenilince tutuklanır, Nimet Rusya'ya kaçar. İdealist bir tip olan Şefik'in, eşi Nimet'in oyunlarına gelerek yaptığı hatalar, ona pahalıya patlar.

2.1.16.Esir Şehrin Mahpusu

Kemal Tahir'e ait olan roman, 1961 yılında Düşün Yayınevi tarafından İstanbul'da yayımlanmıştır. Daha sonra 1969 yılında Sander Yayınları tarafından yayımlanmaya başlanan roman, aynı yayınevinden 1974'te ve 1978'de baskı yapmıştır. 1982 itibariyle Can Yayınları tarafından basılan roman 2005 itibariyle Kemal Tahir külliyatını yayımlayan İthaki Yayınları tarafından yayımlanmaktadır.

Romanın kahramanlarından Nuh Bey, bir Jön Türk taraftarıdır ve idealleri uğruna zindanda kalma, sürgüne gitme gibi birçok şey yaşar fakat ideallerinden vazgeçmez. Arkadaşlarıyla dağıttıkları 'Mahkeme-i Kübra' adlı beyannamede Abdülhamit ve yanındakilerin mahkûm edilişlerini konu ederler. Bu beyannamede parmaklarının olduğu anlaşılır ve arkadaşlarıyla birlikte Nuh Bey, tutuklanır. Daha sonra Elazığ'a sürgün gönderilir ve kimi eziyetlere maruz kalır. Düşüncelerinden her ne olursa olsun vazgeçmeyen bir kişiliğin Jön Türkler nezdinde konu edildiği Nuh karakteri idealize bir tiptir. Meşrutiyet'in ilanıyla Nuh Bey, Seçim Teftiş Başkanlığı'na getirilir. Meşrutiyet konusunda kalabalıklara konuşmalar yapar. İstanbul'da İttihatçı çalışmalar yapar.

Romanda yer alan Kamil Bey, hapishanede Mehdi Bey ile tanışır. O da İttihatçıların tarafında tanımlar kendini. Mehdi Bey daha sonra bir davet alarak İstanbul'a gidecek ve vagon ticareti yaparak zenginleşecektir. Savaş döneminde İttihatçı taraftarı olmanın zenginleştirdiği eleştirisi bu romanda da vardır.

Romanda, Kamil Bey'in hapishanede tanıştığı bir başka kişi de Arif Bey'dir. Binbaşı Arif Bey, Jön Türk idealine bağlı biridir ve yolsuzluklara karşı gelip yolsuzluk yapan birini deyim yerindeyse tartakladığı için tutuklanmıştır. Arif Bey şahsında, idealine sadık olan bir güruhun da İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde yer aldığını söylemek mümkündür. Beri yandan Kamil Bey'i dolandıran Niyazi Efendi karakteri de yine İttihatçı cenahtandır ve Jön Türk idealini kötüye kullanan İttihatçılardan biri olması hasebiyle kötü bir örnek oluşturur.

Hapishanede, Milli Mücadele yanlısı gazeteler de Milli Mücadele karşıtı gazeteler de okunur. Bu gazetelerde Mustafa Kemal ile Enver Paşa arasındaki anlaşmazlıklar da haber yapılarak duyurulur. İttihatçıların bir ayırıma düştüğünü bu türden olaylarla görmüş oluruz.

2.1.17.Yorgun Savaşçı

Kemal Tahir'e ait olan roman ilk defa 1965 yılında Remzi Kitapevi tarafından İstanbul'da basıldı. Cumhuriyet gazetesinin 1968 yılındaki roman ödülünü kazanan roman, 1968 yılında Bilgi Yayınevi tarafından Ankara'da yayımlanmaya başlamıştır. 1969 ve 1976 yıllarında aynı yayınevi tarafından tekrar tekrar basılan roman, 1981 yılından itibaren Tekin Yayınevi tarafından basılmıştır. 1999 yılına kadar ortalama her iki yılda bir baskıya giren roman, 2005 yılından itibaren Kemal Tahir külliyatını yayımlayan İthaki Yayınları tarafından basılmaktadır.

Doktor Çerkez Reşit ve Yüzbaşı Cemil'in İttihatçı geçmişlerine yer verilen romanda, Doktor Reşit'in İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer aldığı da geçer. İbrahim Temo, İshak Sukuti, Hüseyinzade Ali ve Abdullah Cevdet

adının tıbbiye bahçesinde dernek kurmak için buluştukları ve Doktor Reşit'le birlikte beş kişinin bu derneği kurduğu resmedilir. Romandaki asıl İttihatçı kişilik, Yüzbaşı Cemil'dir.

İttihatçı sanılıp 3 aylık bir süre zarfı boyunca Taşkışla'da tutuklu kalan Cemil'in annesine bu sebeple inme iner ve annesini bu şekilde gören Cemil, idareye düşman kesilip İttihatçı olmaya karar verir. Manastır'da arkadaşı Patriyot Ömer vesilesiyle İttihat ve Terakki'ye üye olacağı anın da tasvir edildiği roman, döneme özel olarak eğilen yazarın siyasi romanları arasında bu yönüyle özel bir konumdadır. Yazarın *Sırtlan Payı* ve *Kurtlar Sofrası* adlı eserlerinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye olmalar ve Harbiye ile Tıbbiye mekteplerindeki örgütlenmeleri konu ettiği; *Sırtlan Payı* adlı eserinde Trablusgarp'a sürgün edilen öğrencileri konu edindiğini anmakta fayda vardır. Ayrıca yazarın *Kurt Kanunu* adlı eseri, bazı ittihatçıların Atatürk'e düzenledikleri suikastı dönemin gerçek kişileri üzerinden uzun uzadıya anlatır.

'Cehennem Topçu' lakabıyla bilinen Yüzbaşı Cemil, Mütareke Dönemi'nde başlayan İttihatçı tutuklamalarından sıyrılmak için bir süre teyzesinin İstanbul'daki evinde saklanır. Vatanı için çatışmalara girmiş, mücadeleler vermiş biri olarak şimdi kendi vatanında saklanıyor olmak ve hain gibi görünmek, Cemil'i çok üzer. Cemil, Milli Mücadele'ye katılma kararı alır. Arap Maksut ile Yüzbaşı Cemil, Patriyot Ömer'i tuttukları yerden kaçırıp kurtarırlar ve ülkeden konuşurlar. Karakol Örgütü ile ilgili konuşmalar yaparlar. Milli Mücadele'ye katılmak, geçmişiyle yüzleşme konusunda ısrarcı olacak Yüzbaşı Cemil için adeta bir şans konumundadır.

Patriyot Ömer'i Doktor Münir'in evine getiren Cemil de onunla birlikte burada saklanır. Burada kaldıkları süre, Cemil için bir eğitim süresi gibi geçer. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yoğun olarak konuşulduğu bu evde, Halil Paşa da sohbetlere dâhil olur. Cemiyet içerisindeki anlaşmazlıklar, Mustafa Kemal-Enver Paşa gerilimleri, I. Dünya Savaşı üzerine düşünceler konuşulurken, İttihatçıların kendi kendilerini bu evde yargıladıklarına da şahit oluruz. Özellikle Halil Paşa,

bulundukları durumdan şikâyetçidir ve ülkeyi bu durumdan kurtaracak iradenin Karakol Cemiyeti olduğunu düşünür. Artık şu bilinir ki halk arasında İttihatçılara kimsenin tahammülü kalmamıştır. Herkes İttihatçılardan nefret eder durumdadır. Romanda 'İttihatçı gâvurlar' söylemi sıkça tekrarlanır.

Yüzbaşı Cemil, Milli Mücadele'ye katılır ve adeta yeniden doğar. Kendi geçmişiyle hesaplaşmaları biter. Bu dönemde Milli Mücadele taraftarı olmayanlar ise daha çok İttihatçı avındadırlar.

2.1.18.Kutsal İsyan

Hasan İzzettin Dinamo'ya ait olan roman, 1966-1967 yılları arasında May Yayınları tarafından İstanbul'da 8 cilt basılmıştır. Romanın şimdiki cilt sayısı 5'tir. Yazar, romanın devamı niteliğinde 7 ciltlik Kutsal Barış adlı romanını da yazmış ve bu romanın cilt sayısı şimdilerde 4'tür. 1969, 1974, 1976, 1978 yıllarında aynı yayınevi tarafından tekrar tekrar basılan romanın 2000 yılından itibaren yayımcısı Tekin Yayınevi'dir.

Jön Türk hareketinin ortaya çıkışına istibdat idaresine bağlayan bir başka eserdir. Ağırlıklı olarak Kurtuluş Savaşı'nı konu alan Kutsal İsyan romanı konu alırken, asıl İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin resmedilişini romanın devamı niteliğinde olan Kutsal İsyan II romanında görürüz. Roman, toplamında sekiz seri sürmüştür. Reval Görüşmelerine, Mustafa Kemal'in dâhil olduğu Vatan ve Hürriyet Partisine, Niyazi Bey'in ve Enver Bey'in dağa çıkışlarına, Mustafa Kemal'e yapılan suikasta sahne olunan roman, tarihi bilgilerle doludur.

Kutsal İsyan I'de, I. Dünya Savaşı'na giriş ile Ermeni Tehciri hakkında Talat Paşa'nın düşüncelerine yer verilir. Talat Paşa'ya göre savaşa girmek, kurtuluş anlamına gelebileceği, tehcirin de haklı dayanakları olduğu anlatılmaktadır. Kazım Karabekir ile Enver Paşa'nın kendi aralarındaki çekişmeleri de yine bu romanda yer almıştır.

Kutsal İsyan II'de, İttihatçıların Mustafa Kemal'i verdikleri görevler vesilesiyle ülke dışına göndermeleri yer alır. Özellikle Talat Paşa, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ndeki gücünü ve itibarını arttırmak için önde gelen bazı İttihatçıları İstanbul dışına göndermekle meşguldür. Cemiyetin bir numaralı adamı olarak anılmaya başlamış ve Sadrazam dahi ona danışarak hareket etmeye başlamıştır. Enver Paşa, orduya Alman kumandanları yerleştirip savaşa hazırlanma yolundadır. Ali Fethi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin genel sekreterliğini yapıp sempati toplamıştır. Fakat sonrasında Enver ve Cemal Paşa'lar, onu genel sekreterlikten uzaklaştırmıştır. Bunda, Mustafa Kemal ile olan yakın arkadaşlığı rol oynamıştır.

Enver Paşa'nın isteğiyle savaşa girilmiş, yazara göre Cemal ve Talat Paşa'lar savaşa girme konusunda istekli değillerdir. Savaşa girme konusunda isteksiz olan Mustafa Kemal, savaş olunca görev ister. Sarıkamış hezimetini yaşayan Enver Paşa, rakibini en zor cephe olan Çanakkale'ye gönderir ve Mustafa Kemal burada tarih yazar. Bu durum, Enver Paşa ile Mustafa Kemal'in karşılaştırılmasına neden olur. Mustafa Kemal, diğer arkadaşları gibi Talat Paşa'yı ve cemiyeti eleştirmekten geri durmaz. Mustafa Kemal'i Enver Paşa'nın yerine getirmek isteyen İttihat ve Terakki fedaisi Yakup Cemil'in bu düşüncesi duyulur. Enver ve Talat Paşa'lar, oturdukları koltukları Yakup Cemil'le borçludur çünkü Babıâli Baskını gibi kilit meselelerde önemli roller oynamış ve onlara iktidarı sağlamıştır. Onu sürgüne göndermek isteyen Enver Paşa'ya karşı başka bir baskın organize etmeye çalışır. Bunun üzerine tutuklanarak vatan hainliği suçundan kurşuna dizilir. Böylece Enver ve Talat Paşa'lar, etrafındakileri muhalifleri yok etmek suretiyle rahatlamışlardır.

Kutsal İsyan II'de, Mustafa Kemal'in 9. Ordu Müfettişi olarak Rumları Türklerden korumak için Samsun'a gönderilmesi işlenir. Bu durum İngilizler için böyleyken, Vahdettin için, yeni hazırlıklara giren Enver Paşa'yı ancak Mustafa Kemal'in durdurabileceğine olan inanç ön plandadır. Çerkez Ethem'in İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girişi de yine bu romanda işlenir. Rauf Bey'in Çerkez

Ethem'e verdiği Rumlara karşı direniş başlatma görevi, onun Milli Mücadele içerisindeki konumlanışını başlatır.

Kutsal İsyan III'te, Mustafa Kemal ile İttihatçılar arasındaki makasın açıldığını ve bunu halka en iyi şekilde anlatmanın yollarının arandığını görmekteyiz. Milli Mücadele'ye olan halk desteği, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bu mücadele yer almadığına emin olmalarından sonra mümkün olabilmiştir. Bu, ittihat ve Terakki Cemiyeti'nin geldiği noktayı ifade etme konusunda önemli bir veridir.

Kutsal İsyan IV'te, İzmitli Yahya Kaptan üzerinden İttihatçıların Karakol Derneği ile Ankara arasındaki iktidar mücadeleleri anlatılırken, Kutsal isyan V'te, Milli Mücadele Dönemi'nde Yeşil Ordu'nun kuruluşu ve yurt dışındaki İttihatçıların bu ordu ile olan bağlantılarına yer verilir.

2.1.19.Bizim Diyar

Sevinç Çokum'a ait olan roman 1978 yılında Türk Edebiyat Vakfı Yayınları tarafından yayımlanmıştır. 1982 yılında tekrar aynı yayınevi tarafından yayımlanan roman, 1984 yılında Cönk Yayınlarınca yayımlanmıştır. 1990 yılında aynı yayınevi tarafından yeniden basılan roman, 1994 yılında Ötüken Neşriyat tarafından yayımlanmaya başlamıştır. 2012 yılından itibaren Kapı Yayınları tarafından basılan roman, okunurluğunu sürdürmektedir.

Enver Bey ve Niyazi Bey'in de birer kahraman olarak şahıs kadrosunda yer aldığı romanda Rıfat, dayısı Haşim Bey, Cevat Bey, Hilmi ve Ehem birer Jön Türk taraftarıdırlar. Rıfat, Abdülhamit taraftarı olan babası Ali Bey'den ziyade dayısı Haşim Bey tarafındadır ve Haşim Bey, İttihat ve Terakki'nin kurucularından gösterilir. Haşim Bey, Paris cemiyeti grubunu pek güçlü bulmaz. Cevat Bey'in Bulgarlarla ortak hareket etme fikrine pek katılmasa da Meşrutiyet için onlarla çalışır. Fakat yazarın tutumu, azınlıkların Meşrutiyet için çalışma isteklerinden ziyade, Osmanlı Devleti'nden kopuş arzularının olduğu fikrine

yaslanır ve Haşim Bey'in düşünceleri bu yönlü gelişir. Roman, iki zıt kutbu bütün tartışmalarıyla uzun soluklu bir şekilde ele alır.

2.1.20.Dersaadet'te Sabah Ezanları

Attila İlhan'a ait olan roman, 1981 yılında Bilgi Yayınevi tarafından yayımlanmıştır. 1984, 1988 yıllarında aynı yayınevi tarafından basılan roman, 1998 yılından itibaren İş bankası Kültür Yayınları tarafından yayımlanmaya başlanmıştır.

Romanda Abdi Bey, Osman Nevres, Münif Sabri Jön Türk hareketi içinde yer alırlar. Romanda bu hareketi doğuran etkinin istibdat yönetimi olduğuna yaslanan bir düşünce vardır. Fakat yabancıların etkisine açık bir hareket olduğu da ortadadır. Abdi Bey'in babasının avukatı, meşhur İttihatçı Emanuel Karasu'dur ve Abdi Bey, onun vasıtasıyla harekete dâhil olmuştur. Abdi Bey'in babası, Karasu'nun önerisiyle onu Paris'e öğrenim görmeye gönderir. Oğlunun çapkınlık maceralarını ve söylentileri bitirmek amacıyla bunu kabul eden babası, bu söylentilerin biteceğini düşünür. Abdi Bey ise Paris'e gidişini siyasi sürgün olarak kabul ettirecektir çevresine. Paris'in gece hayatıyla vakit geçiren Abdi Bey, Gülistan Satvet adında bir kadınla tanışır. Jön Türklerle ilgili bütün bilgileri bu kadından öğrenir. O sıralar, I. Jön Türk Kongresi henüz yapılmıştır. Kongrenin içeriğine dair (Ahmet Rıza ve Prens Sabahattin ekiplerinin mücadeleleri gibi) bilgiler edinir. Daha sonra yine Gülistan Satveti üzerinden Ali Şefkatî Bey'le görüşür. O da Jön Türk hareketiyle ilgili bilgiler alabilmesi için onu *Meşveret*'i okumaya yönlendirir. Abdi Bey, siyasal hayatı takip etmeye başlar. Damat Mahmut Paşa'nın bir bildirisini okur ve çok etkilenir. Bu bildiriden sonra Damat Mahmut Paşa'nın ölümü, Jön Türkler arasında bir toparlanmaya dahi neden olur. Abdi Bey zamanla Cemiyet'te kendine bir yer de edinmiş olur. Daha çok Ali Şefkati'nin gölgesinde hareket etse de örneğin Ahmet Rıza'nın verdiği kuryelik görevlerini de icra eder. Fakat zamanla Cemiyet'te önemli rol oynar ve Cemiyetin Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile birleşmesinde önemli rol oynar. Gizli görevlerin verildiği Abdi Bey şahsında yer altı örgüt düzeni kuran İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin de hareket alanı ortaya çıkar. Abdi Bey'in

Cemiyetin asli üyesi olması da yine böyle bir gizlilikle mümkün olur. Silaha ve Kuran'a el basılarak edilen yeminle tam bir İttihatçı olur. Reval Görüşmeleri'nden dağa çıkışların ve ihtilal adımlarının ayak seslerini anlatan romanda Abdi Bey, Cemiyet içinde önemli görevlerde bulunan ve önemli 'kalemşor'lardan gösterilen biri olur.

31 Mart Olay'ı, yazar tarafından gerici bir ayaklanma olarak yorumlanır. *Tanin* gazetesinin yağmalanması ve Hüseyin Cahit Bey'e benzerliğinden kaynaklı mebus Mehmet Aslan Bey'in öldürülmesi romanda konu edinir. 31 Mart Olayı'ndan önce, Enver Bey, Ali Fethi Bey gibi önemli İttihatçı subaylar, yurtdışı görevlerini bırakarak Hareket Ordusu ile İstanbul'a gelirler. II. Abdülhamit'i Selanik'e zorla götüreceklerini beyan etmiş ve Ali Fethi Bey üzerinden kabul ettirmişlerdir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin padişah üzerindeki tesirini bu noktada görmekteyiz. Abdi Bey, Ali Fethi Bey'i yemeğe davet edip bu detayları almak ister. Abdi'nin babası köse İsmail Bey, İttihatçıların bu yaptığını şiddetle eleştirir. Abdi Bey, Ali Fethi Bey'e İttihat ve Terakki Cemiyeti'ndeki Alman etkisinden ve asker-sivil ikileminden konuşup ve Cemiyet'in yönetimi tamamen ele alması gerektiğinden bahseder.

Abdi Bey'e göre, savaşa İngilizlerin ve Fransızların yanında girmek kazanç sağlayacaktır. Dolayısıyla Mütareke Dönemi'nde İngiliz taraftarı olmakla suçlanır. Mütareke Dönemi'nde İstanbul'daki İttihatçıların saklanmalarını Abdi üzerinden anlatılır. Abdi Bey, İttihatçıların yaşadığı dağılmadan kaynaklı büyük üzüntü duyar. İttihatçıların yaşadığı Kuvay-ı Milliye taraftarı olmakla Milli Mücadele karşıtı olmak durumları, romandaki İttihatçı karakterler vesilesiyle aktarılır.

2.1.21.Cevdet Bey ve Oğulları

Orhan Pamuk'a ait olan roman, 1982 yılında Karacan Yayınları tarafından İstanbul'da yayımlandı. 1983 yılından itibaren Can Yayınları tarafından yayımlanan roman, 1994 yılı itibariyle İletişim Yayınları tarafından

yayımlanmaya başladı. Yazarın son yayınevi olan Yapı Kredi Yayınları, 2013 yılı itibariyle Cevdet Bey ve Oğulları'nı yayımlamaya başlamıştır.

Romanın başkişisi Cevdet Bey'in ağabeyi Nusret'in Jön Türk olması vesilesiyle romanda Jön Türk psikolojisini görmekteyiz. Radikal fikirlere sahip olan Nusret, Jön Türk kimliğinin yanında alkole düşkün bir doktordur. *Mizan* gazetesini okur. Cevdet Bey'in kayınpederi Şükrü Bey ile düşünceleri çelişir. Şükrü Bey, tartışma zeminin doğru olacağını ve doğru bir yönetimin ancak böyle gelebileceğini savunurken Nusret, kanlı bir ihtilal dışında gerçek bir kurtuluşun olmayacağını savunur.

Romanda, Cevdet Bey'in arkadaşı Fuat Bey, savaş döneminde vagon ticareti yaparak zenginlemiştir. Savaş döneminde şeker ticareti yapan Cevdet Bey ise, bir yandan İttihatçılarla iyi ilişkiler kurarken beri yandan sıkıntılı bir ticaret biçimi olan vagon ticareti gibi işlerden kaçınmıştır. Yazar, vagon ticaretinin İttihatçılara yakın olmakla yapılabileceği türünden bir mantığı okura anlatmamakla birlikte Cevdet Bey'in ruh dünyası üzerinden böyle bir durumun olduğunu okura hissettirmektedir.

2.1.22.Cumhuriyet Türküsü

Emine Işunsu'ya ait olan roman, 1993 yılında Ötüken Yayınları tarafından yayımlanmıştır. 2009 yılından Elips Yayınları tarafından yayımlanmaya başlanan roman, 2013 yılından itibaren Bilge Kültür-Sanat tarafından yayımlanmaktadır.

Abdülgalip Safa, Avnullah Kazîmî, Celalettin Hikmet, Taşçızade Hüseyin Bey, romanda Jön Türk hareketi içerisinde yer alırlar. Romanda İttihat ve Terakki Cemiyeti içerisindeki çekişmeler, cemiyetle ilgili kavramlar, II. Meşrutiyet gibi olaylar işlenir. II. Abdülhamit'in aldığı tedbirler iyi niyetli olsa da ülkeyi zor bir duruma sokmuştur. Fakat Jön Türk hareketinin dış etkilere bu kadar açık olması, romanın eleştirileri arasındadır. Ayrıca İttihatçılar, Cumhuriyet'in kuruluşunda önemli rol oynayan da kimselerdir. Romanda Abdülgalip, Cemiyet'le Avnullah

üzerinden tanışmış ve kendini İttihat ve Terakki'nin üyesi olarak bulmuştur. Bir gün II. Abdülhamit'i öldürmeye karar kılarlar. Fakat bu kararı alanlardan biri teslim olur ve Abdülgalip'in de içinde olduğu diğerleri yakalanma korkusu yaşarlar. Yahya Kemal, romanda Abdülgalip'in dostudur ve ona Paris'ten bahsetmiştir. Abdülgalip Paris'e kaçar. Bir süre sefalet çeker. Orada Ahmet Rıza ve Prens Sabahattin'in cemiyet içerisinde ayrı grupları olduğunu görür ve bu grupları birleştiren tek şeyin II. Abdülhamit karşıtlığı olduğunu saptar. Sabahattin tam bir ihtilalci, Ahmet Rıza ise ihtilale ve şiddete karşı olarak aktarılır. Abdülgalip, Ahmet Rıza ekibine dâhil olur. Abdülhamit'in yurda dönüş çağrısına kazanacakları para için dönüş yapanlar olur ama Abdülgalip bu paraya tamah etmez. Bu durum onun için bir övünç kaynağıdır ve idealist bir tip olarak önümüze çıkar. Kahramanımız, I. Jön Türk Kongresi'nde görev alır. Kongreden sonra Jön Türkler iki cemiyet olarak ayrılırlar: Ahmet Rıza ve Prens Sabahattin ayrı ayrı cemiyetler kurar. Abdülgalip, endişeleriyle süreci takip eder.

Abdülgalip, Mütareke Dönemi'nde İttihatçıların kurduğu Karakol Cemiyeti'nde çalışır ve Milli mücadele'ye destek olur. Cumhuriyetin kuruluşunda İttihatçıların önemli ve olumlu bir rol oynadığını Abdülgalip üzerinden anlatan yazar, kanımızca Milli Mücadele'ye destek verdiği anlaşılan Abdülgalip'i faili meçhul bir cinayete kurban ettirerek, bu yolda dökülen İttihatçı kanına da dikkat çekmek istemiştir.

2.1.23.Kılıç Yarası Gibi

Ahmet Altan'a ait olan roman, 1998 yılında Can Yayınları tarafından yayımlanmıştır. Can Yayınlarınca birçok baskısı olan roman, aynı performansı, 2006 yılı itibariyle Alkım Yayınevice basıldığında da göstermiştir. 2013 yılı itibariyle Everest Yayınları etiketiyle basılan roman, hâlâ daha en öok satanlar arasında anılmaktadır.

Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü, Enver Paşa, Talat Paşa, İsmail Canbolat, Mülazım Atıf gibi Jön Türklerin de şahıs kadrosunda yer aldığı romanda Jön Türk hareketine bağlı olan Hüseyin Hikmet Bey, Cevat Bey ve

Ragıp Bey de yer alır. Meşrutiyet'in ilanıyla biten romanın başlangıcı, Ermenilerin Osmanlı Bankası'nı basmasıyla başlar. Romanda Jön Türk hareketinin varlığı sadece istibdada bağlanmamıştır. Romanda azınlıklar üzerinden şekillenen dış devletlerin çıkarlarının, idari ve askeri anlamda problemlerin, halkın içerisinde bulunduğu sefaletin Jön Türk hareketinin doğuşuna sebebiyet verdiği anlaşılmaktadır. Saray doktorunun oğlu olan Hüseyin Hikmet Bey, istibdat yönetiminin çıkardığı zorluklarla uğraşmamış, rahat bir hayat sürmüştür. Paris ve İstanbul arasında geçen hayatı, Doğu ve Batı kültürüne hâkim olmasını sağlamıştır. Bir jurnalci olmayan Hüseyin Hikmet Bey'in hakkında Saray'a jurnaller yazılması, onun yaptığı Fransızca tercümelerle ilgilidir. Bir arkadaşı için yasak olan Fransızca bir gazeteyi çevirmiş ve bu çevirilerin içeriklerinden etkilenmiştir. Zamanla İttihatçılığa evirilecektir. Hüseyin Hikmet Bey'in Selanik sürgünü, onu cemiyete bağlayan en büyük unsur olmuştur. Hüseyin Hikmet Bey'in cemiyete dâhil olmasını sağlayan kişi ise, İstanbul'dan gelen dostu İsmet Bey (İnönü)'dir. Diğer İttihatçı karakterler olan Cevat ve Ragıp Bey, ağabey kardeştirler. Devlet hazinesinde para olmadığı için maaşını alamayan ve idareden kaynaklı bir dizi sorun yaşayan Ragıp Bey, kabadayı edasında bir askerdir. Ağabeyi Cevat Bey ise, istibdat idaresini yıkmak isteyen, hürriyet taraftarı bir Jön Türk'tür. Ragıp Bey, bir dönem bir tekkede saklanmak zorunda kalır. Bu tekkeye hafiye yerleştiren II. Abdülhamit idaresine tekkenin şeyhi de karşı çıkmaya hazırdır. Cevat Bey'in karşılığında sürgün ya da idam riski taşıyacağı bildiri dağıtma gibi görevleri üstlenmesi, sıradan sayılabilecek bir askerin dahi II. Abdülhamit'i devirme arzusuna sahne olur. Sürgünlerin ve tutuklamaların artması, cemiyetin genişlemesine neden olur. Çünkü herkes bir bıkkınlık içindedir. Gittikçe genişleyen başkaldırı hareketini birleştirmek zaruridir. Cevat Bey'in Manastır'a tayin olunması bu birleşme içindir. Seyreden süreçte Balkanlardaki hareketlilik işlenirken Enver Paşa'nın, Resneli Niyazi'nin ve Eyüp Sabri'nin dağa çıkışları, Bulgar komitacılarından öğrendiklerini uygulamak olarak işlenir. Şemsi Paşa'nın öldürülmesine kadar ki süreç, istibdat idaresinin Balkanlardaki hakimiyeti tekrar sağladıklarına değinirken, Şemsi Paşa suikastının Meşrutiyet'in ilanı konusunda dönüm noktası olduğuna da değinilir. Meşrutiyet'in ilanını kutlamalarla karşılar halk. Fakat yazar, romanın sonunda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bir istibdadı bitirip başka

bir istibdat getireceğini vurgular. Bu romanın devamı olan İsyan Günlerinde Aşk adlı romanında yazar, 31 Mart Olayı'na özellikle eğilmiş ve romanında bu tarihi olayı uzunca anlatmıştır.

2.1.24.Elveda Güzel Vatanım

Ahmet Ümit'e ait olan roman, 2015 yılında Everest Yayınlarınca yayımlanmış ve günümüze kadar birçok baskı yaparak gelmiştir.

Şahıs kadrosunda dönemin önemli kişiliklerinin yer aldığı roman, uzun bir araştırma ve hazırlık sürecinden sonra yayımlanmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kuruluşundan feshine kadar geçen süreç, roman sanatı kuralları içersinde ele alınmıştır. Roman, İttihatçı bir fedai olan Şehsuvar Sami'nin yakalanmaktan korktuğu için yerleştiği bir otelde 16 gün boyunca Yahudi bir eski aşkına (Ester) yazdığı mektuplarından oluşmaktadır. Romanda Enver Paşa, Talat Paşa, Cavit Bey, Süleyman Askeri, Kara Kemal, Ahmet Rıza gibi gerçek kişiler de karakter kadrosunda yer almıştır.

II. Abdülhamit tarafından sürgüne gönderilip öldürülen bir baba hikâyesi olan Şehsuvar, İttihat ve Terakki'ye Ester'in dayısı Leon aracılığıyla katıldığı ilk zamanlar kuryelikle görevlendirilmiş ve Selanik-Manastır-Ohri-Üsküp arasında mekik dokumuştur. Zamanla Talat Paşa'ya çok yakın biri haline gelir. Ester'in Paris'te aşklarını rahatça ve güzelce yaşayabileceklerini ifade etmesi ve onu Paris'e çağırması karşısında Şehsuvar'ın cemiyeti ve İnkılâbı seçmesi, onun fedailiğe kadar yükselmesini de açıklamaktadır.

İstibdadı kaldırmak için kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni ve cemiyetin iç dengelerini, Meşrutiyet'in ilanını, 31 Mart İsyanı'nı, Trablusgarp ve Balkan Savaşlarını, I. Dünya Savaşı'nı, Ermeni Tehciri'ni, Mustafa Kemal'e yapılan suikastı mevzu-u bahis eden roman, aslında Şehsuvar'ın anılarıdır. Suikast girişiminden sonra başlayan İttihatçı avına onu da almalarından korktuğu için bir otele yerleşir ve başına geleceklerden birileri haberdar olsun ister. Şehsuvar Sami, İttihat ve Terakki'yi daima eşitlik, kardeşlik, dürüstlük gibi

ilkeler üzerinden kavrar ve okura kavratır. Teşkilat-ı Mahsusa'da görev yaptığını da sık sık dile getirir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'ndeki üst makamlar (Enver ve Talat Paşalar) iktidar hırslarına yenik düşmüş, II. Abdülhamit istibdadından daha ağır bir yönetim gerçekleştirmişler ve cemiyetin ideallerini yok etmişlerdir. Vatan için canını ortaya koyan Şehsuvar Sami gibi İttihatçılar, vatan düşmanı olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Öyle ki, Maliye Bakanı Cevdet Bey idam edilmiş, Milli Mücadele'de önemli rol oynayan Kazım Karabekir, son anda idamdan kurtulmuştur. Şehsuvar Sami de bu gelişmeleri görünce sıranın yavaş yavaş kendisine geldiğini düşünmektedir.

Eski İttihatçılar birer birer Şehsuvar Sami'nin kapısını çalmaya başlarlar. Bunlardan Mehmet Esat, hükümet yanlısı olmuş; hükümete çalışan biri durumuna gelmiş ve Şehsuvar'ı da yanına çekmek ve İttihatçıları deşifre etmesi için birlikte çalışma teklifinde bulunmuştur. Bir diğeri Mülazım Fuat da hükümet ve Cumhuriyet aleyhine düşünen gizli bir örgütte konumlanmış ve Şehsuvar'a birlikte çalışma teklifi götürmüştür. Emekliliğinin çoktan geldiğini düşünen Şehsuvar, bu iki zıt kutup arasında kalmıştır. Fakat romanın sonunda durumun tam tersi olduğu anlaşılır. Mehmet Esat, bir İngiliz ajanıdır. Mülazım Fuat ise Cumhuriyet'in istihbarat biriminde çalışmaktadır ve asıl kimliğini Mehmet Esat'ı yakalamak için açık etmez. Mehmet Esat'ın öldürülmesi ve Şehsuvar Sami'nin temize çıkmasından sonra Şehsuvar Sami intihar eder.

Baştan sonra bir İttihat ve Terakki romanı olan Elveda Güzel Vatanım, kapağında yazan '*devletin derinlikleri toprağın derinliklerinden daha karanlıktır'* cümlesiyle, derin devlet psikolojisinin, İttihat ve Terakki Cemiyeti ve icraatlarıyla özdeşleştiren bir okuma yapmamıza olanak sağlamaktadır.

2.2. ROMANLARDA İTTİHAT ve TERAKKİ'NİN GENEL GÖRÜNÜMÜ

1908'den 2018'e dek süren 110 yıllık süreçte İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin algılanışları değişti, dönüştü. Yazarların ideolojik tutumları bu dönüşüme ışık tutarken, ülke insanının tarihe artan ilgisiyle geçmişi istediği gibi görme arzusu da yön verdi. Güncel politik durumlar karşısında tarafını belirlemek isteyen birbirinden farklı kutuplar, zaman geldi, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile II. Abdülhamit arasındaki uzun çekişmelerle karşıtlaştı. İttihat ve Terakki Cemiyeti ile II. Abdülhamit, bu farklı kutuplar için bir turnusol kağıdı görevinde dahi bulundu.

Listeye baktığımızda göreceğimiz bir diğer eğilim ise, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne olan ilginin giderek güçlendiği ve nedenselliğinin daha fazla tartışılır olduğudur. Bu da yakın dönemin siyasal objelerinin ve bu objelerin kullanım ve değerlendirme alanlarının ülkenin kuruluş dönemindeki açmazları hatırlatır olmaya başlamasıyla ilintilidir. Böyle bir perspektifin, cemiyetin değerlendirilişini, içinden çıkılmayacak magazinsel bir örüntüye dönüştüreceği de aşikârdır. Dolayısıyla durumu politik eksenle ele alıp estetik alanda karşılığını sorgulamakla yetinilmelidir. Aksi halde durum bayağı bir paydaya çekilebilmeye hazır görünmektedir.

Murat Koç'un 'Türk Romanında İttihat ve Terakki' adlı çalışması ile Soner Akpınar'ın 'Türk Romanında II. Abdülhamit' adlı çalışmalarına baktığımızda, benzer bir roman kronolojisinin ortaya çıktığını görmekteyiz.[75]İttihat ve Terakki Cemiyeti ile II. Abdülhamit, birbirleri üzerinden gündeme gelmiş ve yine birbirleri üzerinden günah keçisi olarak algılanmışlardır. Jön Türk hareketinin ve devamında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin doğuşunu genellikle istibdat devrine bağlayan romancılar, İttihat ve Terakki idaresinin de başka bir istibdat doğurduğunu anlatmaya çalışmış ve cemiyeti buna bezer yönleriyle eleştirmişlerdir.

[7575] Koç, *a.g.e*, s. 15-18; Akpınar, *a.g.e*, s. 317-318.

İkinci Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonraki ilk yıllarda yazılan romanlardaki ortak duygu ve durum, II. Abdülhamit devrindeki idari yönetimin olumsuzlanması ve İttihatçı kimliğin kahramanlaştırılmasıdır. İstibdadın Jön Türk hareketine neden olduğu ve aslında kendi yıkılışına böylelikle ön ayak olduğu da ortak değerlendirmelerdendir. Bazı yazarlar ise, Jön Türk hareketinin yabancılarca desteklendiği ve II. Abdülhamit idaresini dağıtmak ve ülkedeki istikrarı bozmak için yabancıların Jön Türkleri kullandığı noktasında birleşmişlerdir. II. Meşrutiyet'in gelişini büyük bir coşkuyla karşılayan halkın hissettikleri yazarlar tarafından romanlarda başarılı bir şekilde işlenmiştir. İdeolojik ayrılıkların II. Meşrutiyet'i değerlendirme konusunda farklı diller kullandırttığını da ifade etmek gerekmektedir. Fakat II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki süreçte İhtilal yapmış olan bir cemiyet olarak İttihat ve Terakki'nin Meşrutiyet sonrası hayata ve siyasete yeterince hazırlanmadığı da romanlarda sıkça işlenmiştir. Bu durumun bir hazırlık gerektirdiğinden bihaber bir şekilde sosyal ve ekonomik planlar yapmaktan aciz, salt askeri alanda rüştünü ispat etmiş kişilerin birleştiği bir cemiyet olarak İttihat ve Terakki, halktan kopukluk ve ihtilal sonrası yönetim sorunları sebebiyle varlığını uzun süre sürdürememiş ve bu da romanlarda geniş bir biçimde işlenmiştir. Milli bir bütünlüğün ve mili bir ekonominin kurulamaması İttihatçılığın en çok eleştirildiği noktalar olmuştur. II. Abdülhamit'in idareden çekilmesiyle her şeyin düzeleceğine olan inancı İttihatçıların devamlı yaymış olması ve bu hataya düşmüş olmaları, romancıların II. Meşrutiyet'i, I. Meşrutiyet'e göre kültürel anlamda daha zayıf görmelerine neden olmuştur. Çünkü I. Meşrutiyet, teoride ve pratikte hareketli bir dönem yaşatırken, II. Meşrutiyet, pratiği teoriyle besleyememiş, fikir üretecek insanlar yeterince önemsenmemiştir. Ziya Gökalp'ın düşüncelerine yeterince önem verilmemiştir. Asıl meselenin askeri olduğu düşüncesinden kurtulamamak, belki de İttihatçıların sonu olmuştur. Siyasette Asker-sivil tartışmalarının yapıldığı bir dönem olmasına rağmen askeri kimliğin siyasetten el çekmemesi, bir nevi İttihat ve Terakki'nin komitacı zihniyetten kopamamış olduğuna da işarettir. Bu zihniyetten kopamamak, Enver-Talat-Cemal Paşa isimlerinin ön plana çıkması ve 'üçler saltanatı-triyumvira' gibi benzetmelerin yapılmasına neden olmuş, Meşrutiyet bilincinin yerleşmesini engellemekle birlikte cemiyeti arkalarında duran halktan etmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti, yönetimi ele aldıktan sonra,

II. Abdülhamit istibdadının kendilerine yaptığı sürgün, hapis gibi hukuksuz kabul ettikleri yönetim biçiminin aynını kendilerine muhalif olan yapılara karşı kullanmışlardır. Bunun yanında Saray'a yakın olanların zenginleştiği bir istibdat yönetiminin yerine cemiyete yakın olanların özellikle savaş döneminde zenginleştikleri halkın dikkatinden kaçmamıştır. Dolayısıyla halk, istibdat devri uygulamalarını arar hale gelmiş ve romanlarda bu durum sıkça işlenmiştir. Bunun yanında iç politikadaki ve dış politikadaki başarısız yönetim, toprak kayıplarına neden olmuş fakat yine de bu sebeplerden eleştirilen İttihatçılar, kendilerine muhalif olanları vatan haini ilan etmiş, İttihatçılığı vatanseverlik olarak görmüşlerdir. Romancılar bu durumu yine halkın düşüncelerine ayna olarak ele almış görünmektedirler. İttihat ve Terakki Cemiyeti üzerinden İngiliz ve Alman etkilerinin yoğunlukta olduğunun altı çizilmiştir. II. Meşrutiyet'ten önce İngiliz desteğinin, II. Meşrutiyet'ten sonra Alman desteğinin İttihatçıları kuşattığını işlemişlerdir. Dar boğazdan çıkmak için özellikle Enver Paşa'nın girişimleri sonucunda I. Dünya Savaşı'na Almanların yanında giren İmparatorluğun -kimi tarihçilerce bu durum diplomatik bir başarı olarak yorumlanırken- savaş ekonomisinin hezeyanları ve savaşın kaybedilmesinden sonra topraklarının bölüşülüp ülkede topyekûn bir mücadeleye neden olmaları hasebiyle İttihatçılar eleştirilmişlerdir. Cemiyet içerisindeki İngiliz hayranları ile Alman hayranlarının tartışmaları da cemiyetin fikren birleşememesini özetlemektedir. Yabancı devletlerin esaretinden kurtulamayan bir yönetim sergileyen İttihat ve Terakki Cemiyeti ve İttihatçılık, Mütareke Dönemi'nde halktan büyük bir nefret görmüş ve Mili Mücadele'nin yönetenleri arasında İttihatçıların olmamasına özen gösterilmiştir. Fakat İttihatçıların bir kısmı Milli Mücadele'de yer alırken, Atatürk ve çevresi, Milli Mücadele hareketinin bir İttihatçı hareket olmadığını her zaman anlatmak durumunda kalmışlardır. Milli Mücadele'de yer alan İttihatçılar, Atatürk'ün yerine Enver'i getirmeyi planlamışlarsa da bu gerçekleşmemiştir. Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra Atatürk'e suikastla ön plana çıkmaya çalışan İttihatçılar, bunu başaramayınca tamamen yok olmaya yüz tutmuşlar ve Cumhuriyet'le aralarındaki bağı tamamen koparmışlardır. [76]

[76] Koç, *a.g.e*, s. 613-615.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İTTİHAT ve TERAKKİ ALGISININ TÜRK ROMANINDAKİ TARİHSEL SÜREÇTE DEĞİŞİMİ

3.1.KRONOLOJİLER ve ANALİZ

İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni konu alan romanlar, cemiyetin kuruluşundan yıkılışına kadar olan süreci topyekûn ele almamışlardır fakat romanların genel seyri, bu süreci hep birlikte işlemiş olduklarını göstermektedir.

Yazarlar, Meşrutiyet'ten önceki süreçte İmparatorluğun pek de iyi yönetilmediğini işlerken, Jön Türk hareketinin ortaya çıkışını genel itibariyle II. Abdülhamit istibdadına bağlamışlardır. Ülke içinde ve dışında bir dizi problemle baş başa kalan İmparatorluğun, aynı şekilde devam ederse yıkılacağına kesin gözüyle bakılmaya başlanmıştır. Kanun-i Esasi ve Meşrutiyet'in tekrar yürürlüğe konması, İmparatorluğu kurtaracak ilk adımdır. İttihat ve Terakki Cemiyeti, bir yer altı örgütü olarak özellikle askeriyede örgütlenmeye başlamış ve Meşrutiyet'in ilanı için yönetime baskı yapmıştır. Cemiyetin icraatları vesilesiyle yaşanan sürgünler, tutuklamalar da geniş bir şekilde romanımıza yansımıştır. Cemiyetin ele alınması, II. Abdülhamit'ten bağımsız olmayacağı için II. Abdülhamit de romanlara aynı oranda yansımıştır. Birbirleri üzerinden gündeme gelen bu iki tarihi şahsiyet ve cemiyet, romanlarda iki uç tarafı temsil etmişlerdir.

II. Meşrutiyet'in ilanı, romanlara ülkedeki yeni bir başlangıç olarak yansımıştır. Sosyal ve siyasal değişikler işlenmiş, tek kişiye bağlı olan yönetim anlayışında vazgeçilip devlet kurumları vesilesiyle yönetilmeye duyulan özlem dile getirilmiştir. Eski yönetimin devlet adamları karakterler şahsında eleştirilmiştir. Bununla birlikte İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, Meşrutiyet sondasındaki siyasal hayata hazırlanmadığı; bir plan-program sorunu yaşadığı romanlara yansımıştır. Cemiyetin zamanla gösterdiği olumsuz reaksiyonlar ve problemli siyasi ortam, II. Abdülhamit istibdadına benzer bir yönetim anlayışının

ülkede var olduğu yazarlar vesilesiyle işlenmiştir. Bu dönem, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin beklentileri karşılayamadığı ve legal platformda yer almakta zorlandığı bir dönemdir.

İttihat ve Terakki, 1914-18 yılları arasında gerçekleşen I. Dünya Savaşı'na Almanların yanında dâhil olan Osmanlı İmparatorluğunu savaşa sokmakla suçlanan bir isim haline gelir. Siyasi ve askeri başarısızlıklar ardı ardına gelir. Romanlarda bu dönemin en büyük suçlusu olan şahıs ise, Almanların tesirinde kalan ve Sarıkamış trajedisini yaşatan Enver Paşa olarak gösterilir. Enver Paşa ile Mustafa Kemal arasındaki gerilim de bu vesileyle işlenmiş olur.

Emperyal güçlerin I. Dünya Savaşı'ndan galip ayrılması ve Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarını kâğıt üzerinde bölüşmesi, ülkede bir kurtuluş hareketine; milli bir mücadeleye neden olur. Bu mücadelede, evvelden kahraman gösterilen fakat savaş döneminde hain ilan edilen İttihatçılar da yer alır. Kaybolan itibarlarını düzeltmeye çalışırken, beri yandan da cemiyet içerisindeki ayrılıkçı vatansever bilincin de tekrardan uyandığı, roman karakterleri şahsında konu edilmiştir. İttihatçıların hedefi cemiyeti bu dönemde tekrar diriltmekken, halkın İttihat ve Terakki'yi görmek istememesi, bu ismi tarih sahnesinde tutacaktır.

3.1.1. İttihat ve Terakki'yi Konu Alan Romanlar ve Kronoloji[77]

1908

Halit Ziya Uşaklıgil-Nesl-i Ahir

1909

Fazlı Necip-Menfi

Mehmet Rauf-Serap

[77] Murat Koç, *Türk Romanında İttihat ve Terakki (1908-2004*), Temel Yayınları, İstanbul, 2005, s. 15-18; Ahmet Ümit, Elveda Güzel Vatanım, Everest Yayınları, İstanbul, 2015, s. 557-558. (Prof. Dr. Murat Koç'un araştırmasına konu ettiği romanları yıllarına göre ayrıştırarak bir kronoloji çıkardığımız bu bölüme, yazar Ahmet Ümit'in Elveda Güzel Vatanım adlı romanının son sayfalarına aldığı roman kaynakçasını ve bunların yanına 2016'da çıkan Gürsel Korat'ın Unutkan Ayna adlı romanı ile 2006 yılında çıkan Osman Aysu'nun Yüreğimde Yare Var adlı romanını ekledik.)

Hüseyin Rahmi Gürpınar-Şıpsevdi

Saffet Nezihi-Kadınlar Arasında

1910

Halide Edip Adıvar-Seviye Talip

Ahmet Mithat-Jön Türk

Bekir Fahri-Jönler

Mehmet Celal-İsyan

Mehmet Celal-Kuşdili'nde

Hüseyin Rahmi Gürpınar-Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç

Saffet Nezihi-Müsebbip

1911

Ahmet Rıfkı-Hizmetçi Belası

Vodinalı Hüseyin Remzi-Sevda-yı Medfun yahut Safahat-ı İstibdad

1912

Halide Edip Adıvar-Handan

Halide Edip Adıvar-Yeni Turan

Mehmet Rauf-Genç Kız Kalbi

1913

Halide Edip Adıvar-Son Eseri

Mehmet Rauf-Menekşe

Sadiye Vefik-Muhaberat-ı Hakikiye

1914

Tahirü'l Mevlevi-Teşebbüs-i Şahsi

1918

Refik Halid Karay-İstanbul'un Bir Yüzü

Ömer Seyfettin-Ashab-ı Keyfimiz

Müfide Ferit Tek-Aydemir

1919

Reşat Nuri Güntekin-Harabelerin Çiçeği

Hüseyin rahmi Gürpınar-Hakka Sığındık

1920

Reşat Nuri Güntekin-Gizli El

Ercüment Ekrem Talu-Gün Batarken

1922

Reşat Nuri Güntekin-Çalıkuşu

Halide Edip Adıvar-Ateşten Gömlek

Yakup Kadri Karaosmanoğlu-Kiralık Konak

1924

Memduh Şevket Esendal-Miras

Reşat Nuri Güntekin-Damga

Reşat Nuri Güntekin-Dudaktan Kalbe

Hüseyin rahmi Gürpınar-Billur Kalp

Peyami Safa-Mahşer

Selahattin Enis-Zaniyeler

1926

Fazlı Necip-Türk Kızı

1927

Hüseyin Rahmi Gürpınar-Kokotlar Mektebi

Yakup Kadri Karaosmanoğlu-Hüküm Gecesi

1928

Reşat Nuri Güntekin-Yeşil Gece

Yakup Kadri Karaosmanoğlu-Sodom ve Gomore

1929

Aka Gündüz-İki Süngü Arasında

Hüseyin Rahmi Gürpınar-Mezarından Kalkan Şehit

Mehmet Rauf-Halas[78]

1932

Ethem İzzet Benice-Beş Hasta Var

1934

Sermet Muhtar Alus-Harp Zengininin Gelini

Burhan Cahit Morkaya-Dünkülerin Romanı

1935

Reşat Nuri Güntekin-Gökyüzü

1936

Halide Edip Adıvar-Sinekli Bakkal

1937

Yakup Kadri Karaosmanoğlu-Bir Sürgün

1938

Mithat Cemal Kuntay-Üç İstanbul

Şukufe Nihal-Yalnız Dönüyorum

1941

Abdülhak Şinasi Hisar-Fahim Bey ve Biz

1942

Reşat Nuri Güntekin-Ateş Gecesi

1943

Cevdet Kudret Solok-Sınıf Arkadaşları

1944

Samiha Ayverdi-Yolcu Nereye Gidiyorsun

Reşat Nuri Güntekin-Değirmen

Ahmet Hamdi Tanpınar-Mahur Beste

1946

Reşat Nuri Güntekin-Miskinler Tekkesi

[78] Daha sonra 'Kurtuluş' adıyla yayımlanmıştır.

1948

Ahmet Hamdi Tanpınar-Huzur

1950

Ahmet Hamdi Tanpınar-Sahnenin Dışındakiler

1953

Yakup Kadri Karaosmanoğlu-Panorama (1953-1954)

1956

Kemal Tahir-Esir Şehrin İnsanları

1957

Nahid Sırrı Örik-Sultan Hamid Düşerken

İlhan Tarus-Varolmak

1958

Kemal Tahir-Yediçınar Yaylası

1959

Kemal Tahir-Köyün Kamburu

1961

Ahmet Hamdi Tanpınar-Saatleri Ayarlama Enstitüsü

Reşat Nuri Güntekin-Kavak Yelleri

Reşat Nuri Güntekin-Son Sığınak

1962

Tarık Buğra-Küçük Ağa

Kemal Tahir-Esir Şehrin Mahpusu

Samim Kocagöz-Kalpaklılar

1963

Tarık Buğra-Küçük Ağa Ankara'da

Atilla İlhan-Kurtlar Sofrası (1963-1964)

1965

Melih Cevdet Anday-Aylaklar

Kemal Tahir-Yorgun Savaşçı

1966

Hasan İzzettin Dinamo-Kutsal İsyan I-VIII (1966-68)

1968

Münevver Ayaşlı-Pertev Bey'in Üç Kızı

Tarık Buğra-Firavun İmamı

Erol Toy-Toprak Acıkınca I-II

1969

Kemal Tahir-Kurt Kanunu

1970

Kemal Tahir-Büyük Mal

1971

Kemal Tahir-Yol Ayrımı

1973

Attila İlhan-Bıçağın Ucu

Samim Kocagöz-İzmir'in İçinde

1974

Attila İlhan-Sırtlan Payı

1975

Yılmaz Gürbüz-Balkan Acısı

1977

Kemal Tahir-Bir Mülkiyet Kalesi

1978

Sevinç Çokum-Bizim Diyar

Attila İlhan-Yaraya Tuz Basmak

1980

Kemal Bilbaşar-Bedoş

1981

Attila İlhan-Dersaadette Sabah Ezanları

1982

Orhan Pamuk-Cevdet Bey ve Oğulları

1983

Orhan Pamuk-Sessiz Ev

1984

Attila İlhan-Haco Hanım Vay

1985

Ayla Kutlu-Bir Göçmen Kuştu O

1988

Attila İlhan-O Karanlıkta Biz

1989

M. Necati Sepetçioğlu-Ve Çanakkale I: Geldiler

……..., Ve Çanakkale II: Gördüler

……..., Ve Çanakkale III: Döndüler

1991

Ahmet Altan-Yalnızlığın Özel Tarihi

Yılmaz Karakoyunlu-Üç Aliler Divanı

Mehmet Niyazi-Yazılamamış Destanlar

1993

Emine Işınsu-Cumhuriyet Türküsü

Şemsettin Ünlü-Yüz Uzun Yıl

1997

Selim İleri-Cemil Şevket Bey Aynalı Dolaba Üç El Revolver

1998

Ahmet Altan-Kılıç Yarası Gibi

Ayla Kutlu-Emir Bey'in Kızları

1999

Hulusi Yazıcıoğlu-Segah Peşrev

2001

Ahmet Altan-İsyan Günlerinde Aşk

2004

İnanç Üstün-Makedonya Gamzesi

2005

Reha Çamuroğlu-Bir Anlık Gecikme

2006

Osman Aysu-Yüreğimde Yare Var

2011

Melike İlgün-Enver Paşa'nın Sultanı

2012

Yılmaz Karakoyunlu-Mor Kaftanlı Selanik

2015

Ahmet Altan-Ölmek Kolaydır Sevmekten

Ahmet ümit-Elveda Güzel Vatanım

2016

Gürsel Korat-Unutkan Ayna

Yukarıdaki kronoloji, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni konu alan romanların kronolojisi olmakla birlikte, salt cemiyeti anlatan metinler değillerdir. Roman sanatının doğası, başkişinin yaşadığı olayları mekân-psikoloji-zaman gibi unsurlarla vermektir. Fakat yazarların cemiyetin aktif olduğu yılları anlatmaları, bizim, bu yazarlar ve okuyucuları şahsında cemiyetin algılanışlarını algılamaktır. Dolayısıyla özel olarak cemiyetin anlatıldığı romanlar olarak yukarıdaki kronolojiyi kavramak hatalı olacaktır. Cemiyetin var olduğu dönemin ve cemiyet içerisinde aktif olan kişilerin anlatıldığı bu romanlarda, hakiki bir tarihi şahsiyet olmayıp yazarın muhayyilesiyle kurguya dâhil olmuş kişiler de vardır, yazarların ideolojik tutumlarıyla tutum ve davranışları farklı anlatılmış kişiler de vardır. Bizim gayemiz, bu durumun neden böyle olduğuna yönelik cevaplar aramaktır.

Yukarıdaki kronolojiyi daha özel bir perspektifle ele almak yerinde olacaktır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1908'den beri romanlara konu edildiğini bildiğimize göre, 1908'den günümüze kadar her on yılda bir hangi romancıların ön plana çıktığına bakmak yerinde olacaktır. 1908-1920 arası Halide Edip, Bekir Fahri ve Mehmet Rauf isimleri ön plana çıkmaktadır. 1914-1917 arasında araştırma alanımızla ilgili bir roman metni çıkmamıştır. Ahmet Mithat ve Mehmet Celal isimlerini de zikretmek bu dönem için faydalı olacaktır. 1908-1920 arası romanlarındaki en önemli durum, yazarların dönemi anlatırken aynı zamanda o dönemin içerisinde aktif olmaları ve yaşar gibi anlatmaları olmuştur. Dolayısıyla özellikle 1940'lara kadar olan dönemlerdeki yazarlar, şimdiden baktığımızda tarih olarak değerlendirdiğimiz ve anlamaya çalıştığımız yılları, izleyici olarak görmüşlerdir. Bu durum, onları kendi cephelerinden bir savunuya itmiş olabilmekle birlikte, kendi tutumlarını da aktarmalarına neden olmuştur. Bu dönem romancılarda bir görev bilinci de bu manasıyla ortaya çıkmıştır.

1920'li ve 1930'lu yıllarda İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni konu alan romanlar daha da azalmıştır. Bu yıllarda Cumhuriyetin kuruluşuna giden süreçlere aktif olarak katılan, gazetelerde yazılar yazan ve taraflarını belli eden yazarların adı ön plana çıkmıştır. Halide Edip Adıvar ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu figürlerinin yanına 1920'lerle birlikte 1930'larda da üretkenliğini sürdüren Reşat Nuri Güntekin'i anmakta fayda vardır. Aynı şekilde 1930'lu yılların sonuna doğru Mithat Cemal ismi ve eseri de bu yönüyle önemlidir. Fakat 1920 ile 1940 arası araştırma alanımızla ilintili olarak pek hareketli geçmemiştir.

1940'lı yıllar, artık roman sanatının da ülkede dönüşmeye başladığı yıllardır. II. Dünya Savaşı'nın tüm dünyaya saldığı buhranlı halin yansımaları, bizim romanlarımızda işlenmeye başlamış, bu romanlara konu olan kişilerin geçmişleri anlatılırken, İttihat ve Terakki Cemiyeti de anlatılmaya başlanmıştır. Yine Reşat Nuri Güntekin adı görünürken Samiha Ayverdi ve Ahmet Hamdi Tanpınar, 1940'lı yılların araştırma alanımızla ilintili önemli yazarlarıdır.

1950'li, 1960'lı ve 1970'li yıllar, araştırmamızla ilgili önemli yıllardır. 1950'lerde tarihi roman alanında önemli addedilen romancımız Kemal Tahir'in adı ön plana çıkarken, 1960'larda Kemal Tahir, Tarık Buğra, Samim Kocagöz ve Atilla İlhan adı ön plana çıkmıştır. Ülkenin politik olarak dönüşüm içerisine girmeye başladığı bu yıllarda yakın geçmişi tekrar ele alma düşüncesi hasıl olmuştur. 1970'li yıllarda yine Kemal Tahir ve Atilla İlhan adı ön plana çıkarken, 1980'li yıllarda Orhan Pamuk adı da araştırma alanımıza dâhil olmaktadır.

1990'lı yıllar, roman sanatının postmodern dönemlerini yaşarken, romancının tarihe olan ilgisinin de artmaya başladığı yıllar olmuştur. Cumhuriyet döneminin tekrar ele alındığı, cumhuriyetin kuruluşuna giden sürecin başka bakış açılarıyla değerlendirilmeye başlandığı dönemler olmuştur. Dolayısıyla 2000'ler ve sonrasındaki süreçte gerçekleşen politik tartışmaların ham halleri bu dönemlerde masaya serilmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni konu alan romancılara baktığımızda 1990'larda Ahmet Altan adı ön plana çıkarken Ayla Kutlu ve Selim İleri de bu alana dâhil olmuş romancılardandır.

2000'ler ve sonrasındaki süreçte tarihe yönelen ilgi sinema ve televizyon dizileriyle sürmüş ancak bu gücünü yine romanlardan almıştır. Popüler tarih anlayışının iyice belirginleştiği bu dönemlerde araştırma alanımızda beliren isimler arasında yine Ahmet Altan yer alır. Polisiye romanlarıyla ün salan Ahmet Ümit de yine tarihi romanlarla anılmaya başlar ve araştırma alanımıza Elveda Güzel Vatanım adlı romanıyla dâhil olur. Bir başka beliren romancı ise Reha Çamuroğlu'dur.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, ilk dönem romanlarında özne olarak kullanılırken, son dönem romanlarında bu durum, özne olmaktan nesne olmaya doğru gitmiştir. Araştırmamızın bu kısmını sonuç bölümünde tekrar açacağız. Öncelikle İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni konu alan romanlara yaptığımız kronolojinin bir benzerini II. Abdülhamit'i konu alan romanlar için de yapmamız gerekmektedir. Bu durum bize, yerinde bir analiz yapma şansı verecektir. Dolayısıyla İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin anlatıldığı romanlarda İttihatçı

algısını ararken, II. Abdülhamit'ten ayrı bir okuma yapmak neredeyse imkânsızdır. İlk kronolojimizde yer alan bazı romanların da yer alacağı ikinci kronoloji, sonrasında bize önemli alanlar açacaktır.

3.1.2. II. Abdülhamit'i Konu Alan Romanlar ve Kronoloji[79]

1908

Halit Ziya Uşaklıgil-Nesl-i Ahir

1910

Ahmet Mithat-Jön Türk

Bekir Fahri-Jönler

1927

Yakup Kadri Karaosmanoğlu-Hüküm Gecesi

1936

Halide Edip Adıvar-Sinekli Bakkal

1937

Yakup Kadri Karaosmanoğlu-Bir Sürgün

1938

Mithat Cemal Kuntay-Üç İstanbul

1942

Reşat Nuri Güntekin-Ateş Gecesi

1943

Ziya Şakir-Yarım Asır Evvel Bizi İdare Edenler

1944

Samiha Ayverdi-Yolcu Nereye Gidiyorsun

1945

Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu-Karlı Dağlar

1957

Nahid Sırrı Örik-Sultan Hamid Düşerken

[79] Akpınar, *a.g.e,* s. 317-318 (II. Abdülhamit'i konu alan eserleri kronolojik olarak ele aldığımız bu bölüm, Soner Akpınar kitabının kaynakçasında verilen bölümden faydalanılarak hazırlanmıştır.)

1962

Sadettin Çulcu-Abdülhamit'in Gözdesi

1969

Mehmet Seyda-Sultan Döşeği

1977

Kemal Tahir-Bir Mülkiyet Kalesi

1986

Şemsettin Ünlü- Yukarışehir

1998

Ahmet Altan-Kılıç Yarası Gibi

1999

Selma Fındıklı-Saray Meydanında Son Gece

2000

Mim Kemal Öke-Günbatımı

Hıfzı Topuz-Taif'te Ölüm

2001

Ahmet Altan-İsyan Günlerinde Aşk

2005

Reha Çamuroğlu-Bir Anlık Gecikme

2009

Mehmet Alperen- Abdülhamit Han-Kurtlar Arenasında Bir Yalnız Adam

2010

Bedir Büyükarkın-Yoldaki Adam

Aydan Gündüz-Abdülhamit-Son Sultan

2011

Şebnem Pişkin-Sevgili Abdülhamit Han

İskender Fahrettin Sertelli-Abdülhamit ve Afrodit

Okay Tiryakioğlu-Abdülhamit-Son Hükümdar

2012

İhsan Oktay Anar-Yedinci Gün

Yasemin Bülbül-Son Saltanat Ertuğrul

Murat Çavga-Osmanlı'nın Sırrı Gizli İlimler Savaşı

Mustafa Emlik-III. Abdülhamit-Kuruyan Çınarı Yeşertecek Padişah

II. Abdülhamit'i konu alan eserlere baktığımızda, İttihat ve Terakki Cemiyeti'yle birlikte ele alınan eserlerin bir kısmının bu kronolojide yer aldığını görmekteyiz. Fakat özellikle 2000'li yıllardan sonra II. Abdülhamit'e olan ilgi artmış görünmektedir. Bununla birlikte II. Abdülhamit, muhafazakâr kesimin taraf belirleme aracı olarak da işlev görmüş ve daima hatırlanmıştır. Son dönemlerde bu kadar sık ele alınması, toplumun II. Abdülhamit'e olan ilgisinin katlanarak artması nedeniyle olmuştur. II. Abdülhamit'ten bahseden romanların İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden de bahsetmeleri doğaldır. Gündeme gelişleri, birbirleri üzerinden olan bu iki taraf da romancıların ideolojik perspektiflerini aktarma aracı olarak değerlendirilmişlerdir.

Romanımızda, II. Abdülhamit etrafında bulunan devlet adamlarının, şahsi çıkar gözeterek menfaate dayalı oluşları romanımıza geniş bir şekilde yansımıştır. Yazarların eleştirilerde bulundukları bir diğer husus ise hafiyelik sistemidir. [80]

II. Abdülhamit romanlarda, 'Ulu Hakan' olarak da 'Kızıl Sultan' olarak da görülebilmektedir. İslamcılık ve modernleşmeci tutumu bünyesinde barındıran bir padişah olarak roman zihniyetinde simgeleşmiş olan II. Abdülhamit, zamanla daha nesnel ele alınmaya başlamıştır. Olumsuz bahis açılan ilk dönem romanlarından sonra tarafsız ele alınmaya başlanmış, son dönemde ise mitleştirilmiştir. Ülke içerisindeki muhaliflere karşı baskıcı bir politika işlerken, Emperyal güçlere karşı yürüttüğü denge politikasıyla ve ülke görünümünü daha iyi bir noktaya taşımaya çalışmasıyla övülür. İslam'ın siyasal alanda güç

[80] Koç, *a.g.e*, s. 209.

kazanmaya başlaması, muhafazakâr yazarların uğrak alanlarından biri olarak II. Abdülhamit'i ele almalarına neden olmuştur. Dolayısıyla her kısmıyla kusursuz bir padişah ortaya çıkarken, içerideki muhaliflerin, dış güçlerin tesirinde kalmış olmalarından bahsedilir. Bu açıdan İttihat ve Terakki üyelerinin vatan haini ilan edilmeleri de sürpriz olmamıştır. Fakat usta yazarların II. Abdülhamit'e yaklaşımları nesnel düzeyde gerçekleşmiş ve II. Abdülhamit, kişilik özellikleriyle birlikte ele alınmıştır. Son dönemdeki II. Abdülhamit algısı, önceki dönemlere göre daha olumlu bir noktadadır.[81]

3.1.3 Analiz

Gizli bir cemiyet olarak ortaya çıkan İttihat ve Terakki Cemiyeti, son yüzyıla damgasını vurmuş bir siyasal harekettir. Bu hareket ülke sınırlarını aşan bir yelpazede karşılık bulurken dağınık ve karmaşık halini hep saklı tuttu. Türk romanında İttihat ve Terakki'nin izlerini süren romancılar, İttihatçılık algısı üzerinden yorumlar geliştirdiler. Bu durum salt romancılarda değil, İttihat ve Terakki Cemiyeti üzerine yapılan çalışmalarda da geçerliliğini korudu. Kemalist, Muhafazakâr ve Sol Liberal kesimler, Ermeni Tehciri, Atatürk'e yapılan suikast ve II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesi hasepleriyle 'hain' olarak İttihatçıları nitelendirdiler. Sağ Milliyetçi kesim ise, İttihatçıları vatansever olarak gördüler. Çünkü ulus devlete geçişi İttihat ve Terakki Cemiyeti ile temellendirdiler. Bu algıların oluşumunda romanlar, hatıralar ve akademik çalışmalarla birlikte okurun ideolojik duruşu rol oynamıştır. İttihat ve Terakki'nin tarihi ile ilgili akademik çalışmalar, 1948 yılında doçentlik tezinde II. Meşrutiyet'i ele alan Tarık Zafer Tunaya ile başladı, denilebilir. Evvelinde Ahmet Bedevi Kuran, Mustafa Ragıp Esatlı, Ziya Şakir gazeteci yazarlar İttihat ve Terakki ilgisini arttıran yazılar ve kitaplar kaleme almış, İttihat ve Terakki'nin tarihyazımına katkıda bulunmuşlardır. Bunun yanında İttihat ve Terakki'de yer alan kişilerin anılarını kitaplaştırması ile hatıra eksenli bir İttihatçı tarihi ortaya çıkmıştır. İttihatçı ilgisinin arttığı 1940'ların sonunda Necip Fazıl, şeyhi Abdülhâkim Arvasî'nin etkisiyle II. Abdülhamit üzerine yazılar kaleme almış ve bunlar 1965'te *Ulu Hakan Abdülhamit Han* adıyla kitaplaşmıştır. İttihatçı imajının

[81] Akpınar, a.g.e, s. 311-316.

olumlanmasını sağ milliyetçi kesimde görmekteyiz. Bu mevzuda muhafazakârların kahramanı II. Abdülhamit, Kemalistlerin kahramanı Atatürkken, Sağ Milliyetçilerin kahramanı Enver Paşa'dır. Sağ Milliyetçiler, Ulus devlete giden süreci ortaya çıkaranın ve milliyetçi tutumu besleyenin İttihatçılar olduğunu ve İttihatçıların olmaması durumunda ulus devletin de olmayacağını savunmuşlardır. Hain-kahraman diyalektiği, aynı kişilere bakıp farklı yorumlamalar yapan ideolojik kesimlerin içine düştüğü bir durumdur. Bu noktada heba edilen şey ise tarihtir.[82]

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Türk romanında kullanım alanlarına ve bu romanlardaki İttihatçılık algısına yönelik yorumlarımız, Jön Türk hareketinin doğuşuna romancıların ortak buluşma noktası olarak İstibdat rejimini görmüş olduklarıyla başlamaktadır. Bu açıdan ilk değerlendirmemiz Halid Ziya Uşaklıgil'in *Nesl-i Ahir* romanına yöneliktir. İstibdat rejimine karşı kurtuluşu ihtilal yapmakta bulan bir neslin, yani Jön Türklerin istibdat idaresine karşı var olmuş ve devam etmiş bir hareket olarak görülmesi, bu romanın temel işaretidir. Cemiyet tarafından Saraya yerleştirilen Halid Ziya'nın cemiyeti olumlaması kaçınılmazdır. Gençlik heyecanı psikolojisinin romana konu edilişi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni gençlikle özdeşleştirme çabası olarak da görülebilmektedir.

İttihatçıların II. Meşrutiyet'ten sonra ülkedeki iktidar çekişmelerinde ön plana çıkması, II. Meşrutiyetin ilanını gerçekleştirebilmesiyle mümkün olmuştur. II. Meşrutiyet'ten sonra halktaki coşkunun ve İttihatçıların olumlanması romanlara yansımıştır. Bu durumun romanlarda konu edilişini Fazlı Necip'in *Menfa* romanında görmekteyiz. Menfa'da, Meşrutiyet'in ilanıyla halkta oluşan coşku, istibdadın bitmesiyle özdeşleştirilmiştir. Ekrem'i jurnalleyen İkbal Hanım'ın korkudan ölmesi, yeni yönetimin hafiyeleri cezalandıracağı söylentileriyle olur. Ekrem, kaçmak zorunda kaldığı Paris'ten Selanik'e döner ve ailesine kavuşur. Romanın yazıldığı tarihte İttihat ve Terakki Cemiyeti aktiftir. [83]Aynı durum Nesl-i Ahir için de geçerlidir. Ülkesinden kaçmak zorunda olan

[82] İbrahim Şirin, a.g.e, s. 257-277.
[83] ; Zeynep Yörükoğlu, *Fazlı Necip'in Menfa Romanının İncelenmesi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2006. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

birinin Meşrutiyet ile birlikte ülkesine dönmesi, İttihatçıların, toplumun bir kesimine ülkesinin kucağını tekrar açtığını simgeleyen bir olaylar zincirini geliştirdiğini göstermek için romana konu edilmiştir dersek, yanılmayız.

II. Meşrutiyet'in ilanı ve sonrasındaki süreç, dönem insanını aslında eski ile yeni yönetimleri karşılaştıran bir psikolojiye doğru götürmüştür. II. Abdülhamit yönetimine karşı birleşen; ideolojik ayrılılıklarına rağmen bir araya gelebilmiş bir güruhun elbette ki yeni yönetimden beklentileri fazlaca olacaktır. Siyasetin toplum mühendisliğine büründürdüğü insanların anlatıldığı romanlardan biri kabul edilebilecek olan Safvet Nezihi'nin *Kadınlar Arasında* adlı romanı, bu açıdan önemlidir. Bu romandan önce ele aldığımız iki romanda, olumlu bir İttihatçı portresi görmekteyiz. Kadınlar Arasında'da olumlu bir İttihatçı portresi görmekle birlikte İttihatçıların yavaş yavaş sorgulanmaya başlandığını da görmekteyiz. Ciddi bir sorgulanma olmasa da küçük yönetsel eleştiriler başlamıştır. Dolayısıyla eğildiğimiz İttihatçı algısının değişimi meselesinde bir geçiş aşaması olarak bu romanı görebiliriz. Mektup tarzında yazılan roman, II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki süreci ele alır. İstanbul'da yaşayan Nüzhet ile Adana'da yaşayan Sadiye'nin mektuplaşmaları romanı oluşturur. Yeni sisteme geçişi ve sosyal dönüşümleri içeren roman, sokak gösterileriyle ilintili bilgiler de verir. Eski yönetimi savunanlar ile yeni yönetimi savunan insanların aynı ailelerde yer alması, toplumdaki tartışmanın mikro düzeyde ele alındığını göstermektedir. Manastır ve Selanik'teki dağa çıkışların halkı ayağa kaldırdığı ve bu askerlere büyük rüşvetlerin teklif edilmesine rağmen davalarından vazgeçmedikleri anlatılır. Dolayısıyla İttihat ve Terakki üyeleri, hürriyet kahramanı olarak anılırlar. Bu kadronun idealistliği üzerinde durulur. Meşrutiyet'in ilanından sonra Babıâli Caddesindeki insan kalabalığı ve coşkusu romana yansır. Nüzhet'in abisi üzerinden İttihat ve Terakki'ye kimi eleştiriler de yapılır. Örneğin Sait Paşa'nın tekrardan idari göreve gelmesi eleştirilir. Meşrutiyet'i iyi karşılayan ekiplerden biri de jurnalcilerdir. Bir önceki yönetimin tam karşısında duran bu kişiler, aslında çıkarcı tipolojiyi anlatmak için

kullanılmıştır. Kanun-i Esasi'nin ve II. Meşrutiyet'in heyecanla karşılandığı bu roman, döneme atılan ilk bakışlardandır.

Yurtdışında yaşayan İttihatçıların algılanışı üzerine yoğunlaşırken, Bekir Fahri'nin *Jönler* adlı romanını gözden kaçırmamak lazım gelmektedir. Fakat bu roman, Fransa'da değil, Mısır'da geçmektedir. Dışarıdaki İttihatçılar olarak değerlendirebileceğimiz kişilerin İstibdat idaresinden kaynaklı sürgüne gitmeleri ve İttihatçıların bir dizi problemle karşılaşmalarının bu romanla mümkün olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki azınlıkların Meşrutiyeti desteklemesindeki asıl amacının Osmanlı'dan kopmak olduğunu romanın kahramanı Necip tarafından gözlemlenmiştir. Aynı durum 1984 yılında Sevinç Çokum tarafından yazılan *Bizim Diyar* adlı romanda da işlenmiş ve tekrar gündeme gelmiştir. Buna mukabil, İngiliz himayesini İstibdat yönetimine tercih eden bir İttihatçı profiliyle Jönler adlı romanda karşılaşmaktayız. Dolayısıyla muhafazakâr çevrenin bu romanı algılayışı, İttihatçıların yabancı devletlerinin *maşası* olmasının itirafı olarak şekillenebilecektir.

Halide Edip'in *Handan* adlı romanı, idealist erkek tipini İttihatçı portresiyle özdeşleştirirken, İttihatçıların insani noktalarda problem yaşayan bireylere dönüştüğünü ve psikolojik açıdan gerilemeye başladıklarını anlatmıştır. Romanda idealist bir İttihatçı olan Nazım, *maksat* heveslisi biri ve duyarlılıktan uzak bir karakter olarak algılanmaktadır. Hürriyet ve ihtilal ideallerinin getirdiği noktalara yoğunlaşırken, bu türden ideallerin ve genel hayat dürtülerinin çıktısı olarak insan psikolojisinde ağır tahribatlara neden olabilecek bir dönemin içinde var olan İttihat ve Terakki hareketinin, bireysel ve toplumsal problemlere gark olduğunu ifade etmekte fayda görmekteyiz. Yazarın *Son Eseri* adlı romanında, İbrahim Hikmet adlı İttihatçı karakteri vasıtasıyla cemiyet üyelerinin bir fedai gibi davrandıklarını anlatırken, Meşrutiyet'in her şeyi halledecek bir şey gibi algılamalarını eleştirir. Bu romanların yanında Memduh Şevket Esendal'ın *Miras* adlı romanını anmakta yarar var. İttihat ve Terakki'nin İstanbul şubesine olan eleştirileri vesilesiyle araştırma alanımıza konu olan roman, İstanbul İttihatçılarının ihtilal yapamayacağını ve insanları iyice ümitsizliğe sürüklemesi

üzerine yoğunlaşmıştır. Bu romanla birlikte İttihatçılık, düşünsel sermayesi sığ olan bir topluluğun adı olarak algılanmaya başlamıştır.

1908'den 1924'e kadar cemiyeti konu alan romanlara baktığımızda, olumlu bir İttihatçı algısından olumsuzlanmaya başlayan bir algıya doğru gittiğini görmekteyiz. Bu durum değişerek devam edecektir. Fakat bu dönem yazarlarının salt algı oluşturmak değil, döneme şahitlik yapmak istediklerini de ifade etmek yerinde olacaktır.

1927'de yayımlanan Yakup Kadri romanı *Hüküm Gecesi* ile İttihatçılık algısı tamamen olumsuz bir zemine oturmaktadır. Roman boyunca komitacı zihniyetin eleştirildiği bir dille karşılaşmakla birlikte, cemiyet içindeki çekişmelerin idealist İttihatçı algısını da bozamaya başladığını anlamaktayız. Zengin olmanın İttihatçı olmaktan geçtiği, savaş ekonomisinin eleştirildiği kısımlarla birlikte basının yozlaşması da yine romana konu edilmiştir. Bu romanla birlikte II. Abdülhamit istibdadını gölgede bırakan bir İttihat ve Terakki istibdadına şahit olmaktayız. Muhafazakâr bir kimliğe sahip olmayan, Milli Mücadele'yi destekleyen Yakup Kadri'nin bu romanla birlikte oluşmaya başlayacak olan Kemalist bloğun rüzgârını arkasında hissedeceği aşikârdır. Bu romanın yanında Reşat Nuri'nin ertesi yıl yayımladığı *Damga* romanını da anmakta yarar var. Önceki romanlarda gördüğümüz idealist İttihatçı tipin varlığı ile birlikte yeni idareden memnun kalmayan İttihatçı tipin varlığı önemlidir. Olumsuz İttihatçı algısına, İttihatçıların kendi içinden eleştiri yöneltmeye başladığını Damga romanıyla görürüz. Dolayısıyla İttihatçılık, artık olumsuzlanması üzerine sanki gizli bir anlaşma yapıldığı yılları yaşamaktadır. Bu durum, 1960'lı yıllara kadar sürecektir. Mustafa Kemal dönemi Türkiye'sinde siyasette aktif rol almış Yakup Kadri, Halide Edip, Reşat Nuri gibi kariyerli yazarların dışında romanlarında İttihatçılıktan bahseden olmamıştır dersek, yanılmayız. Halide Edip'in *Sinekli Bakkal* adlı romanında çizilen İttihatçı tipi, Meşrutiyetten sonra sürgünlerden ülkeye dönenler üzerinden şekillenmiştir. Mağduriyet psikolojisini kullanıp makam-mevki peşinde koşan bir İttihatçı algısı bu romanla birlikte yerleşmeye başlamıştır. Jön Türk hareketini II. Abdülhamit

istibdadından kaynaklı ortaya çıktığı vurgusu da yapılan romanda İttihatçılığa olan mesafeli duruş sürdürülmüştür.

İttihatçılara yapılan genel siyasi eleştirilerden biri de salt II. Abdülhamit'i tahtından etmeye odaklanmış olmalarıdır. Meşrutiyet sonrası ülke atmosferine hazır olmadıkları en kolay izahla, ihtilali yaptıktan sonra iktisadi bir planlama gibi toparlayıcı ayakları devreye sokamamalarından dahi bellidir. Yakup Kadri'nin 1937 tarihli *Bir Sürgün* ve Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Mahur Beste* adlı romanlarında salt II. Abdülhamit'i tahtan indirmeye koşullanmış bir İttihatçı algısının varlığını görmekteyiz. Bir Sürgün'de, Paris'teki kafede oturma alışkanlıkları ve entelektüel sohbetleriyle var olan; Almanlara güvenen bir İttihatçı tipinin salt II. Abdülhamit üzerinden kendini siyasette var eden bir algı ortaya çıkarken, Mahur Beste'de sosyal reformlar yapamayan ve ihtilalden sonrasını hesap edemeyen bir İttihatçı algısı ortaya çıkmıştır.

Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* adlı eseri, çalışma alanımız açısından son derece önemlidir. 1938 tarihli romanın İstibdad, Meşrutiyet ve Mütareke dönemlerindeki İstanbul'un görünüşünü, karakterleri üzerinden anlatmıştır. İstibdad döneminde hürriyet savunucusu olan Jön Türkler, Meşrutiyet'te sözü geçen zengin kişilere dönüşmüş, Mütareke'de her şeyini kaybetmiş kişiler olarak gösterilmiştir. Romanın kahramanı Adnan, adeta ittihat ve Terakki Cemiyeti ve cemiyetin olumlanması ile birlikte var olmuş, olumsuzlanması ile yok olmuş durumdadır. Romanın asıl önemli unsuru, süreğen bir İttihatçı algısının, İttihatçıların aktif olduğu dönemlere göre değerlendirilmesi olmuştur. Evvelinde idealist olan İttihatçıların savaş ekonomisiyle zenginleşmesi ve bu zenginleşmeyi korumak için yanlış politikaları dahi savunur durumda olmaları eleştirilmiş; roman yazma idealinde olan Adnan'ın zenginleşme ile bu idealinden vazgeçişi işlenmiştir. He şeyini kaybettikten sonra tekrar roman yazma idealini hatırlayan Adnan, olumsuz atmosferin ve kendi kararlarının kurbanı olmuştur. Tam da bu noktada İttihatçı algısının bir başka dönüşüme girdiğini görmekteyiz. Olumsuz bir algının gittikçe karamsar bir algıya dönüşümü bu romanda başarıyla işlenmiştir.

Yine zenginleşme unsurunu gördüğümüz bir başka roman, Reşat Nuri'nin *Ateş Gecesi* adlı romanıdır. Bu romanın araştırma alanımıza dahil olması, gizli kalmayı yaşam düsturu haline getiren komitacı zihniyetteki İttihatçıların toplumda bıraktığı algıyı anlamaya çalışma sebebimizdir. Milas'a siyaseten olan bir sebepten değil de başka bir sebeple sürgün yaşayan Kemal Murat adlı karakterin, isminden dahi İttihatçı olduğu algısı çevrede yayılır. 'Kemal' ismini Namık Kemal'den, 'Murat' ismini Mizancı Murat'tan aldığı düşünülür. O günlerde Milas'tan Avrupa'ya kaçan iki gence Kemal Murat'ın yardım ettiği söylentileri de dolaşır ve Kemal Murat çekinilecek biri haline gelir. Hem de hiçbir olaya dahil olmadan bu konuma gelir. Kemal Murat'ın zenginleşmesi de yine bu minval üzeredir. Dolayısıyla yerleşik İttihatçı algısının korkulan, çekinilen ve zarar verici olmaması için her anlamda ön planda tutulan bir kişiliği önümüze serer. Kemal Murat'ın bu durumdan vicdani bir sorun yaşamayıp ve bu İttihatçı rüzgârı kullanıp zenginleşmesi belki bir kişilik sorunudur ama Anadolu'da yerleşen İttihatçı algısının toplumu fazlaca gerdiği, bu ironik denilebilecek romanda kendini göstermektedir. Belki de Mustafa Kemal ve arkadaşlarının Milli Mücadele döneminde, Kuvay-ı Milliye hareketinin İttihatçı bir hareket olmadığını defalarca halka anlatmak zorunda kalıp halkı ikna etmeye çalışmalarının altında bu yerleşik İttihatçı algısı yatmaktadır.

İttihatçıların icraatları arasında birçok şey sayılabilir ve pek çok sonuçla eleştirilebilirler. Fakat icraatları arasında coşkuyla karşılanan Meşrutiyet, genel olarak olumlanan bir hava estirmiştir. Bununla birlikte Meşrutiyet, romancılarca farklı ele alınabilmiştir. Bu açıdan 1944 yılında Samiha Ayverdi tarafından yazılan *Yolcu Nereye Gidiyorsun* romanının temel işareti, Meşrutiyet'in bir huzur kaynağı değil, intikam duygusunun aracı olarak ele alınmış olmasıdır. Bu açıdan İttihatçılık algısının başka bir dönüşüme girdiğini görmekteyiz. Tarık Zafer Tunaya'nın *kültürü zayıf, kini çok* olarak gördüğü İttihatçıların II. Abdülhamit üzerinden geliştirdikleri intikam duygusu, onların komitacı zihniyetlerini de tekrar hatırlatması işleviyle bu romanı anabiliriz.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden bahsederken II. Abdülhamit'ten ayrı bir okuma yapmanın olanaksız olduğunu daha önce bahsetmiştik. Birbirleri üzerinden gündeme gelen bu iki kutup, ideolojik ayrılıklar yaşayan çevrelerin birbirlerine karşı duruşlarını ifade alanlarından biri olmuş ve bu durum 2000 sonrası Türkiye'sinde de yaşanmıştır. Nahid Sırrı Örik'in *Sultan Hamid Düşerken* adlı romanı, bu anlattığımız durumun temsilcisidir. Bununla birlikte bu romanla değinmek istediğimiz başka bir durum daha vardır. 1957 yılına tarihlendirilmiş bu roman, Demokrat Parti iktidarı döneminde yazılmış ve roman karakteri Şefik üzerinden İttihatçıların egemen bir güç eliyle nasıl kullanıldığına değinmiştir. Romandaki egemen güç, Şefik'le mevkisi nedeniyle evlenen Nimet'tir. Nimet, iktidar heveslisi biridir ve Şefik'in nüfuzunu kullanmak istemektedir. Şefik, Nimet tarafından devamlı oyuna getirilir. Jön Türk idealine bağlı, önemli bir İttihatçı olan Şefik'in romanın sonuna doğru bu idealinden vazgeçişi de romana konu edilir. Buradaki temel dokunuşumuz, İttihatçıların zekice hareket etmeyen, sığ duruşlarının kullanıma ve istismara açık olmalarının Şefik üzerinden anlatılıyor olduğudur. Muhafazakâr çevrenin 'Batı uşağı' olarak gördüğü İttihatçıların eleştirilmesine benzer bir durumu, 'Batı' eliyle olmasa da tabir yerindeyse oyuna gelmiş olduklarının anlatımını romanın genel seyrine baktığımızda net bir şekilde görebilmekteyiz. Olumsuz bir karamsarlığın egemen olduğu İttihatçı algısına küçümsenme psikolojisinin yerleşmesi bu romanla olmuştur.

1960'lar, Kemal Tahir'in tarihi roman anlayışıyla başka bir sanatsal duruma evirilmiştir. Araştırma alanımıza *Yorgun Savaşçı* ile *Esir Şehrin Mahpusu* romanlarıyla dahil olan Kemal Tahir, olumsuzlanan İttihatçı tipini derinlemesine ele almış ve başka bir durum ortaya çıkarmıştır. Bu da bir dönem hürriyet kahramanı olarak anılan idealist bir İttihatçının hain olarak görünmeyi kaldıramaması ve uğruna savaştığı vatanında saklanmak zorunda olmasının trajedisini işlemiş olmasıdır. Bu trajediden sıyrılışın ise Milli Mücadele'ye katılmakla mümkün olacağı görüşünü Yorgun Savaşçı romanında görürüz. Ailesine yapılanlardan kaynaklı İttihatçı olan Yüzbaşı Cemil'in, İttihatçı avından sıyrılıp Anadolu'ya geçişi, tarihsel zeminle örtüşük anlatılmıştır. Kurtuluş Savaşı'na İttihatçı bir hain olarak girmiş olması, Yüzbaşı Cemil'i düşündürtse de

geçmişiyle yüzleşme ve içini rahatlatma alanı olarak Kurtuluş Savaşı'na isteyerek dahil olması, İttihatçı tipinin tekrardan olumlanmasını bize işaret etmektedir. Bu romana ek olarak Hasan İzzettin Dinamo'nun *Kutsal İsyan* adlı romanı da benzer bir kalkınma ruhunu kısmen işlemiştir. Daha çok cemiyet içindeki çekişmeleriyle ön plana çıkan romanı, Kemal Tahir'in İttihatçı algısına katık olması hasebiyle alanımıza girmiştir. Esir Şehrin Mahpusu romanı ise İttihatçıların Mustafa Kemal ve Enver Paşa arasındaki anlaşmazlığın taraftarları olarak ayrıma düşmüş olduklarının işlenmesi yönüyle araştırmamıza işgaliyet etmiştir. Bu üç romandaki İttihatçılık algısı, bu döneme kadar anlatılan İttihatçılıktan bir yönüyle güçlü bir şekilde ayrılmıştır. Bu da anlatılan dönemin daha hareketli bir şekilde ele alınıp bir İttihatçı ruhu ortaya atmış olmalarında yatmaktadır. Romancının *yaşamış gibi anlatma* düsturu ile İttihatçılığı tekrardan ele alma isteğinin ihtiyacı bu döneme damga vurmuştur.

1981 yılında yayımlanan Attila İlhan romanı *Dersaadette Sabah Ezanları*, Milli Mücadele döneminde İttihatçılar arasındaki ayrımı net bir şekilde ortaya koymuş, tek bir İttihatçı algısında kalmamaya özen göstermiştir. Kimi İttihatçıların Kuvay-ı Milliye taraftarı, kimilerinin Milli Mücadele karşıtı olduğunu işlemiştir. Bu açıdan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin karmaşık bir örgüt olduğu tezi doğrulanmakta ve İttihatçı algısının ele avuca sığmayan bir paydaya çekildiğini görmekteyiz. Dersaadette Sabah Ezanları'ndan bir yıl sonra yayımlanan Orhan Pamuk romanı *Cevdet Bey ve Oğulları*'nda romanda İttihatçılığın kullanım alanı olarak özne durumundan nesne durumuna geçişin ilk nüvelerini görmekteyiz. Nusret karakterinin savunduğu kanlı bir ihtilalin olması gerektiği tezine karşılık Şükrü karakterinin ön plana attığı tartışma zemininin kurulması gerektiği savı, dönem insanlarının ülke sorunları üzerine geliştirdikleri düşüncelerini özetler niteliktedir. Bu açıdan düşünsel bir çarpışmanın İttihatçılık üzerinden yaşandığı söylenebilmekle birlikte vagon ticaretiyle zenginleşen İttihatçıların varlığını da görmekteyiz. Dolayısıyla bu dönem romanlarıyla birlikte İttihatçı algısının tekli değerlendirilmesi tükenmiş, 'hem hem' psikolojisi devreye girmiştir. Bu duruma ek olarak 1993 yılında yayımlanan Emine Işınsu romanı *Cumhuriyet Türküsü'*nde Milli Mücadeleye İttihatçıların büyük bir katkı sunduğu savunulmuştur. Romanda başkişi Abdülgalip faili meçhul bir cinayete

kurban gitmiş ve bu ölümle birlikte yazar, Milli Mücadele'ye destek veren bir İttihatçının kanının döküldüğüne dikkat çekmek istemiştir. Meşhur '*devrim ilk önce kendi çocuklarını yer'* düşüncesinin karşılığı olarak İttihatçıların Cumhuriyet'in ilk döneminde Mustafa Kemal'e suikast nedeniyle gerçekleştirilen 'İttihatçı Avı' psikoloji tekrar gündeme gelmiştir.

1998 yılında Ahmet Altan romanı *Kılıç Yarası Gibi*, romanın fonunda yer alan bir II. Abdülhamit ve İttihat ve Terakki Cemiyeti zeminleriyle araştırmamıza dâhil olmuştur. İttihat ve Terakki'nin romanlarda yer alışının özne durumundan nesne durumuna geçmesi, en bariz örneğiyle bu romanda tekrar ortaya atılmış olur. Diğer romanlardan ayrı olarak Kılıç Yarası Gibi'nde Jön Türk hareketinin varlığı sadece istibdada bağlanmamıştır. Romanda azınlıklar üzerinden şekillenen dış devletlerin çıkarlarının, idari ve askeri anlamda problemlerin, halkın içerisinde bulunduğu sefaletin Jön Türk hareketinin doğuşuna sebebiyet verdiği anlaşılmaktadır. Sürgünlerin ve tutuklamaların artması, cemiyetin genişlemesine neden olur. Çünkü herkes bir bıkkınlık içindedir. Gittikçe genişleyen başkaldırı hareketini birleştirmek zaruridir. Cevat Bey'in Manastır'a tayin olunması bu birleşme içindir. Seyreden süreçte Balkanlardaki hareketlilik işlenirken Enver Paşa'nın, Resneli Niyazi'nin ve Eyüp Sabri'nin dağa çıkışları, Bulgar komitacılarından öğrendiklerini uygulamak olarak işlenir. Şemsi Paşa'nın öldürülmesine kadar ki süreç, istibdat idaresinin Balkanlardaki hakimiyeti tekrar sağladıklarına değinirken, Şemsi Paşa suikastının Meşrutiyet'in ilanı konusunda dönüm noktası olduğuna da değinilir. Meşrutiyet'in ilanını kutlamalarla karşılar halk. Fakat yazar, romanın sonunda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bir istibdadı bitirip başka bir istibdat getireceğini vurgular. Bu romanın devamı olan İsyan Günlerinde Aşk adlı romanında yazar, 31 Mart Olayı'na özellikle eğilmiş ve romanında bu tarihi olayı uzunca anlatmıştır. Tarihi ve siyaseti önemsemekle birlikte edebi haz derdi olan bir roman yazarak İttihatçı tipine ve dönemin ruhuna verilen değeri yazarda görmekteyiz. 2015 yılında yayımlanan Ahmet Ümit romanı *Elveda Güzel Vatanım'*la ise özelikle İttihat ve Terakki'yi araştırmış ve uzun zamanda bu romanı hazırlayan yazarın, belki de kendince son İttihat ve Terakki romanı yazmaya giriştiğini görmekteyiz. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kuruluşundan feshine kadar geçen süreç, roman sanatı kuralları içersinde ele

alınmıştır. İstibdadı kaldırmak için kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni ve cemiyetin iç dengelerini, Meşrutiyet'in ilanını, 31 Mart İsyanı'nı, Trablusgarp ve Balkan Savaşlarını, I. Dünya Savaşı'nı, Ermeni Tehciri'ni, Mustafa Kemal'e yapılan suikastı mevzu-u bahis eden roman, aslında Şehsuvar'ın anılarıdır. Suikast girişiminden sonra başlayan 'İttihatçı Avı'na onu da almalarından korktuğu için bir otele yerleşir ve başına geleceklerden birileri haberdar olsun ister. Bu durum, Cumhuriyet sonrası İttihatçılığında yerleşen bir durumdur. Fakat hiçbir romanda hiçbir İttihatçı bu kadar yalnız ve çaresiz resmedilmemiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ndeki üst makamlar (Enver ve Talat Paşalar) iktidar hırslarına yenik düşmüş, II. Abdülhamit istibdadından daha ağır bir yönetim gerçekleştirmişler ve cemiyetin ideallerini yok etmişlerdir. Vatan için canını ortaya koyan Şehsuvar Sami gibi İttihatçılar, vatan düşmanı olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Öyle ki, Maliye Bakanı Cevdet Bey idam edilmiş, Milli Mücadele'de önemli rol oynayan Kazım Karabekir, son anda idamdan kurtulmuştur. Şehsuvar Sami de bu gelişmeleri görünce sıranın yavaş yavaş kendisine geldiğini düşünmektedir. Eski İttihatçılar birer birer Şehsuvar Sami'nin kapısını çalmaya başlarlar. Bunlardan Mehmet Esat, hükümet yanlısı olmuş; hükümete çalışan biri durumuna gelmiş ve Şehsuvar'ı da yanına çekmek ve İttihatçıları deşifre etmesi için birlikte çalışma teklifinde bulunmuştur. Bir diğeri Mülazım Fuat da hükümet ve Cumhuriyet aleyhine düşünen gizli bir örgütte konumlanmış ve Şehsuvar'a birlikte çalışma teklifi götürmüştür. Emekliliğinin çoktan geldiğini düşünen Şehsuvar, bu iki zıt kutup arasında kalmıştır. Fakat romanın sonunda durumun tam tersi olduğu anlaşılır. Mehmet Esat, bir İngiliz ajanıdır. Mülazım Fuat ise Cumhuriyet'in istihbarat biriminde çalışmaktadır ve asıl kimliğini Mehmet Esat'ı yakalamak için açık etmez. Romanda Şehsuvar'ın intiharıyla gerçekleşen bir sona yaklaşırken vatanı için bazen yanlış durumlarda bulunan bir İttihatçının hezeyanlarını da hissederiz. Roman belki de İttihatçılığa dair bir şey söylemez ama son dönem dizi ve sinema sektörünün II. Abdülhamit'e olan ilgisinin karşılığı olarak okurda diğer kutup olan İttihat ve Terakki'yi de tekrar diriltmek istemiştir. Zira popüler bir yazar olan Ahmet Ümit, tarihi bir roman yazma girişiminde rastgele bir dönem üzerine yoğunlaşmayı değil, karşılık bulmak isteyeceği bir dönem üzerine yoğunlaşmayı tercih edecek profesyonelliktedir. Bu haline katık olarak baştan sonra bir İttihat ve Terakki

romanı olan Elveda Güzel Vatanım, kapağında yazan '*devletin derinlikleri toprağın derinliklerinden daha karanlıktır'* cümlesiyle, derin devlet psikolojisinin, İttihat ve Terakki Cemiyeti ve icraatlarıyla özdeşleştiren bir okuma yapmamıza olanak sağlamaktadır. Yazarın uzun uğraşları sonucu ortaya çıkan bu romanın sonunda detaylı bir kaynakça da yer almaktadır. Hem akademik hem de edebi olarak sınıflanan bu iki kaynakça ve yazarın röportajlarına bakıldığında, İttihatçılıkla ilgili söylenebilecek bütün sözlerin bu romanla tükendiği düşüncesi belirmektedir. Bu, yazarın iddiası değildir belki ama yazarın romana yaklaşımı, böyle bir düşünceyi ortaya çıkarmıştır. Bu açıdan ve romanın genel seyrine bakıldığında Ahmet Ümit, Elveda Güzel Vatanım adlı romanıyla tarih yanlısı bir romancı tavrını göstermiştir.

Gürsel Korat'ın 2016'da yayımlanan *Unutkan Ayna* adlı romanı, özel olarak İttihatçılığa yönelmemiştir. Fakat Ermeni Tehciri'ni merkeze alan bu romanda İttihat ve Terakki, gizli ve tehlikeli bir örgüt olarak görünürken romandaki bütün karakterlerin insani tarafları ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte dönemi okurda canlı tutacak roman tekniklerine ve üslup özelliklerine ihtimam gösterilerek dönemin okurda canlandırılmasına yardımcı olunmuştur. Bu açıdan Gürsel Korat, Unutkan Ayna adlı romanıyla edebiyat yanlısı bir romancı tavrı geliştirmiştir.

Sonuç

İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne ve cemiyetin geniş alanda yer edinmesine kayıtsız kalamayanlar sadece tarihçiler değildir. Romancılar da İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni ele almış, eserlerinde bahsetmiş ve değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Özellikle son dönemlerde II. Abdülhamit dönemine olan ilginin artması, romancıları II. Abdülhamit'le iktidar mücadelesi veren İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni de tekrardan okumaya ve ele almaya itmiştir. Cumhuriyet'in kuruluşuna giden süreçte etkin rol oynayan; II. Meşrutiyet'le birlikte *hürriyet kahramanı* ilan edilen İttihatçılar, II. Meşrutiyet'ten sonra halkın şikâyet ettiği II. Abdülhamit istibdadına benzer uygulamalar içersine girmiş ve haktan benzer tepkiler almıştır. Cemiyeti ortaya çıkaran Jön Türk hareketini büyük ölçüde istibdada bağlayan romancılar, II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki süreçte ülkenin yaşadığı olumsuz atmosferin nedeni olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni görmüşlerdir.

II. Meşrutiyet, Balkan Savaşları, 31 Mart Olayı, Trablusgarp Savaşı, I. Dünya Savaşı gibi önemli hadiseler İttihat ve Terakki Cemiyeti dönemine denk gelmiştir. Cemiyetin bu hadiseler karşısında takındığı tavırlar, cemiyetin algılanışında belirleyici olmuştur. Ülkeye Meşrutiyet'i tekrardan getirmesiyle övülen cemiyet, savaş döneminde cemiyet etrafındaki kişilerin zenginleşmesi yönüyle tenkit edilmiştir. Bir dönem kahraman ilan edilen İttihatçılar, I. Dünya Savaşı'ndan sonra hain ilan edilmişler, Kurtuluş Savaşı öncesinde Milli Mücadele'ye gönül vermiş öncüler, hareketlerinin İttihatçı bir hareket olmadığını halka anlatmak zorunda kalmışlardır. Atatürk'e suikast hazırlığının İttihatçılar eliyle yapılması ortaya çıktıktan sonra gerçekleşen *İttihatçı avı*, Cumhuriyet'in ilk yıllarını uzun süre işgal etmiş ve romanlarda işlenmiştir.

Günümüzde roman dışında dizi ve sinema sektörünün çalışmamızın konu aldığı döneme yoğunlaşması, halkın bu döneme olan merakını diri tuttuğunu

göstermektedir. Sinema-dizi gibi yapıtların yanında romanlar da tarihin aktarım araçlarındandır. Romancıların İttihat ve Terakki Cemiyeti ile II. Abdülhamit'e gösterdiği ilgi benzer durumdadır. Çalışmamızın ikinci bölümünde İttihat ve Terakki Cemiyeti ile II. Abdülhamit'i ele alan romanlardan oluşan iki kronoloji sunduk. Bu kronolojilere baktık ve gördük ki, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile II. Abdülhamit, birbirleri üzerinden gündeme gelen iki ayrı olgu haline gelmiştir. Yazarların ideolojik bakışlarının farklılığı, değerlendirmelerini kendi eksenlerinden yapmalarını gerektirse de yazarlar hukukun üstünlüğü, demokrasi ihtiyacı ve özgürlük mücadelesi çerçevelerinde hareket etmişlerdir. Bununla birlikte ilk dönem romanlarında İttihat ve Terakki Cemiyeti, anlatılış ve kavranış bakımından özne konumundadır. Romancı, kendi kurmaca dünyasını anlatırken karakterler ve olaylar şahsında cemiyetle ilgili değerlendirmelerde bulunur ve okuyucuya fikir vermeye çalışır durumdadır. Roman sanatının ülkede artık daha yerleşik olduğu son dönemlerde ise İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden bahseden romancı, cemiyeti özne durumundan nesne durumuna eviriltmiştir. Romanda ön planda olan şey, romancının karakteri, ruh dünyası ve olay örgüsüyken cemiyeti, tarihi araştırmaları neticesinde kurmaca dünyasına oturtmuştur.

Bu çalışmanın ilk amacı, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Türk Romanında nasıl ele alındığını anlamaktır. Çalışmamız, romanlar ışığında bu amaca hizmet etmiştir. Çalışmamızın bir diğer amacı ise, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin roman sanatında kullanımı üzerinden roman-tarih ilişkisine eğilmektir. Roman sanatı, doğası gereği kurmaca içerir. Romanın dili, şahıs kadrosu, mekânı, zamanı gibi etmenleri düşünen yazar, tarihi bir olguyu da anlatabilir. Tarihin aktarım araçlarından biri olarak romanları bu vesileyle bir kere daha görebiliriz. Fakat romanlar, gerçekleri anlatmak zorunda değildir. Tarihin hakikatini anlatmak isteyen romancı ise, metnini kurarken eksiksiz tarihi donanımla hareket etmelidir. Fakat yine de tarihin romanlardan öğrenilmesi, hatalı olacaktır. Çünkü sanat, en nihayetinde bir duygu işidir. Estetik alana aittir. Roman karakterinin duygusunu, huyunu dil işçiliğiyle verebilecek olan yazar, tarihi hakikati bu duyguya göre eğip bükebilir. Dolayısıyla romancının ve romanın hakikati bu şekliyle devreye girer. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden bahsederken ideolojik olarak yakınlık hisseden romancı, cemiyeti bir savunu diliyle anlatacak; uzaklık hisseden romancı ise yargılayan bir

dille anlatacaktır. Sözgelimi II. Meşrutiyet'ten önce Resne'de, Ohri'de, Tikveş'te İttihatçıların dağa çıkışını cemiyete ideolojik yakınlık besleyen romancı vatanseverlik duygusunu işleyerek kahramanca bir anlatıma başvuracakken, cemiyete ideolojik uzaklık besleyen romancı haince bir isyanın devleti soktuğu kötü durumu ortaya çıkaran bir anlatıma başvuracaktır. Fakat tarihçi bu durumu, bir dönüşüm süreci içerisinde olan İmparatorluğun son dönemlerinde yaşadığı iktidar mücadelesinin bir yansıması olarak görecektir. Okur, belki evvelden beri hikâye diline alıştığı için, tarihi bilgiyi tarihçilerden ziyade romancılardan öğrenme yoluna başvurmuştur. Belki de akademik tarihin okunurluğu, akademi dışına taşmadığından romancı kendine böyle bir misyon edinmiştir. Okurun araştırma yetilerinin sınırlılığı ve kolay anlaşılır, yormayacak metinlere yönelimi, tarihin romancılarca kullanımına hizmet etmiş, durum daha karmaşık bir hal almıştır. Hiçbir romancıya 'yazma', hiçbir okura 'okuma' diyemeyiz. Fakat tarihi roman yazma teşebbüsünde bulunan yazarların, eğildikleri tarihi dönemin ruhuyla ilgilenip okura kavratırken tarihi hakikate destek olabileceğini ifade edebiliriz. Tarihçi rolüne girmiş romancının akademik olanla estetik olan arasındaki farka eğilmesini salık verebiliriz.

Popüler olana gösterilen ilgi, bu ilginin popülerleşmesi ile farklı bir dönüşüme girmiştir. Tarihte başlamış ve bitmiş olan bir hareketin 1908'den beri belirli aralıklarla romanlar vesilesiyle gündeme gelmesi, bizlere cemiyetle ilgili anlaşılacak yeni bir tarihi olayın varlığını göstermez. En başından beri anlatılan aynı durum ve olayların, ilgiler dolayısıyla tekrardan ele alınmasını ve yeni bir bakışı içermesini ifade eder. Dolayısıyla okurun İttihatçı ilgisini popülerleştirmesi, cemiyetin gerek tarihi metinlerde gerek edebi metinlerde tekrardan ele alınmasını sağlayacaktır. Bu bakımdan İttihat ve Terakki Cemiyeti, Türk siyasal hayatında işgal ettiği önemli yerini, Türk roman tarihinde de sürdürmektedir.

Kaynakça

Adıvar, Halide Edip (2016). Handan. İstanbul: Can Yayınları.

Adıvar, Halide Edip (2016). Sinekli Bakkal. İstanbul: Can Yayınları.

Ahmad, Feroz (1999). İttihat ve Terakki 1908-1914. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Akpınar, Soner (2015). Türk Romanında II. Abdülhamit. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.

Aksakal, Mustafa (2010). Harb-i Umumi Eşiğinde-Osmanlı Son Savaşına Nasıl Girdi. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Altan, Ahmet (2001). Kılıç Yarası Gibi. İstanbul: Can Yayınları.

Armaoğlu, Fahir (1997). 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914 . Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Aydemir, Şevket Süreya (1970). Enver Paşa. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Ayverdi, Samiha (2013). Yolcu Nereye Gidiyorsun? İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

Berkes, Niyazi (2013). Türkiye'de Çağdaşlaşma. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Birgen, Muhittin (2006). İttihat ve Terakki'de On Sene. İstanbul: Kitap Yayınevi. Haz. Zeki Arıkan.

Birinci, Ali (2001). Tarih Yolunda-Yakın Mazinin Siyasi ve Fikri Ahvali. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Çavdat, Tevfik (1991). İttihat ve Terakki, İstanbul: İletişim Yayınları.

Çokum, Sevinç (1984). Bizim Diyar. İstanbul: Cönk Yayınları.

Dinamo, Hasan İzzettin (2018). Kutsal İsyan I. İstanbul: Tekin Yayınevi.

Dinamo, Hasan İzzettin (2012). Kutsal İsyan II. İstanbul: Tekin Yayınevi.

Enginün, İnci (2010). Yeni Fikirlerin Yansıma Alanı Olarak Edebiyat, Araştırmalar ve Belgeler. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Esendal, Memduh Şevket (1988). Miras. İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Fahri, Bekir (2004). Jönler. İstanbul: İletişim Yayınları.

Güncel Türkçe Sözlük, T. D. (2019, 1 1). www.tdk.gov.tr. Nisan 11, 2019 tarihinde www.tdk.gov.tr: http://www.tdk.gov.tr/indeks.php?option-com_gts adresinden alındı

Güntekin, Reşat Nuri (2008). Ateş Gecesi. İstanbul: İnkılap Yayınevi.

Güntekin, Reşat Nuri (1995). Damga. İstanbul: İnkılap Yayınevi.

Güntekin, Reşat Nuri (1997). Gökyüzü. İstanbul: İnkılap Yayınevi.

Halil Menteşe, (1986). Halil Menteşe'nin Anıları. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, Haz. İsmail Arar.

Hanioğlu, M. Şükrü (1985). Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jöntürklük(1889-1902). İstanbul:İletişim Yayınları.

Hanioğlu, M. Şükrü (2001). 'İttihat ve Terkki Cemiyeti' Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul: TDV Yayınları. 23, 476-484.

İlhan, Attila (1998). Dersaadette Sabah Ezanları. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

İnan, Yusuf Ziya (1978). Jön Türklerden İttihat ve Terakki Cemiyetine. İstanbul: Bayramaşık Yayınları.

İnci, Handan(2008). 'İkinci Meşrutiyet'i Anlatan İlk Roman: Kadınlar Arasında' Türk Edebiyatı, Sayı 417, S. 46-50.

Işınsu, Emine (2009). Cumhuriyet Türküsü. İstanbul: Elips Yayınları.

Kansu, Aykut (2017). 1908 Devrimi (Ayda Erbal). İstanbul: İletişim Yayınları.

Karahan, Özlem (17.06.2015). 'Bu Kitabı Yazdığım İçin Çok Mutluyum' T24. https://t24.com.tr/k24/yazi/ahmet-umit,493/17.06.2019

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (2003). Bir Sürgün. İstanbul: İletişim Yayınları.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (2004). Hüküm Gecesi. İstanbul: İletişim Yayınları.

Koç, Murat (2005). Türk Romanında İttihat ve Terakki (1908-2004). İstanbul: Temel Yayınları.

Korat, Gürsel (2016). Unutkan Ayna. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kuntay, Mithat Cemal (1974). Üç İstanbul. İstanbul: Oğlak Yayınları.

Kuran, Ahmet Bedevi (2000). Inkılap Tarihimiz ve Jön Türkler. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Mardin, Şerif (2008). Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908. İstanbul: İletişim Yayınları.

Moran, Berna (2002). Edebiyat Kuramları ve Eleştiri. İstanbul: İletişim Yayınları.

Nezihi, Safvet (2018). Kadınlar Arasında. İstanbul: Gece Kitaplığı, Haz. Dr. Can Şen.

Örik, Nahit Sırrı (2013). Sultan Hamid Düşerken. İstanbul: Oğlak Yayınları.

Pamuk, Orhan (2012). Cevdet Bey ve Oğulları. İstanbul: İletişim Yayınları.

Ramsaur, Ernest E. (1972). Jön Türkler ve 1908 İhtilali (Nuran Yavuz). İstanbul: Sander Yayınları.

Sınar, Alev (2008). 'Eserlerin Sadeleştirilerek Yeniden Yayımı Üzerine Uygulamalı Bir Örnek: Nesl-i Ahir' bilig-Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 46, 133-152.

Şirin, İbrahim (2018). Türkiye'de İttihatçı Algısı ve İttihat ve Terakki Çalışmaları. Ed. Aytaç Yıldız, Türkiye'den Aydın Portreleri: Kurtuluş Kayalı. İstanbul: Doğu Batı Yayınları. (s. 257-277).

Tahir, Kemal (2013). Esir Şehrin Mahpusu. İstanbul: İthaki Yayınları.

Tahir, Kemal (2013). Yorgun Savaşçı. İstanbul: İthaki Yayınları.

Tanpınar, Ahmet Hamdi (1988). Mahur Beste. İstanbul: Dergâh Yayınları .

Tezel, Yayha S. (1982). Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi. Ankara: Yurt Yayınları.

Tunaya, Tarık Zafer (2003). Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Tunaya, Tarık Zafer (1989). Türkiyede Siyasal Partiler Cilt: III İttihat ve Terakki. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.

Turfan, M. Naim (2013). Jön Türklerin Yükselişi (Çev. Mehmet Moralı). İstanbul: Alfa Yayınları.

Turganyev, İvan Sergeyeviç (2019). Babalar ve Oğullar (Çev. Leyla Soykut). İstanbul: İletişim Yayınları

Uşaklıgil, Halid Ziya (2009). Nesl-i Ahir. İstanbul: Özgür Yayınları.

Ümit, Ahmet (2015). Elveda Güzel Vatanım. İstanbul: Everest Yayınları.

Üstel, Füsun (2008). Makbul Vatandaşın Peşinde-II. Meşrutiyetten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi. İstanbul: İletişim Yayınları.

Vardar, Galip (1960). İttihat ve Terakki İçinde Dönenler. İstanbul: İnkılap Yayınevi.

Yalçın, Hüseyin Cahit (1943). Talât Paşa. İstanbul: Yedigün Yayınları.

Yörükoğlu, Zeynep (2006). Fazlı Necip'in Menfa Romanının İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Zürcher, Erik Jan (2003). Milli Mücadelede İttihatçılık (Çev. Nükhet Salihoğlu). İstanbul: İletişim Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Öztekin DÜZGÜN

1989 yılında Erzurum'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini İstanbul'da tamamladı. 2009 yılında başladığı Kocaeli Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden 2013 yılında mezun oldu. 2016 yılında Kocaeli Üniversitesi Tarih Ana Bilim Dalı'nda yüksek lisansa başladı. 2019 yılında yüksek lisans tezi olan 'Türk Romanında İttihat ve Terakki Cemiyeti Algısı (1908-2016)' adlı çalışmayı hazırladı.